

A vidékfejlesztők
és környezetgazdák
folyóirata

a falu

2012. ősz

XXVII. évfolyam

Megjelenés minden évszakban

› Beszámoló a
vidékfejlesztésről

› Mindennapi
kisemlékeink –
az egyedi tájértékek

› Világörökség és
turizmus

› Az élelmiszer-
kiskereskedelem
szerkezeti
átalakulása

Szerzők

Bódi Mátyás	tervezési referens NAKVI Monitoring- és Tervezési Osztály
Csuták Máté	felelős szerkesztő A falu
Egyed Gábor	egyetemi hallgató SZTE Környezettan szak, Víz- és Talajvédelem szakirány
Horváth Eszter	doktorjelölt SzE Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola
Kismarjai Balázs	doktorandusz ELTE FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék
Kiss Gábor	osztályvezető VM Környezet- és Természetvédelemért felelős Helyettes ÁT Nemzeti Parki és Tájvédelmi Főosztály
Korom Szabolcs	középiskolai tanuló Szolnoki Műszaki Szakközép- és Szakiskola Pálffy – Vízügyi Tagintézmény
Novák Judit	fejlesztéskoordinációs referens VM Környezet- és Természet- védelemért felelős Helyettes ÁT Környezeti Fejlesztéspolitikai Főosztály
Szijártó Ágnes	Egyetemi hallgató (MSc) Corvinus Egyetem, tájépítész szak
Pap Ági	tanársegéd SZTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék
Tóth Albert	Prof. Emeritus, főiskolai tanár MNVH elnökségi tag
Tóth Szilvia	doktorandusz ELTE Földtudományi Doktori Iskola

ortofalu

Csávossy György

SZÜRET UTÁN*

*A szőlősor már huzatos,
kifosztva áll a tő,
karját panaszlón tárja szét,
a mál most temető.*

*Csalóka nász volt a szüret,
napfényes lakoma,
ne higgy a feslett időnek,
nem hűséges soha.*

*Vigasztaljon a pincezug,
a gyertyaláng tüze,
aszalt gyümölcscsel illatos
a hordó új tüze.*

*Ő is ígér, míg mámort ad,
reméltet, nem aláz,
biztat, hogy jó a boristen,
ki veled paroláz.*

2012. TAVASZ
XXVII. ÉVF. 3. SZÁM

* Megjelent a szerző engedélyével

A FALU

Szerkesztő bizottság:

Németh Tamás
elnök

Csatári Bálint
Csonka-Takács Eszter
Dinya László
G. Fekete Éva
Kovács Imre
Ligetvári Ferenc
Mezőszentgyörgyi Dávid
Ónodi Gábor
Podmaniczky László
Szörényiné Kukorelli Irén
Tóth Albert

Szerkesztőség vezetője:
Eperjesi Tamás

Örökös tiszteletbeli szerkesztő:
Pócs Gyula

Felelős szerkesztő:
Csuták Máté

Felelős kiadó:
Mezőszentgyörgyi Dávid

Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
1223 Budapest Park utca 2.
Telefon: 06-1 3628100
E-mail: afalu@nakvi.hu
www.agrarlapok.hu

ISSN 0237-4323

Megjelenik minden évszakban

A belíveken Horváth Anikó és Csuták
János felvételei láthatók.

Tartalom

5

Csuták Máté
Hagyomány és megújulás

7

Beszámoló
a vidékfejlesztésről

25

Pap Ági
Világörökség és turizmus –
a világörökségi helyszínek
hatása a település és a környék
turizmusára magyarországi
esettanulmány alapján

39

Tóth Szilvia –
Kiss Gábor – Novák Judit –
Szijártó Ágnes
Mindennapi kisemlékeink –
az egyedi tájértékek

47

Tóth Albert – Egyed Gábor –
Korom Szabolcs
Védendő Európai tájértékeink,
a gémeskutak

55**Kismarjai Balázs**

A badacsonyi borvidék területi változásai az Európai Unió támogatások tükrében

89**Csuták Máté****Damoklész kardja(i)**

Könyvismertetés Schweitzer Ferenc (szerk.): Katasztrófák tanulságai – stratégiai jellegű természetföldrajzi kutatások c. könyvéről

65**Bódi Mátyás**

A magyarországi élelmiszer-kiskereskedelem szerkezeti átalakulása 1990-től napjainkig

93**Összefoglalás****Summary****79****Horváth Eszter**

Sikeres vidékfejlesztési kezdeményezések és vállalkozások Görögország kiserőfalvaiban

Az **A falu** szerzői és lektorai – a folyóirat újraindítása óta – díjazás nélkül végzik a munkájukat, ezzel járulnak hozzá a fenntartásához. A megjelent írásművek ezért csak a szerző, illetve a Kiadó hozzájárulásával használhatók fel.

Hagyomány és megújulás

Eljött az ideje, hogy az idén tartalmában is megújuló periodikánkról ejtsünk néhány szót. Mi is ez az átalakulás pontosan? Mennyire lesz érezhető a lap hasábjain? A szakfolyóiratot 15 évvel ezelőtti megalakulásától kezdve gondozó Agroinform Kiadó 2012. január 1-től átadta a megjelentetés jogait a számos agrárlap kiadásáért felelős Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézetnek (VKSZI), amelynek 2012. májustól a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI) a jogutódja.

Az új kiadóval együtt megalakult az új szerkesztőség is, továbbá megújult a folyóirat szakmai szerkesztő bizottsága is. Az újonnan megalakult testület a jelenlegi őszi számot jegyzi elsőként. S a magyar vidékkel foglalkozó tudományok, tudományterületek széles köréből verbuvált, kiváló szakemberekből álló új tudományos gárda rögvést fel is tette a kérdést: Quo vadis, *A falu*?

A folyóirat továbbfejlesztésére különböző elképzelések születtek. Az egyik szerint a szaklap a legszigorúbb követelményeknek is megfelelő, kizárólag tudományos publikációkat közlő periodikaként jelenne majd meg. A másik elgondolás is szem előtt tartaná a tudományos igényességet, ugyanakkor nem zárkózna el a magyar vidéket érintő legfontosabb események közlésétől sem. Ily módon igényes ismeretterjesztő cikkek publikálását is magában foglaló, népszerűbb, olvasmányosabb kiadványnak álmódja meg *A „jövendő” falut*.

„Mindkét változatnak megvan a maga létjogosultsága” – jelentette ki Németh Tamás akadémikus, az MTA főtítkára és a Szer-

kesztő Bizottság elnöke a szeptember 18-án, az Akadémia épületében lezajlott alakuló ülésen. Mivel *A falu* eddig is jelentős szerepet töltött be abban, hogy a vidékfejlesztésben érdekelt különböző szereplőket, a gazdáktól a LEADER HACS vezetőikig megszólaltassa, illetve számukra bemutassa a magyar vidékpolitika legfontosabb aktuális kérdéseit, továbbá tájékoztasson a vidék kutatásának tudományos eredményeiről is, teljes joggal merülhet föl a – bár színvonalas és szakmai – nem teljesen a tudomány „elefántcsonttornyába” zárkózó folyóirat kiadása. Ugyanakkor az is joggal elvárható, hogy az *A falu* nemzetközileg referált, tudományosan jegyzett folyóirattá váljon. Ehhez egyébként csupán minimális formai változtatásokra van szükség: az angol nyelvű összefoglalók megjelenítésére valamennyi szakcikk esetében, illetve a hiteles lektorálásra. Utóbbi érdekében a Szerkesztő Bizottság javaslatot tett egy szakértői csoport felállítására, amely – tagjai lektori tevékenysége alapján – szakmailag felel a folyóiratban megjelenő cikkek színvonaláért.

A két irányvonal, azaz a tudományosság és a szélesebb érdeklődésre számot tartható tudományos igényességű ismeretközlés együttes követése is lehetséges alternatíva. Döntésre és – amennyiben indokolt – komolyabb változtatásokra 2013-tól számíthat a Kedves Olvasó. Bármilyen elhatározás is születik azonban a periodikát illetően, az *A falu* továbbra is az marad, amit a borító is jelez: a vidékfejlesztők és környezetgazdák folyóirata.

Csuták Máté
felelős szerkesztő

Beszámoló a vidékfejlesztésről*

A vidéki területek fontossága

Az Európai Bizottság 2010-ben a vidéki területek lehatárolásához egységes – megyei szintű – módszertant tett közzé, amely megfelelő keretet biztosít az alapvetően vidéki, az átmeneti és az alapvetően városi területek elkülönítéséhez, összehasonlításához. Legtöbb megyénk alapvetően vidékinek számít, hat megye minősül átmeneti térségnek, illetve Budapest egyedülként alapvetően városinak (1. ábra).

Az alapvetően vidéki területek aránya jóval magasabb (66,3%) mind a régi, mind az újonnan csatlakozott uniós tagállamok átlagát (56%, illetve 58,4%) tekintve. A vidékhez kötődő népesség aránya 30%-kal meghaladja a régi tagállamok átlagát, kisebb mértékben az új tagállamokét is. Ennek köszönhető, hogy hazánkban a foglalkoztatottak 75,1%-a is a vidékhez kötődik. A gazdasági fejlődés mozgatórugója azonban továbbra is Budapest, hiszen míg a bruttó hozzáadott érték kevesebb mint kétharmadát állítják elő vidéken,

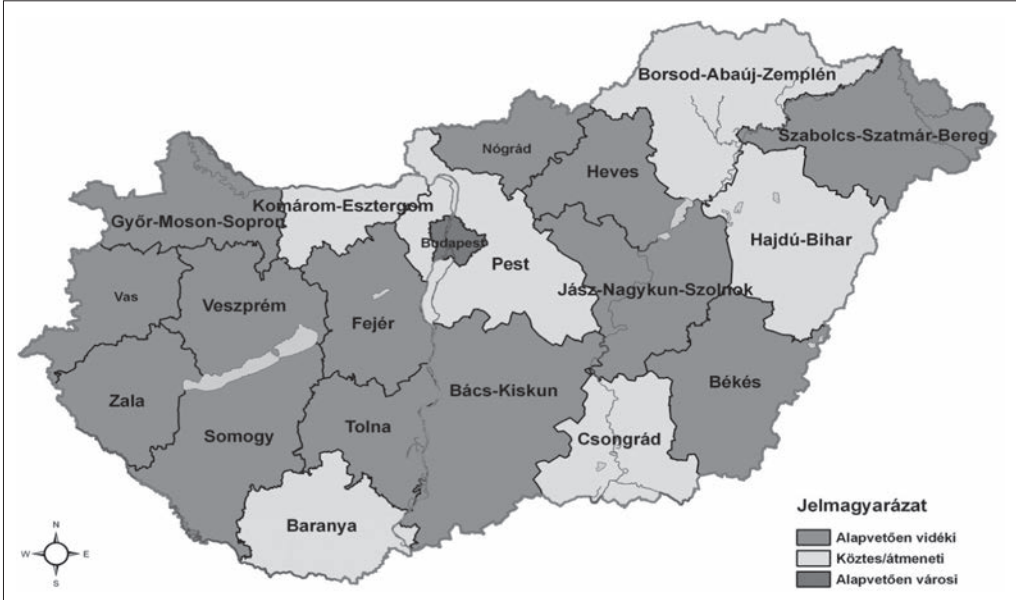
addig a lakosság ötödét tömörítő főváros több mint egyharmadát.

Helyzetkép a vidék társadalmi-gazdasági állapotáról

A vidék hagyományos településformája a falu. Az Alföldön a mezővárosi, tanyás településszerkezet a jellemző, nagy lélekszámú, ritka településszövetű falvakkal, míg az északi vagy a nyugati országrészben aprófalvakat találunk. A hazai falvak közel 40%-a 500 főnél kisebb lélekszámú aprófalu. Az apró- és kistelepülés szerkezet leginkább Baranya (84%), Vas (84%), Zala (83%), Veszprém (72%), Somogy (71%) és Borsod-Abaúj-Zemplén (61%) megyék településeire jellemző. Az elmúlt húsz év alapvető változásokat hozott a vidék és az ott élők számára. A falvak korábban jellemzően alapanyag-termelő, városellátó funkciója visszaszorult, a mezőgazdaság gépesítésével, a többszintű integrációval együtt járó munkaerőigény-csökkenés miatt főleg a nagyobb központoktól távolabb

* Készült a Vidékfejlesztési Minisztérium szakmai beszámolója nyomán

1. ábra

Magyarország megyéi a város-vidék tipológia szerint

Forrás: EU DG-Regio alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült ábra

fekvő vidéki térségek (települések) – különösen az aprófalvak – nagyfokú kiszolgáltatottsága tapasztalható.

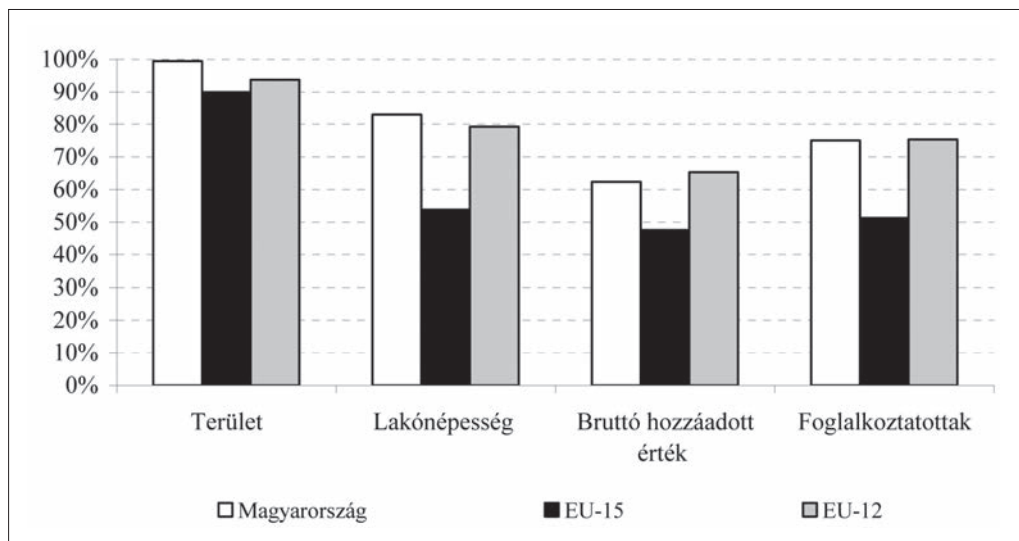
Az aprófalvak egy része mára elsősorban csak lakóhelyként szolgál, viszonylag kevesen találnak helyben megélhetést nyújtó munkát. Hasonlóan hanyatló, a mezőgazdasági szerepkör háttérbe szorítása jellemzi a – főleg az Alföldön elterjedt jellegzetes település- és életformát jelentő – tanyákat is, amelyek egyre kevésbé jelentik a lakó- és munkahely szerves egységét. A mezőgazdasági árutermelés, az önellátás szempontjából a falusi porták kihasználatlanok, állattartás, háztáji gazdálkodás szinten egyáltalán nem jellemző.

A vidéki térségekben általában alacsonyabb a népsűrűség. Egyes vidéki térségeinkben továbbra is erős fenyegetettség jelent a népesség fogyása, az elnéptelenedés. A vidék vonzereje nem növekedett. Ezt támasztja alá, hogy az alapvetően vi-

déki területeink népsűrűsége 2004 és 2011 között a négyzetkilométerenkénti 79 fő-ről 76 főre csökkent. Ennek fő oka a kedvezőbb gazdasági helyzetben lévő átmeneti és alapvetően városi térségekbe történő elvándorlás. Azonban vidéki területeink még mindig másfélszer sűrűbben lakottak, mint az EU-15-ben.

Magyarország és az EU vidéki területein a népesség előregedése tovább fokozódik, az átlagéletkor magas, egyre kevesebb a fiatal. A vidék gazdasági elmaradottsága sem csökkent. A lemaradást az egy főre jutó bruttó nemzeti össztermék (GDP) területi különbségei jól érzékeltetik. Vidéken a mutató értéke 2009-ben az országos átlag (2553 ezer Ft/fő) háromnegyedét sem érte el (1854 ezer Ft/fő), Budapesttől (5800 ezer Ft/fő) pedig több mint háromszorosa lemaradás.

A megélhetési forrásként funkcionáló mezőgazdaság szerepvésztése továbbra

2. ábra

A vidéki térségek* részesedése a területből, a lakónépességből, a bruttó hozzáadott értékből és a foglalkoztatásból

*Alapvetően vidéki és átmeneti területek, NUTS3-szinten

Forrás: RD Report, 2011 alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült ábra

is általános tendencia. Az ágazat *hozzájárulása a bruttó hozzáadott értékhez 2004-2009 között vidéki térségeinkben 8,4%-ról 6%-ra csökkent, de még mindig közel kétszerese az EU-15 (3,9%) átlagának.* A csökkenő gazdasági teljesítménnyel az ágazat *foglalkoztatásban betöltött szerepe* is – az uniós tendenciákkal megegyezően – *mérséklődik. A mezőgazdasági szektor foglalkoztatásban betöltött szerepe meghaladja gazdasági szerepét.* Az ágazat a foglalkoztatásból 4,5%-kal, a szektor bruttó hozzáadott értékéből (BHÉ) 3,4%-kal részesült (vidéken ez 6,4% és 6%). Vidéki térségeinkben 2004-2010 között egyedül a szolgáltatási szektor tudta növelni foglalkoztatásban betöltött szerepét.

A vidék fokozódó lemaradása az ott élők gazdasági aktivitásában is megmutatkozik. Míg 2004-ben még az átmeneti térségekben volt a legalacsonyabb a gazdasági aktivitás, 2010-ben már vidéken. Az

alapvetően vidéki térségekben élő aktív korú (15-64 éves) népesség foglalkoztatási rátája 2010-ben 53,1% volt, ami 2004-hez képest 1,2 százalékpontos visszaesést jelent. Ez az érték 12,3 százalékponttal marad el az EU-15 ugyanezen térségtípusát jellemző értéktől (65,4%). A lakosság foglalkoztatási aránya egyes régiókban – főként európai uniós összehasonlításban – vérszesen alacsony. A világgazdasági válságot követően beszűkült munkalehetőségek hatására *a hazai munkanélküliségi ráta 2004-2010 között* valamennyi térségtípusban majdnem *megkétszereződött* (országosan 6,1%-ról 11,2%-ra nőtt), a mutató értéke a vidéki térségekben a legmagasabb (11,9%). Főleg az ország keleti, északkeleti és dél-dunántúli térségeiben 2009-re összefüggő zónákat alkottak a kiugróan magas munkanélküliséggel rendelkező térségek.

A magyar agrár-vidékfejlesztés egyik legfontosabb feladata a vidéki térségek-

ben a lakosság alacsony gazdasági aktivitásából, az alacsony foglalkoztatottságból, az alacsony jövedelemszintből fakadó társadalmi feszültségek mérséklése. A vidéki foglalkoztatás bővítéséhez az ott élők képzettségének javítása, a kitörési pontokat jelentő gazdasági tevékenységek igényeivel történő összehangolása szükséges.

Vidéki gazdasági indikátorok

A mezőgazdaság jelentősége az alapvetően vidéki területeken a legnagyobb, bár fokozatosan csökken. Itt dolgozik az agrárágazatban foglalkoztatottak többsége (2010-ben 62,8%-a), viszont számuk a 2004-es létszámhoz képest 16,5%-kal alacsonyabb.

Az alapvetően vidéki területeken alacsonyabb a vállalozási sűrűség. Ezer főre vetítve fele annyi vállalkozás működik, mint az alapvetően városi területeken (előbbinél 51, utóbbinál 109 jut ezer főre). Vidéken a mezőgazdasághoz kötődő mikrovállalkozások jellemzőek, magas a csak önellátásra termelő egységek száma (alapvetően vidéki területeken az összes egyéni gazdaság 58%-a, átmeneti területeken 64%-a kizárólag saját fogyasztásra termel). Az egyéni vállalkozások aránya az országos átlag felett van, 41,4%. Az alapvetően vidéki térségekben általában az alacsonyabb jövedelemtermelő képességű tevékenységek dominálnak. A mezőgazdaság munkatermelékenysége az Európai Unió régi tagállamainak átlagához viszonyítva mindössze ötödét teszi ki.

A magyar mezőgazdasági üzemszerkezet duális, amelyben nagyszámú törpegazdaság és kisszámú, de a termőterület jelentős részét használó nagygazdaság van egyszerre jelen. Az Általános Mezőgazdasági Összeírás szerint *hazánkban jelentős számú az* ökonómiai értelemben gazdaságnak nem nevezhető, *elsősorban önel-*

látási célú termelőegység (382,6 ezer). A mezőgazdasági üzemek szerepe foglalkoztatási szempontból csökken, egyre kevesebb embernek képesek munkalehetőséget biztosítani. Az egyéni gazdaságok vezetőinek korstruktúrája sem kedvező, hiányzik a megfelelő utánpótlás. Egy 35 év alatti gazdaságvezető jutott nyolc 55 év feletti gazdálkodóra 2010-ben. A gazdálkodók szakképzettségi szintje terén elmaradás tapasztalható az EU-tagországok átlagaitól. A magyar gazdálkodók mindössze 14,1%-a rendelkezett mezőgazdasági szakképzettséggel 2010-ben. Az EU-15-ben az arány 21,8%, az EU-12-ben pedig 18,2%.

Vidéki környezeti indikátorok

A környezeti elemek (talaj, víz, levegő, élővilág, természeti táj) ésszerű hasznosítása megnyilvánulhat a környezet megőrzése, illetve javítása, valamint szennyezésének megelőzése formájában, amelyek együttesen járulnak hozzá a fenntartható gazdálkodáshoz.

A talajok termékenységét, termőképességét a helytelen mezőgazdasági műveléshez köthető degradációs folyamatok, leginkább a víz- és szélerózióból eredő talajpusztulás, a talajtömörödés miatt kialakuló tömör vízzáró réteg kialakulása korlátozza. *A belvizek és aszályok szikesedést, a talajok savanyodása* mérséklést okoz. *Termőföldkészletünk* az ország területének mindössze 9,3%-a, a mezőgazdasági terület 20,7%-a (843,6 ezer hektár) kedvezőtlen adottságú (KAT). Az Európai Bizottság által meghatározott biofizikai ismérvek felhasználásával meghatározott „természeti hátrányokkal érintett terület” Magyarországon 4,5 millió hektár.

Hazánk felszíni és felszín alatti vízkészletekben bővelkedik, hasznosításuk hiánya pazarlás, amely vízvisszatartással, vizes élőhelyek kialakításával, valamint az

öntözött területek ésszerű bővítésével egyaránt mérsékelhető. Az árvíz és a belvíz veszélye is jelentős, a területek egynegyedéről természetes úton nem képes lefolyni a víz (több mint 700 település, összesen 2,5 millió lakossal és az ország szántóterületének harmada egykori árterület). A veszélynek leginkább kitett területeken az adottságokhoz igazodó tájgazdálkodás lehet a földhasználat megfelelő iránya. Az öntözés iránti igény leginkább az alföldi térségekben növekszik, de szárazság esetén az ország más területein bárhol, minden második évben előfordulhat.

A vizek jó állapotának megőrzése érdekében környezetkímélő területhasználatra van szükség. *A vízkészletek, ivóvízbázisok minőségét pontszerű és diffúz szennyezés* (leginkább a nitrát) *fenyegeti*. Az ország területének 45,8%-a nitrátérzékeny, ahol mezőgazdasági tevékenységet csak a helyes mezőgazdasági gyakorlatnak megfelelően szabad végezni.

Magyarországon a mezőgazdasági tevékenységhez köthető légszennyezés mértéke és összetétele jellemzően megfelel az EU átlagának. A mitigációt több, uniós támogatást is élvező intézkedés (erdősítés, agrár-környezetgazdálkodás, gyepesítés) segíti, valamint az okszerű gazdálkodás (szaktanácsadás) térnyerése is ehhez járul hozzá. Külön ki kell emelni az üvegházhatású gázok (ÜHG) csökkentésére tett erőfeszítéseket, amelyek a Kiotói Egyezményben rögzített, az éghajlatváltozás mérséklését szolgáló kötelezettségek teljesítését szolgálják. A megújuló energiaforrások – kiemelten a biomasza – növekvő felhasználása mellett a mezőgazdasági földterületek erdősítése döntő fontosságú a szén-dioxid-kibocsátás mérséklése szempontjából. Mindezek eredményeként a mezőgazdasági eredetű üvegházhatású gázok kibocsátása 8%-kal mérséklődött (2000 és 2009 között), a savasodást okozó gázok kö-

zül a kén-dioxid több mint a felére, a nitrogén-oxidok kibocsátása 25%-kal csökkent, az ammónia (NH₃) szintje gyakorlatilag nem változott.

Magyarország természetföldrajzi adottságainak változatossága az élő környezet magas diverzitását eredményezi. A természeti környezet és biológiai sokféleség állapota – évjáráttól függő ingadozások mellett – az elmúlt 5-10 évben nem változott. *A környezet- és tájgazdálkodás* elve alapján megvalósuló mezőgazdasági művelés hozzájárul a vidéki táj fenntartásához, az élőhelyek megőrzéséhez.

Az éghajlatváltozás mérséklése (megelőzés), illetve a megváltozó időjárási és éghajlati körülményekhez történő alkalmazkodás, *a károk enyhítése* és helyreállítása (alkalmazkodás) miatt *fokozottan kell készülnünk* az üvegházhatást okozó gázok légköri kibocsátásának csökkentésére és abszorpciójuk növelésére. Az éghajlatváltozással Magyarországon a szélsőséges csapadékeloszlás, az árvíz, belvíz és az aszály veszélyének egyidejű növekedése jelentős termés-csökkenést, a biológiai sokféleség mérséklődését okozhatja.

A „jó környezeti állapot” elérését, a mezőgazdasági terhelés minimalizálását (környezetsemlegességét) – kötelező jelleggel – a Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot előírásai, a környezeti állapot javítását pedig a védett és a Natura 2000 területek kezelési terveiben előírt szabályok betartása, illetve az agrár-környezetvédelmi intézkedések keretében tett – önkéntes – kötelezettségvállalások teszik lehetővé.

Vidéki életminőség, társadalmi indikátorok

A vidéki térségek gazdasági, társadalmi, infrastrukturális helyzete az országos átlaghoz viszonyítva elmaradott. Az életminőség javulásának legfőbb gátját

továbbra is a megélhetési lehetőségek hiánya, az alacsony jövedelemszint jelenti, amely nehezen kezelhető szociális, társadalmi problémákat generál.

A vidéki térségekben, különösen a periférikus elhelyezkedésű aprófalvas településeken – elsősorban a munkalehetőségek hiánya miatt – fokozottan jellemző az elvándorlás. Elsősorban a gazdaságilag aktívok, fiatalok körében figyelhető meg az elvándorlás, amelyet nem tud ellensúlyozni a jellemzően városi, értelmiségi családok körében megfigyelhető, a vonzó lakó- és természeti környezetet kínáló vidék felértékelődésével összefüggő – nagyvárosokhoz közeli településekre irányuló – migráció.

A vidéki térségeket sújtó elvándorlás miatt a helyben maradó lakosságra fokozottan jellemző az előregedés, valamint az etnikai arányok átrendeződése. Országban belül az „előregedés” problematikájával leginkább küzdő területek Zala, Vas, Tolna, Nógrád, Békés, Csongrád megye egésze, illetve Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Kiskun, Veszprém és Győr-Moson-Sopron megye déli része, valamint Heves megye északi része.

Az aktív korúakra a vidéki térségekben jut a legtöbb eltartott. A teljes népesség *eltartottsági rátája 2011-ben a vidéki térségekben 45,7% volt*, ami nem sokkal haladta meg az országos átlagot (45,6%), azonban az EU-15 átlagánál (41,8%) magasabb.

Elsősorban a munkalehetőségek hiánya játszik közre abban, hogy *az ország lakossága egyre növekvő mértékben szorul a szociális ellátórendszerre.* A vidéki térségek fokozódó lemaradását mutatja a *segélyszerű jövedelmekben részesülők növekvő száma.* Az álláskeresési támogatásban, illetve a rendszeres szociális segílyt kapók fele él alapvetően vidéki térségekben. A munkanélküliség által leginkább sújtott térségekben a –2011-ben 302 ezer főt érintő – közfoglalkoztatás a családok minden-

napi megélhetésének biztosítása mellett a társadalmi feszültségek csökkentésének is alapvető eszköze.

A vidéken élők jelentős hányada folytat mezőgazdasági tevékenységet, azonban nagyobb részüik számára ez inkább csak jövedelemkiegészítési lehetőséget, illetve a saját fogyasztáshoz való hozzájárulást jelent. A 2010. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás során regisztrált mintegy 567 ezer egyéni gazdaság több mint 60%-a foglalkozik mezőgazdasággal saját fogyasztási szükségletei kielégítése céljából, értékesítésre az egyéniek mindössze ötöde termel, fennmaradó része (20,3%) pedig csak a saját fogyasztáson felüli felesleget értékesíti. *A mezőgazdaság csökkenő foglalkoztatási szerepe* miatt az egyéni gazdálkodók jelentős része (40,4%-a) gazdaságon kívüli jövedelemszerző tevékenységet is végez.

A mezőgazdaság visszaszorulásával párhuzamosan a vidéki térségekben is növekszik a szolgáltatások szerepe. Ahol az adottságok kedvezőek, *a turisztikai szolgáltatások nyújtása a helyben lakók számára jövedelemkiegészítési lehetőséget jelent.* A falusi turizmus alapvető feltétele a látogatók számára komplex szolgáltatások nyújtása.

A vidéki térségek hátrányait halmozza, hogy az alapszolgáltatásokkal való el-látottság az országos átlagtól elmarad. A folyamatos munkavállalást jelentősen megnehezítő körülmény a gyermekek napközbeni ellátását biztosító intézményhálózat alulfejlettsége és kapacitáshiánya, különösen a bölcsődei ellátás esetében. Miközben az összes bölcsődés korú (3 év alatti) gyermek majdnem fele (2010-ben 45%-a) él alapvetően vidéki térségben, a bölcsődei férőhelyek közel kétharmada (63,85%) a városi, illetve az átmeneti térségekben koncentrálódik. 2004-2011 között az országban 438 általános iskolai feladatellátási hely szűnt meg, amelynek

túlnyomó része (67,6%-a) alapvetően vidéki térségben működött.

A lakosság egészségi állapotát meghatározó egészségügyi ellátás színvonal, elérhetősége szintén jelentős területi egyenlőtlenségeket mutat, a vidék hátrányát tükrözi. A magas halandóság és a krónikus betegségek gyakoribb előfordulása mellett a betöltetlen háziorvosi praxisok aránya itt a legmagasabb. Az egészségi állapotban, életminőségben mutatkozó egyenlőtlenségek a halandósági adatokban is tetten érhetők. A hátrányos helyzetű térségekben a főbb halálokok közül különösen a keringési betegségek, a krónikus májbetegség, májzsugor, valamint a daganatos betegségek okozta halandóság jelentős.

A vidéki életminőséget és a gazdaság fejlődését befolyásoló alapvető infrastruktúra-szolgáltatások között meghatározó szerepet játszik az *internet-elérhetőség*. Országosan mind az elérhetőségben (lefedettség), mind az előfizetők számának növekedésében dinamikus fejlődés mutatkozik, a vidéki térségek lemaradása azonban e területen is tetten érhető. A vidéki lakosság információs társadalomba történő bevonásának alapvető eszköze a számítógép-használattal kapcsolatos ismeretek bővítése, különösen annak ismeretében, hogy a hazai felnőtt lakosság (2011-ben) 40%-át érintő digitális írástudatlanság főként a kistélepüléseken élőkre jellemző.

A legelmaradottabb térségekben élő népesség megélhetési biztonságának javítása továbbra is kihívás. A tartós mélyszegénységben élők, valamint a roma népesség esetében különösen fontos a munkaerő-piaci részvételhez nélkülözhetetlen oktatási, képzési lehetőségek biztosítása a kilábaláshoz.

A súlyos megélhetési problémák jelentős mértékben hozzájárulnak a bűncselekmények (különösen a gágyon elleni, il-

letve uzsora-bűncselekmények) *számának emelkedéséhez.* A regisztrált bűnelkövetők százezer lakosra jutó száma az ország vidéki térségeiben magas.

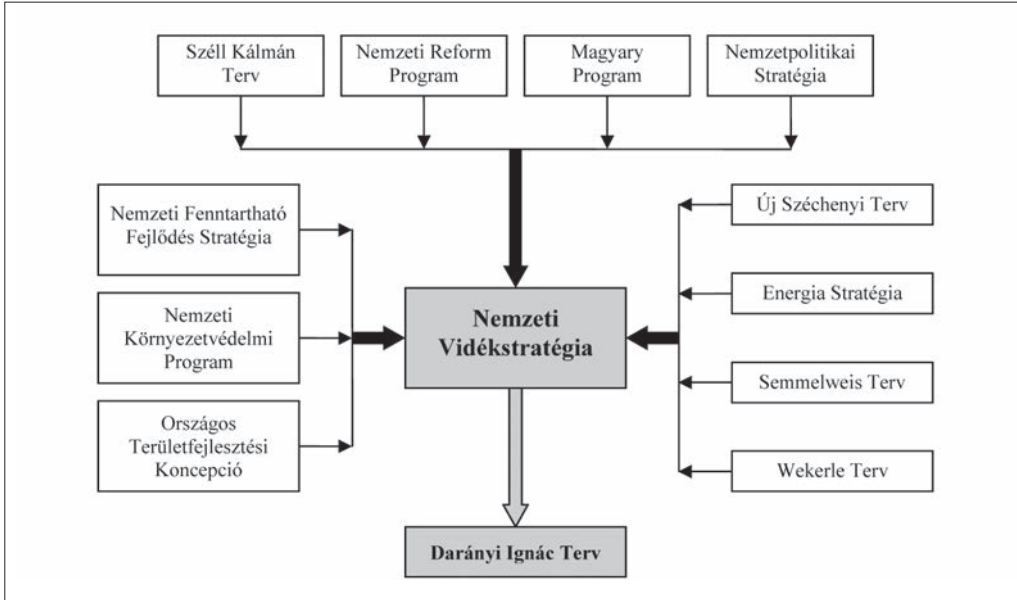
Agrár-vidékfejlesztési intézkedések célrendszere

Az Európai Unió jelenlegi tervidőszakában (2007–2013) a vidékfejlesztési intézkedések finanszírozása az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból történik (EMVA), amelynek felhasználását Magyarországon az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP), valamint a program sikeres lebonyolításához stratégiai keretet biztosító Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv (ÚMVST) szolgálja, míg az Európai Halászati Alapból (EHA) származó közösségi támogatások hasznosítására Halászati Operatív Program (HOP) került kidolgozásra.

A hazai agrár- és vidékfejlesztés szempontjából *kiemelkedő jelentőséggel bír a 2012-2020 közötti időszakra irányuló Nemzeti Vidékstratégia (NVS) kidolgozása* (3. ábra), amelynek előkészítése 2011 folyamán zajlott le.

A vidékstratégia és programjai kidolgozásának alapjául az Alaptörvényben és a kormányprogramban foglaltak szolgálnak, összhangban a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiával és a kiemelt nemzeti stratégiai tervekkel (például Széchenyi Terv, Széll Kálmán Terv, Semmelweis Terv, Magyary Terv, Külpolitikai Stratégia), valamint a már meglévő, átfogó ágazati tervekkel és programokkal (például 3. Nemzeti Környezetvédelmi Program, az ennek részét képező Nemzeti Természetvédelmi Alapterv, Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia, Országos Területfejlesztési Konceptió, Energiastratégia, Vízgyűjtő-gazdálkodási terv, az MTA vízgazdálkodási stratégiai dokumentuma, Nemzeti Erdőprogram).

3. ábra

A Nemzeti Vidékstratégia főbb fejlesztéspolitikai kapcsolatai

(Forrás: VM, Nemzeti Vidékstratégia, 2012)

A hosszú távú jövőképet, világos alapelveket és cselekvési programokat meghatározó stratégia *négy területtel, az agrárgazdasággal, a vidékfejlesztéssel, az élelmiszer-gazdasággal, valamint a környezetvédelemmel kapcsolatban határoz meg tennivalókat.*

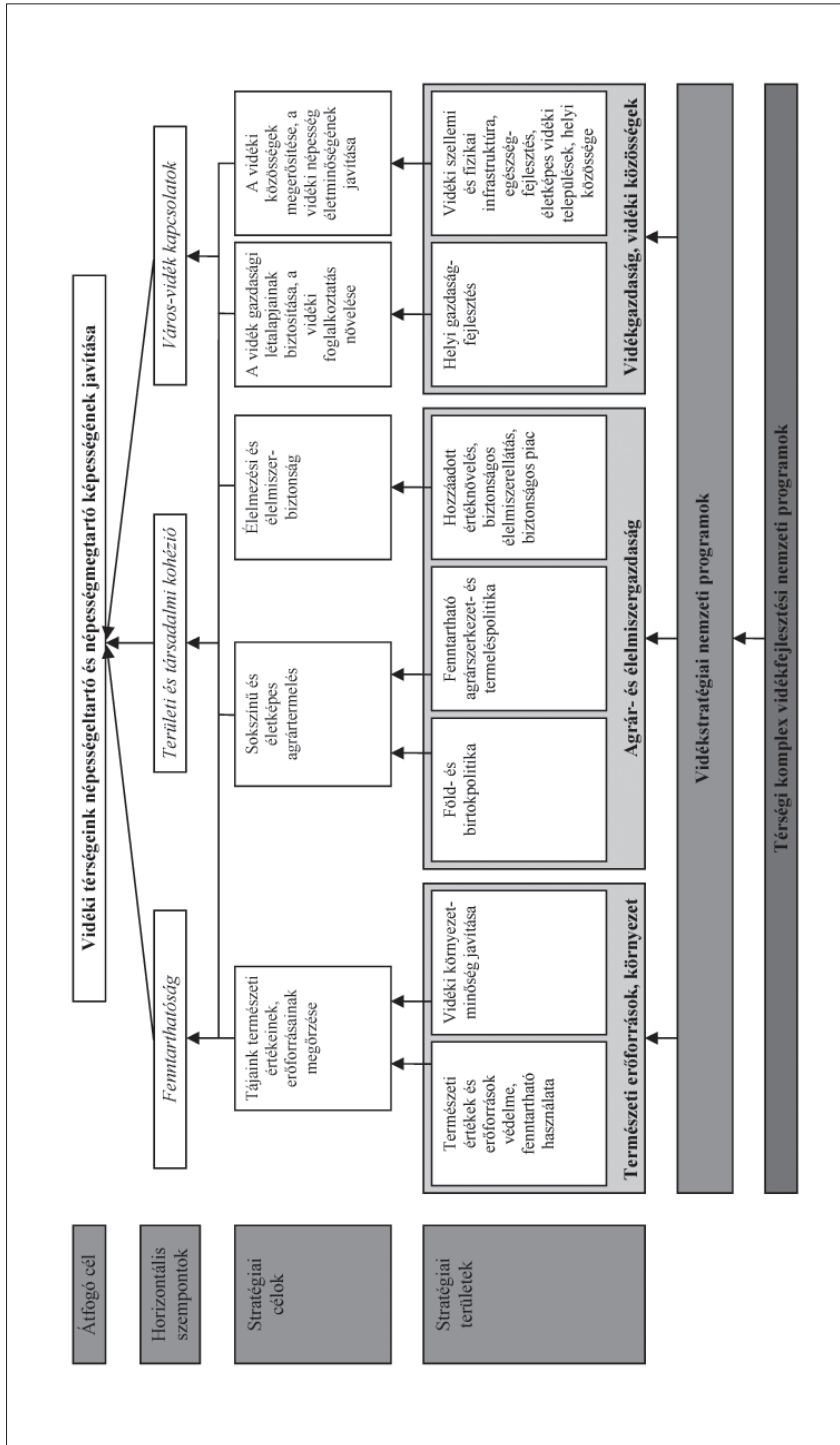
A stratégia átfogó célkitűzése az ország vidéki térségeinek népességeltartó és -megtartó képességének javítása. Az átfogó célkitűzés megvalósítása érdekében a dokumentum *öt stratégiai célt határoz meg: a tájak természeti értékeinek, erőforrásaiknak megőrzését; a sokszínű és életképes agrártermelést; az élelmezési és élelmiszer-biztonságot; a vidéki gazdaság létalapjának biztosítását; a vidéki foglalkoztatás növelését; a vidéki közösségek megerősítését; valamint a vidéki népesség életminőségének javítását (4. ábra).*

A stratégia *végrehajtási programja a Darányi Ignác Terv*, amely az uniós vidék-

fejlesztési forrásokhoz kapcsolódó intézkedések mellett a nemzeti költségvetésből megvalósuló programokat, a jogszabályrendszer korszerűsítését, életszerűvé tételét, a hatékony és ügyfélbarát intézményi környezet kialakítását, valamint a képzésre, társadalmi akciókra épülő szemléletformálás feladatait foglalja magában. A Darányi Ignác Terv 2012-től rendelkezik a célok megvalósítását szolgáló forrásokkal.

Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP)

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) a 2007-2013-as időszakra vonatkozó Nemzeti Vidékfejlesztési Program. Az ÚMVP intézkedései *négy stratégiai tengelybe* sorolhatók. Az Európai Bizottság által 2007. szeptember 19-én jóváhagyott program teljes finanszírozási kerete mintegy 1300 milliárd forint.

4. ábra

A Nemzeti Vidékstratégia célrendszere és területei (Forrás: Nemzeti Vidékstratégia, 2012.)

Az ÚMVP stratégiai kereteit, célrendszerét a 2007-2013 közötti időszakra szóló Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv (ÚMVST) tartalmazza. Az ÚMVST átfogó célja, hogy a nemzeti sajátosságokra alapozva, ugyanakkor az európai vidékfejlesztési politika keretei között járuljon hozzá a vidéki térségek fenntartható fejlődéséhez. Az ÚMVST az ÚMVP tengelyeivel összhangban négy intézkedéscsoportot, valamint számos, az intézkedéscsoportok megvalósítását célzó beavatkozási akciót különít el.

Az ÚMVP intézkedései közül a legtöbb támogatást eddig az agrár-környezetvédelem, a kedvezőtlen adottságú területen gazdálkodók támogatása, a gépek, technológiai berendezések beszerzése, a termelői csoportok támogatása, valamint a mezőgazdasági termékek értéknövelése jogcímenekén ítélték oda.

A 2011-es költségvetési évben az ÚMVP keretében mintegy 201,2 milliárd forint támogatás került kifizetésre, amelynek több mint harmada (35,3%) a versenyképesség javítását célzó I. tengely intézkedéseit érintette, közel fele (48,9%) a környezet és a vidék állapotának javítására irányuló II. tengely intézkedéseivel kapcsolódott. A tárgyévben kifizetett támogatási keret több mint tizede (11,4%) a vidéki térségek életminőségének javítására és a diverzifikáció ösztönzésére irányuló III. tengely keretében hasznosult, 2,2% a LEADER-t érintette. A kifizetések fennmaradó része (2,3%) a technikai segítségnyújtást finanszírozta.

Az ÚMVP tengelyenkénti eredményeit tekintve, az **I. tengely intézkedéseinek célja a mezőgazdaság, az élelmiszer-feldolgozás és az erdészeti ágazat versenyképességének javítása**, az agrárium fenntartható fejlesztése, továbbá az ismeretátadás és a korszerűség javítása. Az I. tengelyen belül, néhány kivételtől eltekintve, az ös-

szes meghatározó támogatási konstrukció elindult 2011-ben:

- A két legjelentősebb intézkedés, az állattartó telepek korszerűsítése és a mezőgazdasági termékek értéknövelése 2011-ben együttesen az I. tengely keretében megvalósult kifizetések 70%-át kötötték le.

A II. tengely célja a környezet és a vidék állapotának javítása, fejlesztése. A környezetbarát gazdálkodási gyakorlat elterjesztésével, az erózió elleni összehangolt tevékenységgel és a magas természeti értékű területek fokozott védelmével fenntartani a kedvező környezeti állapotot és az alacsony szintű környezetterhelést. A célok megvalósítása érdekében 2011-ben a következő intézkedések történtek:

- A *tejjáगत szerkezetátalakítását kísérő állatjóléti támogatásban* azok a tejtermelők részesülhetnek, akik önkéntes alapon a közösségi és a nemzeti jogszabályok szerint előírtakhoz képest magasabb állatjóléti kötelezettségeket vállalnak 5 éven keresztül. A *genetikai erőforrások megőrzése intézkedés keretében a növényi genetikai erőforrások és mikroorganizmusok ex situ megőrzéséhez nyújtandó támogatást* azok a kérelmezők vehetik igénybe, akik a Génbank Tanács által elfogadott genetikai anyagokat tartalmazó gyűjteményt fenntartják, valamint a teljes támogatási időszak alatt vállalják az intézkedésben előírt kötelezettségeket.

- Az ÚMVP AKG intézkedések a környezeti szempontból értékesebb szántóföldi, gyepgazdálkodási, ültetvényes és vizes élőhelyekhez kapcsolódó agrár-környezetgazdálkodási célprogramok arányának növelését vezették be.

- A Kedvezőtlen Adottságú Területek (KAT) intézkedés potenciálisan több mint 800 ezer hektár területet érint. A fajlagos támogatási összeg 85,9 euró/ha a hátrányos természeti feltételek által, és mindössze 10,9 euró/ha a különleges hátrányok által érintett területek esetében.

- Az agrárerdészeti rendszerek létrehozásának támogatását célzó intézkedés tekintetében alapvető változás, hogy az előző időszakhoz képest Natura 2000 területen is meg lehet valósítani agrárerdészeti rendszereket.

- Óshonos és veszélyeztetett mezőgazdasági állatfajták genetikai állományának tenyésztésben történő megőrzése intézkedés keretében 35 fajta nőivarú – nukleusz vagy fajtafenntartó minősítésű – állat egyedei kerülhetnek ötéves kötelezettségvállalás mellett támogatásra, amennyiben a kérelmezők betartják a tenyésztőszervezetek által meghatározott tenyésztési programot.

- A tengely keretében meghirdetett intézkedések közül 2011-ben az agrár-környezetgazdálkodási kifizetések kötötték le a legtöbb forrást (77,8%-os kifizetési részarányval), de az ÚMVP valamenynyit intézkedését figyelembe véve is ez az intézkedés emelkedik ki 38%-os kifizetési részarányával.

Az ÚMVP III. tengelyének intézkedései a vidéki gazdaság fejlesztését többek között a nem mezőgazdasági tevékenységek diverzifikálásával, a mikrovállalkozások humán erőforrásának és fizikai infrastruktúrájának fejlesztésével, a vidéki települések környezetének megújításával és az egymásra épülő hatások erősítésével, együttműködési hálózatok bővítésével kívánják elérni:

- A vállalkozási tevékenységek közül különösen a turizmus fejlesztése sikeres támogatási forma, amely hozzájárul a vidéki népesség jövedelemkiegészítéséhez.

- A vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások (tanyabusz, IKSzT-k) való igényeken alapulnak, hiányt pótolnak, és közvetett módon a foglalkoztatás bővítését is segítik.

Mikrovállalkozások létrehozására és fejlesztésére nyújtandó támogatások jog-

cím megvalósulása és 2011. évi eredményei: Az intézkedés részterületeit a technológiai fejlesztések, a kis léptékű infrastruktúrafejlesztések, a tervezett tevékenységek folytatásához szükséges vagy kötelező képzés és betanítás, a szakértői, szaktanácsadói szolgáltatások igénybevétele, a marketingtevékenység, a szabadalmak, licencek, gyártástechnológia vásárlása, a minőségbiztosítási rendszerek bevezetése, valamint a vállalati együttműködések jelentik. Az intézkedés keretében 2011-ben mintegy 2715,9 millió forint kifizetésére került sor, amely a III. tengely keretében a tárgyévben lekötött források 11,9%-át érintette.

Turisztikai tevékenységek ösztönzése, az intézkedés rövid bemutatása és 2011. évi eredményei: A támogatás célja a vidéki munkahelyek létrehozása vagy megőrzése érdekében a falusi, illetve a gyermek- és ifjúsági turizmushoz kapcsolódó minőségi szálláshelyek, valamint a hozzájuk kötődő szolgáltatások fejlesztése, kialakítása. Ezen felül a szálláshelyhez nem feltétlenül kötött – a vidéki települések természeti erőforrásaira, mezőgazdasági, erdő-, vad- és halgazdálkodási adottságaira, közösségi-kulturális és gasztronómiai örökségére, nemzeti tájházakra, skanzenekre, borpincékre, mint vonzerőre épülő – minőségi, komplex agro- és ökoturisztikai szolgáltatások kiépítése, a már működő szolgáltatások bővítése, korszerűsítése, marketingjének kialakítása, fejlesztése.

2011-ben az intézkedés keretében 2897,8 millió forint kifizetésére került sor, amely a mikrovállalkozások létrehozására és fejlesztésére irányuló intézkedéssel közel azonos (12,8%-os) támogatási részarányt jelentett.

A vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások intézkedés és 2011. évi eredményei: Az intézkedés célja az alapszolgáltatások elérhetőségének javítása a vidéki területek településein, a

szolgáltatások körének bővítése, minőségük javítása, ennél fogva a vidéki területek népességmegtartó erejének növelése, az életminőség javítása, továbbá a fenntarthatóság biztosítása.

Az intézkedés két részből áll: 1. Többfunkciós szolgáltató központok létrehozása (IKSZT) és 2. Kistérségi közlekedési szolgáltatások fejlesztése („tanyabusz” szolgáltatás).

A vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások körében az integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítására és működtetésére igénybe vehető támogatások jogcím megvalósulása és 2011. évi eredményei: A támogatás alapvető célja, hogy a vidéki területeken megteremtse a feltételeket a közösségek működéséhez, fejlesztéséhez. Az IKSZT olyan szolgáltatásszervezési modell, amely lehetővé teszi a helyi lakosság számára fontos (köz)szolgáltatások egy épületben való működtetését és hozzáférhetőségét. Az IKSZT keretében megvalósítható tartalmak a foglalkoztatási, vállalkozásfejlesztéshez kötődő, gyermek- és ifjúsági, oktatási, képzési, közművelődési programok, szociális és lakossági, ügyfélszolgálati jellegű szolgáltatások.

2011-ben 144 IKSZT számolt el a beruházás egészével. A tárgyévben az intézkedés keretében 5124,4 millió forint került kifizetésre, ez az összeg a III. tengely keretében 2011-ben kifizetett támogatások között a (falumegújításra és fejlesztésre nyújtandó támogatást követve) a második legjelentősebb volt.

A vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások körében a kistérségi közlekedési szolgáltatások fejlesztésére igénybe vehető támogatások jogcím megvalósulása és 2011. évi eredményei: A támogatás célja a kistérségi közlekedési (különösen a falu- és tanyagondnoki) szolgáltatások fejlesztésének támogatásával a hátrányos helyzetű, szol-

gáltatáshiányos kistelepülések és tanyák esélyegyenlőségének növelése, az ott élők életfeltételeinek javítása, a közszolgáltatásokhoz való hozzájutás és a szociális alapellátások kiépítésének elősegítése, a települések szolgáltatási funkcióinak bővítése, közösségfejlesztés, valamint a jobb életminőség elérése.

2011-ben 68,4 millió forint összegű támogatás kifizetésére került sor.

A falumegújítás és -fejlesztés intézkedés rövid bemutatása és 2011. évi eredményei: Az intézkedés a falvak környezetét és megjelenését javító kisléptékű infrastrukturális fejlesztések megvalósítását (parkok, sétányok kialakítása), a védelem alatt nem álló, közösségi és gazdasági célokat szolgáló, illetve a település megjelenésében jelentős szereppel bíró épületek külső felújítását, új piacterek megnyitását és a meglévők fejlesztését, valamint játszóterek kialakítását támogatja.

A beérkezett kérelmekből a 2011. évben összesen 720 került támogatásra. A tárgyévben teljesített kifizetés összege 6002,3 millió forint, amely a III. tengely keretében 2011-ben támogatott intézkedések között a legmagasabb összegű volt, a lekötött források több mint negyedét (26,3%) tette ki.

A vidéki örökség megőrzése és fenntartható fejlesztése intézkedés rövid bemutatása és 2011. évi eredményei: Az intézkedés célja a vidéki térségek településeinek kulturális örökség fenntartása, helyreállítása, korszerűsítése, ezen belül a településképzés és a környezet állapotának javítása, az épített, természeti és kulturális örökség és helyi identitás megőrzése, megújítása, és ezáltal a települések vonzerejének növelése. Az intézkedés két alintézkedése közül a kulturális örökség támogatásának lehetősége nyílt meg eddig a kedvezményezetttek számára, a természeti örökség megőrzésének és fejlesztésének támogatását a tárca később tervezi beindítani.

A beérkezett kérelmekből 2011-ben összesen 410 került támogatásra, a teljesített kifizetés összege 3537,7 millió forint.

Készségek elsajátítása, ösztönzés és végrehajtás intézkedés rövid bemutatása és 2011. évi eredményei: Az intézkedés keretében kialakított Helyi Vidékfejlesztési Iroda (HVI) hálózat elsősorban a helyi szintű tervezés segítésére jött létre 2007-ben. A HVI-k kistérségi szinten egyablakos ügyfélkapuként és információs pontként szolgáltak az ÚMVP-hez, illetve elősegítették az ÚMVP helyi szinten történő minél eredményesebb megvalósulását. Az ÚMVP társadalmasítása érdekében a HVI-k helyi szereplők közreműködésével működtek. Az intézkedés keretében e közreműködő szervezetek vehettek igénybe támogatást.

A jogcím végrehajtását az Irányító Hatóság 2010. július 1-től felfüggesztette.

Az ÚMVP IV. tengelye (LEADER-tengely) a helyi közösségek megerősítésére, helyi kormányzásra és partneri kapcsolatok kialakítására, valamint egymást támogató innovatív projektek készítésére szolgál. A LEADER eddigi eredménye, hogy vidéken az ország egészét lefedő, a települési önkormányzatok, vállalkozások és civil szervezetek együttműködésén alapuló helyi irányítási rendszer alakult ki a helyi érintettek igényeit figyelembe vevő vidékfejlesztéshez.

A Helyi Akció Csoportok (HACS-ok) 2009. október 1-től részt vesznek az ÚMVP III. tengely szerinti nem horizontális intézkedések, valamint a LEADER-intézkedések (IV. tengely) keretében benyújtott pályázatok, támogatási kérelmek feldolgozásában és értékelésében. A feladatot az MVH-val kötött külön delegálási szerződés alapján végzik, a feladat ellátásának teljesítését az MVH igazolja. 2011. év végére 94 HACS jogosult támogatásra.

Jóllehet, a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv lezárására 2008. december 31-én került

sor, a programban rendelkezésre álló források felhasználása szinte maradéktalan volt. A tervben meghatározott forráskeret 99,66%-a kifizetésre került (751,56 millió euró). A Nemzeti Vidékfejlesztési Terv néhány jogcíme esetében a keret kimerülése miatt a forrást a 2008-2011 közötti időszakban az EMVA biztosítja. A korábbi kötelezettségvállalások alapján 2011-ben az NVT vonatkozásában EMVA-forrásból 5,6 milliárd forint kifizetés történt.

Agrár-környezetgazdálkodás

Az agrár-környezetgazdálkodás célja olyan gazdálkodási gyakorlatok elterjedésének elősegítése, amelyek a termőhelyi adottságoknak megfelelő termelési szerkezet, a környezettudatos gazdálkodás és a fenntartható mezőgazdasági gyakorlat kialakítását, ezzel összefüggésben a környezet állapotának javítását és minőségi élelmiszer előállítását eredményezik. Az AKG-intézkedések kiemelt agrár-környezetvédelmi problémák csökkentését, visszaszorítását, illetve megelőzését biztosító gazdálkodási gyakorlatok elterjesztését szolgálják. A különböző célprogramok az AKG prioritásainak megfelelő előírásokat tartalmaznak: talajvédelem; felszíni és felszín alatti vizek védelme; természetvédelmi szempontból értékes állat- és növényfajok számára élőhelyek biztosítása; génmegőrzés (mezőgazdasági szempontból értékes növény- és állatfajok/fajták kiemelt támogatásával); levegőszennyezés csökkentése (extenzív, külterjes művelést és alacsony külső inputokat igénylő gazdálkodási módszerek és növénycsoportok termesztésének támogatása).

Ehhez járul hozzá az ÚMVP II. tengelyének agrár-környezetgazdálkodási jogcíme, amely a célprogramok által előírt kötelezettségvállalások alapján felmerülő többletköltségek és kieső jövedelmek ellen-

tételezését szolgálja. A támogatás formája normatív, vissza nem térítendő, amely ötéves – a környezetvédelmi célú gyeptelepítés célprogram esetében tízéves – időszakra vonatkozik. A támogatásra jogosultak a HMKÁ (Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot) előírások teljesítésének ellenőrzése, valamint a célprogram-előírások teljesítésének ellenőrzése érdekében (gazdaságuk teljes területén) az elvégzett tevékenységekről gazdálkodási naplót kötelesek vezetni.

Az AKG területe a szántóföldi célprogramban 1 millió hektár, gyep célprogramban 295,9 ezer hektár, ültetvény célprogramban 75,9 ezer hektár, valamint a vizes élőhely célprogramban pedig 7,3 ezer hektár. A jogcímre 2011-ben 16290 darab kifizetési kérelem került támogatásra több mint 43,8 milliárd forint értékben. A tárgyévi kifizetés meghaladta a 71 milliárd forintot. A jogszabályban szereplő határidőn belül 12765 darab gazdálkodási naplót nyújtottak be a 2011. év során.

Mezőgazdasági eredetű megújuló energiaforrások támogatása

Az ÚMVP I. tengelye széles körűen támogatja a mezőgazdasági és erdészeti szektor és ezzel elsősorban a vidéki térségek környezetbarát energetikai fejlesztéseit. A megújuló energiaforrások elterjesztésének elősegítése számos támogatási konstrukcióban megjelenik, mind az egyes ágazati intézkedésekbe szervesen beépítve, mind önálló jogcímként, célterületként (biogáz, fás és lágyszárú energiaültetvények, nyersszesz-, nyersolajüzemek, biomasszakazánok) úgy, hogy a jogcímek keretében lehetőség van megújuló energiaforrásokra irányuló fejlesztések megvalósítására, ami a kiválasztás (értékelés) során előnyt jelent. A megújuló energiaforrások felhasználásának ösztönzéséhez kapcsol-

ódó jogcímek 656 gazdaságot érintettek 2011-ben. A legjelentősebb jogcímek:

- **Fás és lágyszárú energiaültetvények telepítése.** 2011-ben két kifizetési kérelembenyújtási körben 53 millió forint került kifizetésre.

- **Biomassza termeléséhez, felhasználásához kapcsolódó gépek, eszközök (biomasszakazánok, pelletlők, brikettlők, speciális biomassza-betakarító gépek) beszerzése.** A jogcím vonatkozásában 2011-ben nem volt kérelembenyújtási lehetőség, a korábbi benyújtási időszakokhoz kötődően jelentős, mintegy 17 milliárd forintnyi támogatási összeg kifizetésére került sor.

- **Állattartó telepeken képződött trágya környezetbarát, produktív, biogázfermentációval történő kezelése.** A támogatási konstrukció megnyitására három alkalommal került sor, amelyek keretében 54 darab biogázüzem létesítését szolgáló kérelem érkezett be. A beadott kérelmek közül 44 darab részesült pozitív elbírálásban, mintegy 34 milliárd forint támogatási igénnyel.

- **Kikapacitású nyersszesz-, nyersolajüzemek létesítése.** 2011-ben négy, 228,5 millió forintra beérkezett kifizetési kérelemből három került támogatásra és kifizetésre 86,3 millió forint összegben. A jogcímre mindösszesen 162,7 millió forint kifizetés történt.

- **Kertészeti létesítmények energiaellátása,** amely keretében az ügyfelek döntően geotermikus energiaellátási rendszerek kiépítéséhez igényeltek támogatást. A benyújtási időszakban 282 darab támogatási kérelem beadására került sor. A kérelmek 2010. évben megkezdett feldolgozása befejeződött, és folytatódott a támogatott igénylések kifizetése.

- **Biomasszakazánok beszerzése illetve terményszárító biomassza-tüzelési rendszerrel történő megvalósítása.** 2011-ben

folytatódtak a kifizetések a már megítélt támogatásokat érintően.

Halászati Operatív Program

Magyarország Nemzeti Halászati Stratégiai Terve alapján készült a 2007–2013 közötti időszakra szóló Halászati Operatív Program (HOP). A program *fő stratégiai céljaként versenyképes, modern halászati ágazat megteremtését tűzi ki, amelyet az akvakultúra, valamint a hozzá kapcsolódó feldolgozó ágazatban a termelés során alkalmazott eszközök és berendezések modernizációjával, illetve új termelési lehetőségek megteremtésével kíván elérni.*

Alapvető cél a magyar halászati ágazat fenntartható fejlődésének biztosítása és modernizációja, amelyhez – a biológiai sokféleség megőrzése mellett – a természeti erőforrások fenntartható használatához, az egészséges és biztonságos halhús, valamint haltermékek előállításához hozzájáruló környezetkímélő termelési módszerek alkalmazását támogatja. A halászati ágazat promóciójának fejlesztése elősegíti a halászati és akvakultúra termékek piaci megjelenését, illetve fogyasztásának bővülését. A termelő és feldolgozó üzemek modernizálása, hatékonyságuk növelése nemcsak az ágazat foglalkoztatottságát tekintve fontos szempont, hanem az ágazat versenyképességét is erősítő tényező. A HOP általános céljai és a specifikus célok a következők:

- Az akvakultúra és természetes vízi halászat szakágazatok fenntarthatóságának és versenyképességének biztosítása. Specifikus célok: (1) A termelés eszközrendszerének modernizációja és új termelési lehetőségek megteremtése, a munkahelyi feltételek javítása és munkahelyek fenntartása; (2) A természetes vízi élőhelyek biztosítása, az invazív fajok elterjedésének megakadályozása; (3) A technikai ismeretek és szaktudás fejlesztése; (4) A halászati ágazat

termelői és a kutatói szféra közötti együttműködés lehetőségeinek biztosítása.

- A halfeldolgozó szakágazat fenntarthatóságának és versenyképességének biztosítása. Specifikus cél a halfeldolgozó ágazat termelékenységének és hatékonyságának javítása, elsődlegesen a feldolgozó üzemek modernizálásán, valamint a higiéniás viszonyok és a munkakörülmények javításán keresztül.

- A vízi természeti erőforrások és a biodiverzitás növelése a tógazdasági területeken, valamint a vízi környezet hagyományos értékeinek fenntartása, illetve növelése. Specifikus cél az akvakultúra termelésének ökológiai módszerekkel történő fejlesztése.

- A halászati és akvakultúra termékek promóciója, a magyarországi halhús, valamint haltermék-fogyasztás szintjének növelése. Specifikus cél a halászati és akvakultúra termékek promóciójának elősegítése a magyar piacon.

- A HOP hatékony végrehajtásának biztosítása. Specifikus cél a technikai segítségnyújtás fejlesztése.

A támogatási ciklusok, hasonlóan a KAP-hoz, hétévesek. A Magyarországon is alkalmazott támogatási tengelyek a következők:

II. Akvakultúra, belvízi halászat, a halászati termékek feldolgozása és értékesítése. Ebben a kategóriában támogatják az új halastavak, tógazdaságok, halfeldolgozó üzemek építését, korszerűsítését és telepi infrastruktúrájuk fejlesztését, valamint a jogszabályi korlátozások miatt kis mértékben a természetes vízi halászatot is. Fontos megjegyezni, hogy csak KKV-k részesülhetnek ebből a támogatásból. A támogatás mértéke 40 és 60% közötti.

III. Közös érdekeket célzó intézkedések. Magyarország számára fontos, mert a halfogyasztás növelését elősegítő promóciót és a 21. századi színvonalú informá-

cióáramlás és szakmai integráció javítását célzó programokat segíti. A támogatás mértéke 100%.

IV. Technikai segítségnyújtás. Nagyon fontos lehetőség, mert a programot megvalósító adminisztráció munkájához ad forrást és a program promócióját, nyilvánosságát és megvalósítását segíti.

A HOP keretében a források mintegy 70%-a az akvakultúra, a természetes vízi halászat, valamint a halászati és akvakultúra termékek feldolgozásának és forgalmazásának fejlesztésére kialakított II. prioritástengely szerint a tógazdaságok, intenzív rendszerek, halfeldolgozók építésére, felújítására és infrastruktúrájuk fejlesztésére áll rendelkezésre.

A források negyede a III. prioritástengely, a közös érdekeket célzó intézkedések (a Közös Halászati Politika és azon belül a Nemzeti Halászati Politika) támogatására használható fel. A HOP prioritástengelyeire 2011-ben 2,6 milliárd forint kötelezettségvállalás történt.

Az akvakultúra és halfeldolgozás tengelyen belül 2011-ben beruházásra összesen 73 támogatási kérelem érkezett, amelyből 47 darab került támogatásra 2,4 milliárd forint kötelezettségvállalás mellett, ebből 1,9 milliárd forint került kifizetésre.

Elindult a Halastavi Környezetgazdálkodási Program (HKP), amelyben 2011. évre 598 millió forint állt rendelkezésre. A HKP-támogatás vissza nem térítendő támogatás, amely a kedvezményezettnek a vízi környezet védelmével kapcsolatos jogszabályi kötelezettségén felül önkéntesen vállalt többletkötelezettség-vállalásához kapcsolódik. A jogcímré 66 kérelem érkezett be 2011 végéig.

Az V. tengelyen belül a technikai segítségnyújtás intézkedés keretében 6 projekt került támogatásra, amelyekre 119,7 millió forint kötelezettségvállalás valósult meg, ebből – 52 millió forintos EU-s forrás mel-

lett – mintegy 70 millió forint került kifizetésre.

A LEADER program és a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat

A *Leader program* 2001-ben indult hazánkban. A 2004-ig tartó „kísérleti” fázis az uniós csatlakozásra való felkészülést segítette hazai forrásokból, amelynek során 14 akciócsoport 272 projektet valósított meg 182 településen. A csatlakozással megnyíló LEADER+ Program, amely az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program részeként valósult meg, már 944 településre terjedt ki, és 70 akciócsoport 2530 projektjét támogatta. A 2007-2013 közötti programozási időszakban a Leader program az EMVA támogatásainak körébe került, és az ÚMVP önálló IV. tengelyét alkotja, módot adva a többi három tengely céljainak megvalósítására is. Az uniós tagállamok többségéhez hasonlóan Magyarország is a III. tengelyre, azaz az életminőség javítására kívánta fordítani a Leader-támogatások kétharmadát a helyi vidékfejlesztési stratégiák megvalósításán belül.

A Leader program végrehajtásában a Helyi Akciócsoportok játszanak meghatározó szerepet. 2011 során a HVS-ek megvalósítására 2,4 milliárd forint került kifizetésre. Az összeg 88%-át az életminőség javítását és a diverzifikációt szolgáló projektekre fordították. A források 10%-a a versenyképesség javítására, 2%-a pedig környezetvédelmi célok támogatására szolgált. Együttműködési projektekre 255 millió forintot fizettek ki. Az akciócsoportok működésére 3,4 milliárd forintot fordítottak, amelyet a III. tengely forrásai is kiegészítenek.

Magyarország 2008. december 31-ig nemzeti vidéki hálózatot hozott létre, amelynek feladata, hogy összefogja a vidékfejlesztéssel foglalkozó szervezeteket, amelyek az Európai Vidékfejlesztési Há-

lózatba szerveződnek. A Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (MNVH) közvetlen célja a vidékfejlesztésben érintett kormányzati és önkormányzati intézmények, társadalmi szervezetek, szakmai testületek, gazdálkodó szervezetek információs és együttműködési hálózatba szervezése. A hálózat célja, hogy előmozdítsa a vidék társadalmi-gazdasági fejlődését, segítse e szereplők tevékenységeinek összehangolását, valamint a támogatási források hatékony felhasználását. Az MNVH munkáját Cselekvési Terv alapján végzi, amelynek megvalósításához a szükséges forrást az Irányító Hatóság (IH) biztosítja (ez a 2009–2013-as időszakra 26 millió euró).

Az Állandó Titkárság a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI) keretein belül működik. Az Állandó Titkárság 2011-től végzi a Tanyafejlesztési Program adminisztráci-

óját, valamint a pályázatok formai értékelését. Emellett az MNVH-hoz benyújtott projektötletek előzetes nyilvántartásáról, a kérelmek ellenőrzéséről is gondoskodik, valamint közreműködik a VM kiemelt projektjeinek lebonyolításában. 2011 szeptemberében a 75. Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállításon (OMÉK) száz-húsz taggal megalakult az MNVH tanácsa. Az MNVH korábbi szakterületeiből az átalakulás után az ÚMVP tengelyeit lefedő szakosztályok jöttek létre:

- Agrár és termelés;
- Agrár-környezetgazdálkodás;
- A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása, valamint
- A Leader szakosztály.

Az MNVH részére 2011-ben a korábban benyújtott 16 kifizetési kérelemből 15 kérelem került jóváhagyásra 150 millió forint összegben.

Világörökség és turizmus – a világörökségi helyszínek hatása a település és a környék turizmusára magyarországi esettanulmány alapján

Pap Ági

Bevezetés

Napjaink globalizációs folyamatában kiemelkedő szerep jut a médiának, amely mindenkihez közel viszi, és mindenki számára érthetővé és könnyen fogyaszthatóvá teszi a kulturális mintákat. A kulturális uniformizálódás kétirányú folyamatot indított el. Egyrészt a könnyen befogadható kulturális minták terjedésével homogénizálódik a helyi identitás, amely során gyakran a turisztikai vonzerőt jelentő helyi és regionális kulturális értékek, évszázados hagyományok elértéktelenedése következik be. Ezzel szemben egy másik, kevésbé érzékelhető értékmentő folyamat is zajlik, amely folyamatot a turisták érdeklődése is erősíti, elősegítve a nemzeti, a helyi és az egyedi kulturális értékek megővését (Michalkó 2005, Boros, Pál 2010).

Az UNESCO Világörökségi programja kifejezetten azt tűzte ki célul, hogy megővje a kiemelkedő jelentőségű kulturális és természeti javakat. A program célkitűzéseinek széleskörű támogatottságát mi sem bizonyítja jobban, mint a Világörökségi Egyezményhez csatlakozó 189 ország és a világörökségi listán szereplő 962 helyszín (<http://whc.unesco.org> 2012). Magyarország jelenleg nyolc helyszínnel

képviselteti magát a listán és további tizenegy helyszín szerepel a várományosi listán (www.vilagorokseg.hu 2012).

Világörökség helyszínné lenni nagy megtiszteltetés, és ez az elnyert kitüntetés az adott település számára jelentős gazdasági előnyöket is jelenthet, hiszen ha egy kulturális, illetve természeti értéket hordozó terület nemzetközi szinten is ismeretségre tesz szert, az nagyobb arányú turistaforgalmat eredményezhet. Az azonban, hogy a turisták forgalma ténylegesen megnő-e jelentős mértékben függ az adott terület fogadási feltételeitől. A szállás és az ellátás megfelelő szintű biztosítása mellett szükséges az élményekkel teli szórakozási lehetőségek nyújtása is.

Általánosan elterjedt nézet, hogy a világörökségi listára került helyszínek turisztikai attrakcióként funkcionálnak, és ilyen módon a település és a környék turizmusának fellendülését okozzák. Jelen tanulmány célja e megállapítás ellenőrzése az egyik legkorábban világörökséggé választott magyarországi helyszín, Hollókő példáján keresztül. A tanulmány során tehát arra a kérdésre kerestük a választ, hogy megváltozott-e Hollókő és a környezetükben található települések turizmusa

attól az évtől kezdődően, hogy felkerültek a világörökségi listára. A vizsgálat során statisztikai adatok elemzésével próbáltuk kimutathatóvá tenni a helyszíneken lejátszódó esteleges változásokat.

A kulturális turizmus és az örökségturizmus térnyerése napjainkban

A turizmus helyi hatásainak vizsgálatához először szükséges áttekintenünk a globális folyamatokat, illetve azokat a fogalmi kereteket, amelyek a jelenségek megértéséhez szükségesek. A turizmus a világ legjelentősebb és leggyorsabban fejlődő szolgáltatási ágazatai közé tartozik. A világ turizmusát negatívan befolyásoló tényezők (a szeptember 11-i terrorcselekmények, a SARS vírus, gazdasági válság) ellenére 2012-ben a nemzetközi turistaérkezések száma elérte a 980 millió főt. Európa a világ turizmusában továbbra is vezető szerepet tölt be: innen kel útra és ide érkezik a legtöbb turista. Európa 2012-ben a nemzetközi turistaérkezések 51%-át tudhatta magáénak (WTO 2012). A kontinensre érkező és a kontinensen belül utazó turisták legnagyobb hányadát Európa gazdag és változatos természete, valamint sokszínű kulturális öröksége motiválja a kontinens országainak felkeresésére. Magyarország a legtöbb országgal nem kelhet versenyre egyedi, nemzetközi szinten is vonzóerőt jelentő természeti értékeiben. A kulturális attrakciók sokszínűsége jelenti a legjelentősebb nemzetközi idegenforgalmi vonzerőt az ország számára (Csordás 2000).

A Turizmus világszervezetének megfogalmazása szerint a 21. század turisztikai iparágát nem csak az utazások számának növekedése jellemzi, hanem megfigyelhető az erősödő piaci szegmentáció is, az új piacok és utazási irányok megjelenése és a fogyasztói igények megváltozása is. Azaz nő az olyan tapasztalt, környezettu-

datos turisták száma, akik érzékenyebbek az őket körülvevő természet és kultúra egyediségére. Ők már nem elégednek meg tömegtermékeknek számító utakkal, ehelyett inkább előnyben részesítik a kis létszámú, testre szabott, egyedi, más-más jellegű élményre alapozott utakat (WTO 1997). Ehhez alkalmazkodva, a kereslet kielégítése érdekében a vállalatok olyan új turisztikai termékekkel és új turizmusfajtákkal jelennek meg a piacon, mint az ökoturizmus, kalandturizmus, kulturális turizmus (Puczkó, Rátz 2002). Napjainkban a gazdasági trendek másik jellemzője, hogy csak új élmények kialakításán keresztül valósítható meg a piac bővítése (Michalkó, Rátz 2005, Boros, Pál 2010). A napjainkban érezhető kulturális élmények iránti érdeklődés növekedése magával vonja a kulturális turizmus iránti kereslet intenzitásának növekedését is. Kulturális turizmus esetén *„olyan utazásról van szó, amelyben a motiváció új kultúrák megismerése, kulturális eseményekben való részvétel és kulturális attrakciók meglátogatása, a vonzerő pedig a felkeresett desztináció, sajátos, egyedi kultúrája”* (Michalkó 2004, p.165).

A kulturális turisztikai termékek alapját sok esetben az örökségi látnivalók jelentik. Az „örökség” általában olyan, a múltból származó értékre utal, amelyet az egyik generáció megőrzésre érdemesnek tart a következő generáció számára. A fogalom azonban meglehetősen szubjektív. Az, hogy egy adott országban, egy adott nemzet számára mi számít örökségnek, nagyban függ az adott közösség kulturális normáitól, értékrendszerétől (Graham et al 2000). Bármilyen tárgy, épület, hagyomány vagy szokás örökséggé válhat, ha a közösség annak ítéli meg. Az örökségek mindenkori életében szerepet játszanak. Jóllehet nem mindenki tulajdonít nekik azonos jelentőséget, tagadhatatlan, hogy hatással bírnak a múltra, a jelenre és a jövőre egyaránt.

A kulturális turizmus és az örökségturizmus fogalmainak szoros egymásmellettségét és a fogalmak részleges átfedését bizonyítja, hogy a szakirodalomban többfajta meghatározást is használnak, és a két turizmustípust nem határolják el szigorúan egymástól. Például a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában (2005–2013) az örökségturizmus képezi a turisztikai termékfejlesztés nemzeti szintű prioritásainak egyikét. Azonban a stratégia az örökségturizmus kifejezését a kulturális értékeken alapuló turizmus vonatkozásában használja. Az örökségturizmus kiemelt területei alatt az alábbiakat értik: a kulturális örökség helyszíneken belül a világörökségeket, illetve a természeti örökségek megőrzését célul tűző nemzeti parkokat, a lovas turizmust, a falusi turizmust, a gasztronómiát, a borturizmust, valamint a kiemelt rendezvényeket. A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (2005–2013) kiemeli, hogy ezen vonzerők összessége közös örökségünk, amely egyúttal turisztikai vonzerőként hasznosítható. A kulturális turizmus pedig olyan piacképes turisztikai terméket jelent, amely iránti kereslet fő motivációja a tárgyi és szellemi értékek megismerése. Ebben az értelemben tehát az örökségturizmus a kulturális turizmusnál tágabb fogalom (MTRT 2005).

Puczko és Rátz (2000) Swarbrooke definícióját használja az örökségturizmus meghatározására. Az örökségturizmus ezek szerint „örökségen alapuló turizmus, amelynek esetében az örökség egyrészt a termékek központi eleme, másrészt pedig a fő motiváció a turisták számára”.

Az örökségturizmusban résztvevő legtöbb turista utazásra ösztönző motivációi között megjelenik az „autentikusság” érzésének vágya (Apostolakis 2003). Tény azonban, hogy az örökségturizmusban résztvevő turisták meghatározása nem alapozható csupán arra, hogy azokat a tu-

ristákat illetik ezzel a megnevezéssel, akik az örökségi helyszíneket látogatnak. Nem minden turista értelmezi örökségként az adott helyszín attrakcióit. Egyes szakemberek szerint helyesebb lenne két turistakategória elkülönítése: az örökségturizmusban résztvevő turisták kategóriája (akik saját örökségükként értelmezik az attrakciókat), és az örökségi helyszínekre látogató turisták kategóriája (Poria et al 2003). Ez a nevezéktani megkülönböztetés azonban még nem számít elterjedtnek a szakirodalomban. Más kutatók az alapján csoportosítanak a turistákat, hogy azok még az úti cél kiválasztása során milyen jelentőséget tulajdonítanak a kulturális vonzerőnek, és milyenek a helyszíni élmények. (Sulyok 2005).

Világörökségi helyszínek mint turisztikai attrakciók

Az örökségek nagy része elsősorban nemzeti, regionális vagy lokális szinten vonzzák maguk köré a turistákat. Ezek a helyszínek iránt főként a belföldi turisták érdeklődése számottevő, hiszen az attrakció alapját képező kultúrát leginkább a hazai kultúrában tájokozottak értik meg. Nemzetközi vonatkozásban csak nagyon kevés örökség számít jelentős vonzerőnek. Amíg az *elsődleges* vagy *nemzetközi vonzerők* önállóan is képesek külföldi turistákat vonzani az országba, addig a *másodlagos vonzerők* önmagukban nem olyan jelentősek, hogy a turisták elinduljanak ezek felkeresésére, viszont, ha már más okból kifolyólag felkerestek egy országot, mellékesen meglátogatják ezeket a látnivalókat is. Amíg hazánkból kizárólag Budapest és a Balaton számít elsődleges nemzetközi vonzerőnek, számos másodlagos vonzerőt jelenő örökségi helyszín várja még a turisták látogatását (Puczko, Rátz 1999).

Az UNESCO világörökségi státusza,

amely elsősorban a védelem céljából jött létre, igen erős turisztikai brand-é vált a turisztikai kínálat piacán. Az egyezmény értelmében ugyanis olyan kiemelkedő értékű kulturális és természeti javakat választanak ki és helyeznek a világörökségi listára, amelyek „az emberiség számára felbecsülhetetlen értékekkel bíró helyszínek”, azaz az emberiség öröksége. A világörökségi státusz tehát egy-egy helyszín kiemelkedő „örökség-tartalmát” is jelzi az érdeklődő turisták számára. A világörökségek nem csak kulturális, de gazdasági szempontból is kimagasló, egyetemes értékeknek számítanak. Egy-egy helyszín akár az ország szimbólumává is válhat, és az ország imázsaként vagy nemzeti jelképeként is funkcionálhat. Idegenforgalmi aspektusból tehát az örökségattrakciók kiemelkedő szereppel bírnak, „hiszen imázsteremtő eszközként”, „húzó névként” működnek, önmagukban generálhatnak látogatottságot mind saját maguk, mind pedig az egész ország számára” (Puczko, Rátz 2000, Boros 2010).

Feltételezhető tehát, hogy a világörökség cím birtoklása minden esetben a látogatók számának növekedését is jelenti. A gyakorlatban viszont az tapasztalható, hogy a látogatottságot számos egyéb tényező is befolyásolja. Többek között a helyszín hírneve, megközelíthetősége, a turisztikai piacon való megjelenésének módja. Meg kell oldani a megközelíthetőség problémáját, a felmerülhető szállásadás, vendéglátás, információellátás lehetőségét. Mivel az örökségturizmusban résztvevők igényei magasabbak az átlagos turistákétól, a világörökségi helyszíneken fokozottan oda kell figyelni a megfelelő színvonalú turisztikai infra- és szuprastruktúra kialakítására (Nagy 2002).

Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a turizmus volumenének növekedése általában nagymértékben hozzájárul az örök-

ségattrakciók fenntartásához, például a turisztikai bevételek segítségével. További pozitívumként említhető hogy a turizmus hozzájárulhat az örökségek tudatosabbá tételéhez és a közös értékek megbecsülésének elősegítéséhez. Így az örökségek sokban hozzájárulhatnak az önbecsülés és identitástudat növeléséhez, vagy akár a nemzeti imázs kialakításához is (Rátz, Puczko 1999). Az örökségi helyszínek fenntartása és kezelése során azonban azt is figyelembe kell venni, hogy a túlzott látogatottság viszont károsan hathat az örökség fizikai állapotára és a turisták élményének minőségére (Boros, Pál 2010). Mivel a vonzerők nagymértékben különböznek egymástól, nem lehet általános következtetést levonni a turizmus negatív és a pozitív hatásait illetően. A hatások minősége és mértéke mindig az adott örökség jellemzőinek és teherbíró képességeinek függvénye (Puczko, Rátz 2002). Az eredményesebb turisztikai értékesítés az ország kínálatának gazdagítása és a magasabb idegenforgalmi bevétel biztosítása mellett a lakosság számára is nyújthat vállalkozói lehetőséget.

A térbeli terjedés és a területi fejlődés elmélete, kapcsolata a turizmussal

Egy-egy régió településekből és az azokat összekötő úthálózatból áll, a társadalmi tér azonban soha nem mentes a benne zajló mozgásoktól, áramlásoktól. A szakirodalom három térben történő mozgásformát különböztet meg, amelyek részben átfedik egymást:

- az *áramlások (flow)* a társadalom térben történő, ismétlődő és örökös mozgása,
- a *terjedés (diffusion, spread)* valamely új jelenség új helyen való megjelenése,
- a *növekedés (growth)* az egyes térelemek mennyiségi gyarapodása, amely a térszerkezetre is kihatással van (Nemes Nagy 1998).

A turizmusban is számos áramlási folyamat követhető nyomon. Kutatásunk során azonban ezek vizsgálatával nem foglalkoztunk, hiszen elsődlegesen a turizmus egy adott attrakció megjelenését követő terjedésének megfigyelésében voltunk érdekeltek. Azt feltételeztük, hogy az adott települések világörökséggé válása nem más, mint az innováció valamely különleges formában való megjelenése a tér egy adott pontjában. Tehát a világörökségi helyszíneket hordozó települések új innovációval rendelkező központokká lettek. Az innováció terjedése olyan térben zajló folyamatot jelent, amely során a lokálisan megszülető újdonság eljut a környező településekre is. Az újdonság megjelenése és a térbeli diffúzió szétválaszthatatlanul összekapcsolódnak. Az újdonság megjelenését és elterjedését az *innovációs lánc* folyamata írja le, amelynek négy elválaszthatatlan, egymásra épülő eleme van: (1) az *invenció (ötlet)*; (2) a szűkebb értelemben vett *innováció*, ami a piacképes termék előállítását jelenti; (3) a *diffúzió* és (4) az *adaptáció* (rendeltetésszerű alkalmazás, használat).

Az invenció véletlenszerűen jelenik meg a térben. Kutatásunkban az invenció meglétét maga a világörökséggé válás ténye jelentette. Ahhoz, hogy ez a kedvező kezdeti, invenációs állapot innovációvá válhasson jól meghatározott, kedvező társadalmi feltételek (szervezeti háttér, tőke stb.) megléte szükséges. Az innováció elterjedéséhez terjedési csatornák és hálózatok szükségesek. Itt egyaránt gondolunk az információáramlást biztosító különböző kommunikációs csatornák meglétére, és a terjedést fizikailag hordozó hálózatokra is. Az újdonság potenciális alkalmazóihoz való eljutása után a befogadó közösség adaptációs készségétől és képességétől fog függni, hogy meggyökeredzik-e az adott innováció (Nemes Nagy 1998).

A turisztikai innováció terjedése, ugyan-

úgy, mint más társadalmi jelenségek terjedése, lassan indul, majd felgyorsul és a telítődés közelében újra lelassul. A terjedési centrum esetünkben maga a világörökségi helyszín. Feltételezésünk szerint a turisztikai innováció terjedése azonos a legtöbb innováció terjedési módjával, azaz *járvány-szerű* vagy *szomszédsági* alapokon nyugvó terjedés jellemzi. Egy adott térséget vizsgálva megállapítható, hogy az idő elteltével az innováció fizikailag egyre távolabb jut a kiindulóponttól, és egyre több az innovációt elfogadók száma az adott területen, ugyanakkor a centrumtól való távolság növekedésével csökken az elfogadók aránya.

Az innovációs termékek terjedését három módon lehet elősegíteni. A diffúziót elősegíthető több innovációs központ megteremtésével, a vonzásterületek közötti jobb kapcsolatok kiépítésével, illetve az adaptációs képesség növelésével. A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005–2013 szerint az innovációs lánc minden elemének fejlesztésére van mód. Amíg a dokumentumban meghatározott 5 pillér közül a második pillér célja az attrakciófejlesztés, addig a harmadik pillér tűzi ki célul a turistafogadás feltételeinek fejlesztését, amely magába foglalja a megközelíthetőség javítását, az infrastruktúra fejlesztését. A vendégfogadás feltételeinek fejlesztése pedig egyidejűleg az innováció terjedését is elősegíti. A negyedik pillér fogalmazza meg az emberi erőforrás fejlesztését, amely nem más, mint az innovációs lánc negyedik elemének, az adaptáció megvalósulásának elősegítése (MTRT 2005).

A kutatási helyszín és az alkalmazott kutatási módszerek

A kutatás célja fényt deríteni arra, hogy Hollókő világörökséggé válása eredményezett-e valamilyen mértékű turizmusnövekedést a világörökségi helyszínen és a

környező településeken. Hollókő az egyik legkorábban világörökséggé lett helyszín, így az esetleges változások hatásai már jól kimutathatóak. A kiválasztás során azt is szempont volt, hogy a világörökségi kitüntetést elnyert objektumon vagy objektumcsoporton kívül ne legyen más turisztikai attrakció a településen, mert ebben az esetben nem tudnánk meghatározni, hogy a turisták érkezését maga a világörökségi titulus, avagy más vonzerő léte motiválja. Harmadsorban az is fontos szerepet kapott a helyszín kiválasztásánál, hogy a vizsgálatba bevont környező települések közül, azaz azok a települések, amelyek légvonalban nem esnek 20 kilométernél távolabb a központi településtől, lehetőleg kevés eszen a politikai határon kívülre, mivel azok akadályozták a világörökségi státusz, mint turisztikai vonzerő kisugárzását.

A vizsgálati terület központi települése tehát Hollókő, egy 378 (2011) fős falu, amely Budapesttől mintegy 100 km-re, a Cserhát lankái között található (1. ábra). A 126 házból és gazdasági épületből álló falusi közösség nadrágszíjparcelláival, gyümölcsös- és szőlőkertjeivel, a körülötte lévő mezővel és erdővel mintegy 141 hektárnyi területet foglal el. A falu határában található vár és a falu házai képezik a világörökséget. Hollókő a hagyományos emberi letelepedés kiemelkedő példája, ami múzeumfaluként is elnevezhető, ami múzeumfaluként is elnevezhető, ami múzeumfaluként is elnevezhető. Hollókő bemutatja a palóc nép kultúráját, és annak a falusi életmódnak is bizonyítékául szolgál, amelyet a 20. század mezőgazdasági forradalma szinte teljesen eltörölt a föld felszínéről.

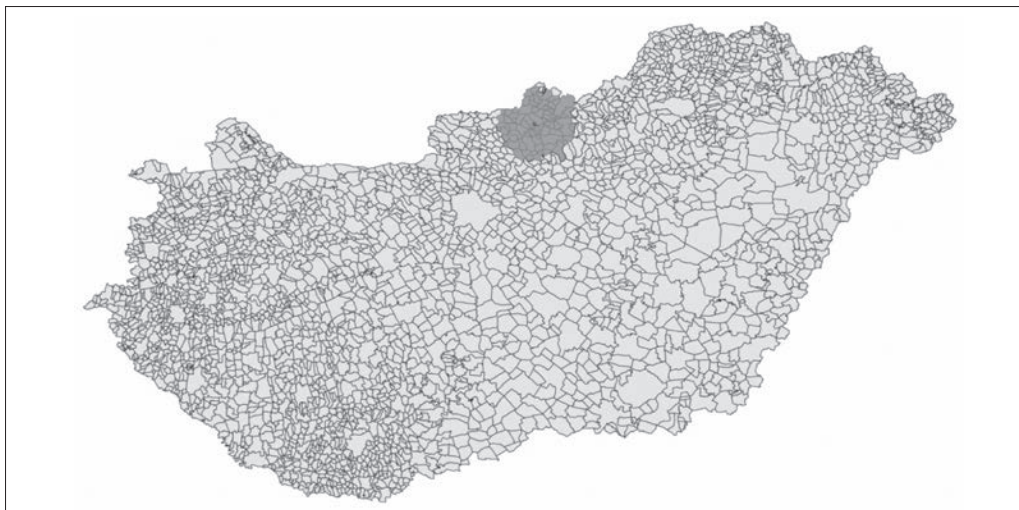
Hollókő 20 km-es körzetében 79 település található, melyek közül kettő kivételével mind Nógrád megyében található (1. ábra).

A települések lakónépességüket illetően igen heterogén képet mutatnak. A térség településeinek közel 30%-a az aprófalukat

tegoriájába sorolható, hiszen lakosainak száma nem haladja meg az 500 főt. Ebben a kategóriába esik Hollókő, vizsgálatunk központi települése is. Ezen belül 8 település lakosságának száma a 200 főt sem éri el. A vizsgált terület településeinek nagy többsége (58,2%) a kisfalukatgoriájába esik, hiszen népességének száma 500 és 2000 fő között alakul. Mindössze 11-re terjed az azon települések száma (Szécsény, Pásztó, Bátorfyerenye, Salgótarján), amelynek állandó lakosa meghaladja az 5000-es lélekszámot, illetve mindössze két település (Bátorfyerenye és Salgótarján) lakossága haladja meg a 10 000 főt.

A kutatás során a Központi Statisztikai Hivatal által összegyűjtött adatok kerültek feldolgozásra. A statisztikai adatok elemzése során megkerülhetetlen problémát jelentett, hogy az adatok csak 1990-től állnak rendelkezésünkre. Habár Hollókő már 1987-ben világörökséggé lett, a vizsgálat kezdőpontjának, adatok hiányában, az 1990-es évet jelöltük meg.

Vizsgálatunk során további nehézséget okozott a turisztikai szálláshelyek osztályba sorolásában, 1998-ban, az Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztérium (IKIM) rendeletére történt változtatás. A rendelet életbe lépését megelőzően a kereskedelmi szálláshelyek kategóriájába tartozott a szerzett fizetővendéglátás is, míg a magán szálláshelyek közé sorolták a magán fizetővendéglátás mellett a magánkempingeket, magánpanziókat is. 1998 után azonban ezt a kategóriát két, egymástól elkülönülő osztályra bontották fel. Az IKIM rendelet szerit 1998-tól a kereskedelmi szálláshelyek közé sorolhatók a szállodák (gyógy-, wellness-, garni-, apartmanszálloda), a panziók, a kempingek, az üdülőházak, a turistaszállók és az ifjúsági szállók. A magán szálláshelyek 1998-tól egy különálló osztályt képeznek, és ebbe a csoportba tartoznak a falusi száll-

1. ábra

A vizsgált terület térképe (saját szerkesztés)

láshelyek, illetve a fizetővendéglátó szálláshelyek (IKIM 1998).

A világörökségi státusz hatása a település és a környék turizmusára

A vizsgálat célja feltárni, hogy Hollókő világörökségi státuszának következtében milyen jellegű és milyen intenzitású folyamatok zajlottak le a központi és környező településeken. A változások nyomon követéséhez a KSH által összegyűjtött statisztikai adatokat elemeztük. Elemzésünk elsőként a szálláshely-kínálat változásait térképezi fel, majd a keresleti oldal, azaz a térségbe érkező vendégek számát és tartózkodási idejük hosszát próbálja fémérni. Természetesen a települések tényleges látogatottságáról nem tudunk információval szolgálni, hiszen az nem mérhető, hogy hányan fordulnak meg egy-egy településen idegenforgalmi indíttatásból. Vizsgálatunk során a vendégéjszaka-szám alakulásának bemutatása kapta a legnagyobb hangsúlyt. Jobb mutató hiányában ezt vettük alapul, holott korántsem minden turis-

ta vesz igénybe szálláshelyet azok közül, akik meglátogatják a települést. A különböző attrakciók felkeresése, az emléktárgyak vásárlása, a településen való étkezés nem minden esetben, vagy csak időnként kapcsolódik össze valamilyen szálláshely igénybevételével.

A szálláshelyek számbeli és minőségbeli változása

A szállásférőhelyek számbeli és minőségbeli változásainak felmérésénél két év összehasonlítását végeztük el. Az összehasonlításunk báziséve 1990, az első olyan év, amelyből a rendelkezésünkre állnak statisztikai adatok. Ezen év turisztikai mutatóit a 2009-es év mutatóival vetjük össze, az utolsó olyan év adataival, amelyre vonatkozóan már teljes körűen a rendelkezésünkre állnak az adatok.

1990-ben Hollókő és a környékbeli települések közül csak 11 rendelkezett szálláshellyel (2. ábra). Salgótarján kivételével szinte minden településen kevés a szállásférőhelyek száma, és a legtöbb he-

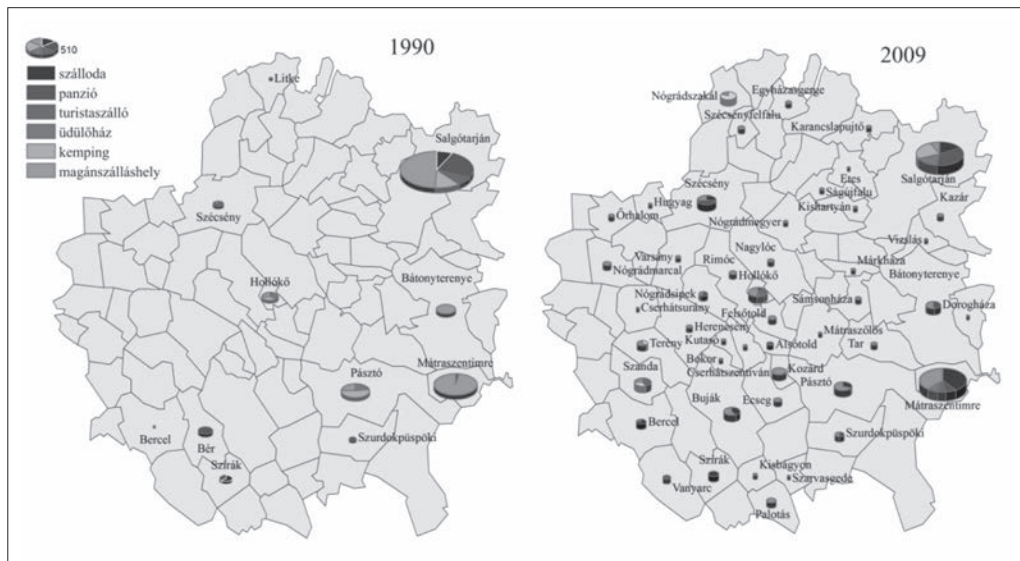

lyen nem beszélhetünk változatosságról a szálláshelyek típusait illetően. Kizárólag Salgótarján és Szirák településén van szállodai elszállásolásra lehetőség. Ebben az időszakban még a magánszállás-adás a térség falvaiban nem mondható elterjedtnek. Ennek az elszállásolási lehetőségnek a tulajdoni és törvényi kereti ezekben az években alakulnak ki. A térségben fellelhető magánszálláshelyek zöme ekkor még a nagyobb településekre koncentrálódik (pl. Mátrászentimre, Bátonyterenye, Pásztó, Salgótarján) és a néhány száz fős lakónépességgel rendelkező kis falvakra egyáltalán nem jellemző. 2009-ben a térség településeinek már 60%-án, azaz 48 településen teremtették meg a turisták elszállásolásának lehetőségét.

A vizsgált terület összes települését együttesen figyelembe véve azonban 1990 óta 10%-os csökkenés detektálható a terület szálláshelyeit illetően. Ez a csökkenés legnagyobb számban a kempingeket érinti, amelyek szálláshelyeinek 64%-a

szűnt meg a vizsgált időszakban. A turisztaszállók és a panziók szálláshelyeit illetően nem történt nagy változás, de a nyaralóházak száma közel megháromszorozódott ezen időszak alatt. A szállodák szálláshelyei mintegy 185%-os növekedést értek el, amely elsősorban a területen épült új szállodáknak köszönhető, hiszen háromról 2009-re tizenegyre nőtt a számuk. A már meglévő salgótarjáni, sziráki szállodák mellett újak nyitották meg kapuit Szécsényben, Bercelen, Bujákon, Mátrászentimrén, Pásztón és Szécsényben. Összességében tehát a kereskedelmi szálláshelyek tekintetében leszögezhető, hogy háttérbe szorultak az alacsonyabb színvonalú szolgáltatást nyújtó szálláshelyek, és inkább a magasabb komfortot biztosító, igényes szálláshelyek száma nőtt meg. Ez mindenképpen pozitív irányú változást jelent, hiszen az örökségturizmusban részt vevők általában a magasabb komfortfokozatot keresik a szálláshelyek nyújtotta kínálatban. Ugyanakkor az említett 10%-os

A szálláshelyek számbeli és minőségbeli változása 1990 és 2009 között

Forrás: saját szerkesztés KSH (TEIR) adatok alapján

2. ábra

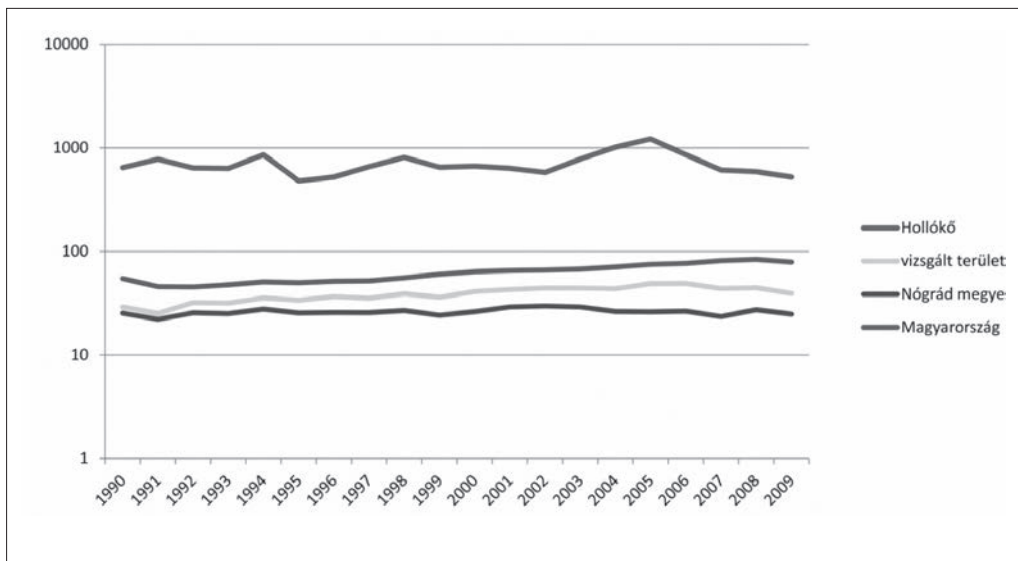
csökkenés lényegében Salgótarján turisztikai visszaesésének tudható be, ugyanis Salgótarján szállásférőhelyinek több mint fele szűnt meg a vizsgált időszakban. Amennyiben a Salgótarján szállásférőhelyeit illető változást nem számítjuk be a térség turisztikai mutatói közé, akkor közel 57%-os növekedés tapasztalható a térség szállásférőhelyeit illetően. Ugyanezen időszak alatt Nógrád megyében szinte nem változott, országos tekintetben pedig 33%-al csökkent a szálláshelyek száma

A magánszálláshelyeket illetően nagymértékű átrendeződés jellemzi a térséget. A nagyobb települések fizetővendéglátóhelyei jelentős szállásférőhely csökkenést szenvednek el, de ezt az értéket is leárnyékolja Salgótarján szereplése a mintában, hiszen szállásférőhelyi közül majdnem a fele a magánszálláshelyek kategóriájába esett 1990-ben, melynek száma mintegy 100 férőhelyre esett vissza. Amennyiben Salgótarján férőhelyeit szintén nem számoljuk bele a térség magánszálláshelyei

közé, akkor a térség többi települését illetően, mintegy 20%-os növekedésről adhatunk számot. A magánszálláshelyek férőhelyeit illetően a vizsgált időszak legnagyobb változása, hogy olyan településeken is megjelentek ezek a típusú szálláshelyek, amelyeken korábban nem volt jelen. Ezek a kis lakónépességű településeken a településhez nagyságából adódóan, és ahhoz illeszkedően általában ez az egy típusú szálláshely adott és kevés számú szállásférőhellyel. Fontos kiemelni, hogy a Hollókővel közvetlen szomszédságban lévő települések szinte mindegyikén megjelentek ez a típusú szálláshely.

A vendégek számának alakulása

A turizmus intenzívebbé válása, illetve a turisták fokozott jelenléte kétségkívül hatással van a fogadólakosság életére. Vizsgálatunknál elsősorban arra fókuszálunk, hogy kimutassuk, hogy a települések lakosaihoz mérten mekkora turistaforga-

3. ábra

100 lakosra jutó vendégek száma 1990 és 2009 között

Forrás: saját szerkesztés KSH (TEIR) adatok alapján

lom valósul meg, és ez hogyan változik térben és időben.

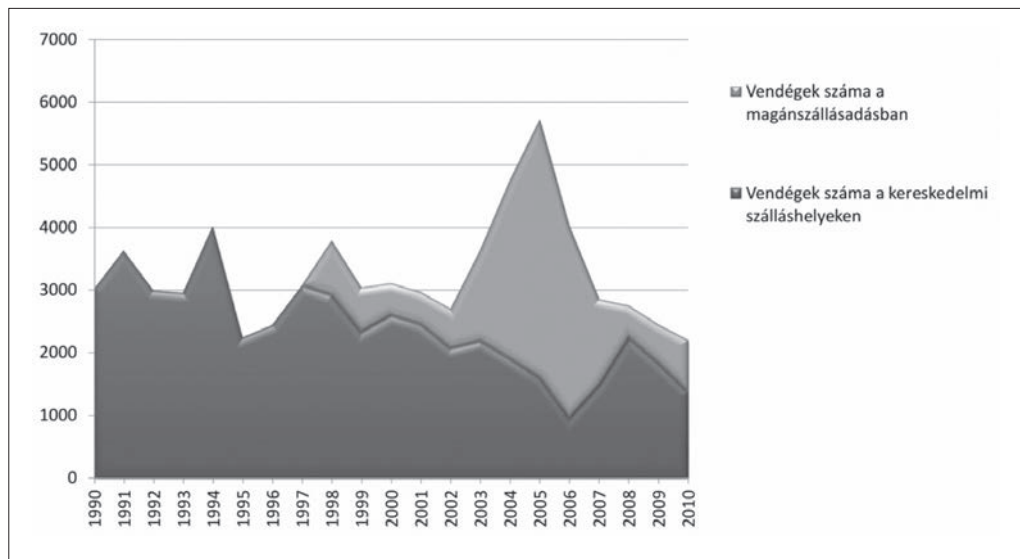
A 100 lakosra jutó szálláshelyet igénybevevők száma valóságghűen tükrözi, hogy mekkora „megterhelést” jelentenek a településekre érkező vendégek. Minél több a turista, annál nagyobb a hatás is, amelyet a helyi lakosságot éri. A 100 lakosra jutó vendégek száma országos viszonylatban a 45 és 83 fő között váltakozott a vizsgált időszakban (3. ábra).

E tekintetben sem Nógrád megye, sem a vizsgált terület nem éri el az országos értékeket. Amíg Nógrád megyében a 100 főre eső vendég száma 22 és 30 fő között mozog, addig a vizsgált területen a kezdeti legalacsonyabb 29 fő kisebb ingadozások mellett 2006-ra a 49 főt is eléri. Hollókő értékei magasan meghaladják mindhárom területi egység vendégszámát. Itt évről évre igen ingadozó értékek váltják egymást, a 100 lakosra jutó 479 és 1221 vendég között, ami átlagosan 706 vendéget jelent 100 lakosra. A tényleges (abszolút) vendégszám tekin-

tetében ez annyit jelent, hogy a Hollókőn szálláshelyet is igénybevevő turisták száma 2441 (1996) és 5717 (2005) fő között váltakozik (4. ábra).

A húsz év átlagában pedig elmondható, évente körülbelül 3300 fő veszi igénybe a szálláslehetőségeket Hollókőn, azaz átlagosan minden nap 10 turista éjszakázik a településen. Hollókő kevés számú lakosára sokkal nagyobb terhet mér évente az a 3300 fő körüli turista, aki a település szálláshelyit igénybe veszi, mint például a közel 40 000 lakosú Salgótarjánban évi 13 000 fő körüli turistája (pl. 13 171 vendég 2009-ben).

Az 1990-es évek elején a magán szálláshelyek igen csekély száma miatt a vendégek szinte kizárólag kereskedelmi szálláshelyeken szálltak meg. 1998-tól az IKIM rendelet életbe lépéséből adódóan a szálláshelyek új besorolási rendszeréből adódóan, és abból a változásból adódóan, hogy a „falusi szálláshely” mint új kategória megjelenik és egyidejűleg el is különül a „fizetővendéglátástól” a magán szálláshely keretén belül,

4. ábra

Vendégek száma Hollókőn a kereskedelmi és magán szálláshelyeken 1990 és 2009 között

Forrás: saját szerkesztés KSH (TEIR) adatok alapján

a statisztikában is jól láthatóan elkülönülnek a magánszálláshelyeken elszállásolt vendégek száma.

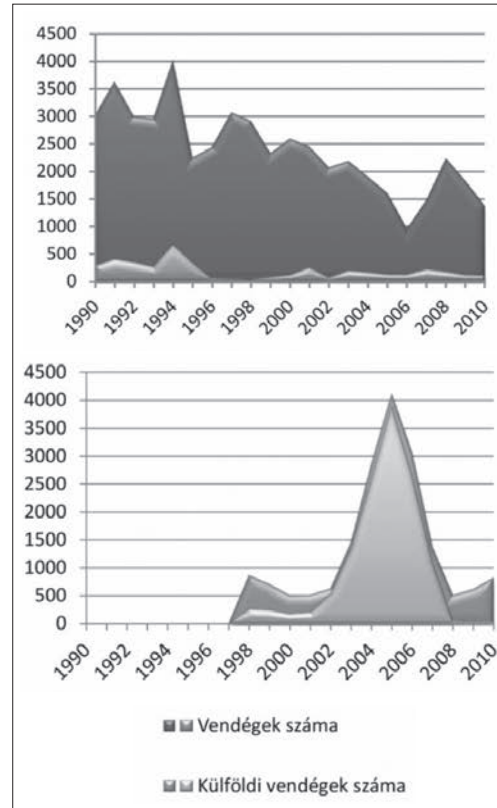
Amennyiben azt is figyelembe vesszük, hogy a Hollókőn szálláshelyet igénybevevő turisták közül milyen arányú a külföldiek aránya, jóval differenciáltabb képet kapunk (5. ábra).

A Hollókőn elszállásolt vendégek évi mintegy 22,2%-a érkezett külföldről. Amíg a kereskedelmi szálláshelyek vendégei között állandó jelleggel viszonylag alacsonyan, azaz évi mindössze 8% körüli a külföldiek aránya, addig a magánszálláshelyek esetén a vendégek igen változó arányban, akár 10–90%-ban érkeztek külföldről. Összességében elmondható, hogy a Hollókőn elszállásolt összes turista számának ingadozása elsősorban a külföldről érkező vendégek számától függ. A magánszálláshelyeken elszállásolt külföldiek száma néhány éven át (2003 és 2006 között) a több ezer főt is elérte (a maximális csúcs 2005-ben volt 3903 fővel), majd a következő években 50 alá süllyedt (2008–2009) ez az érték.

A vizsgált térség egészét tekintve bár 1990 és 2009 között ingadozott a külföldiek aránya, az összelátogatók 15%-át egyszer sem haladta meg. 1990-ben Hollókő mellett a környező települések közül csupán Szirák, Szécsény, Pásztó és Salgótarján esetében beszélhetünk még külföldi turisták látogatásáról. Palotás, Kisbágyon, Kozárd, Herencsény, Nógrádmarcal, Nógrádmegyer, Szécsényfelfalu településein 1990-ben még nem, de 2009-ben már jeleztek szállóvendéget.

A vendégéjszakák számának alakulása

Mivel a települések tényleges látogatottságáról nem tudunk információval szolgálni, hiszen az nem mérhető, hogy hányan fordulnak meg egy-egy településen idegenforgalmi indíttatásból, a vendégéjsza-

5. ábra

A külföldi és belföldi vendégek aránya Hollókőn a (a) kereskedelmi szálláshelyeken és a (b) magánszálláshelyeken 1990 és 2009 között

Forrás: saját szerkesztés KSH (TEIR) adatok alapján

ka-szám alakulásának bemutatásával lehet árnyalni a térség idegenforgalmi szerepéről alkotott képet.

Magyarország, Nógrád megye és a vizsgált térség vendégéjszakáinak száma kis ingadozást mutat e vizsgált időszakban (6. ábra). Nógrád megye és a vizsgált terület is elmarad az országos értékek mögött. Amíg Magyarország 100 lakosára átlagosan 197 vendégéjszaka jutott a kérdéses húsz évben, addig Nógrád megyében ez az érték csak 71 fő, a vizsgált területen pedig 106 vendégéjszaka jut 100 lakosra. Ezekkel az

értékekkel szemben Hollókőn jóval magasabb a 100 főre eső vendégéjszakák száma. Az évi átlagos 1307 fő/100 lakos, amely érték azonban igen nagy évről-évre történő változásokat rejt magában (879 (1995) és 1806 (2005) főnyi szélső értékek között).

Hollókőn és a környező településeken 1990-ben még csekély mennyiségű vendégéjszaka látszik realizálódni a térség 8 településén. Abszolút értékben mindössze Salgótarján és Bátorfyerenye tudhat magának 15 000 vendégéjszakánál többet a térségben.

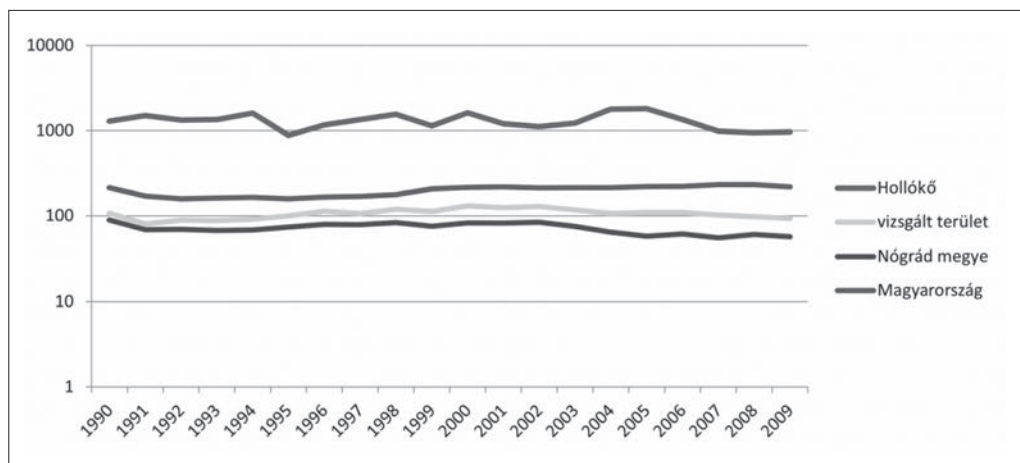
Összegzés

Hollókő és környező települések turisztikai mutatóinak nyomon követése után fény derült arra, hogy 1990 és 2009 között Hollókő térségében kisebb arányban csökkent a szálláshelyek száma, mint országos viszonylatban. Amennyiben a vizsgált területből kizárjuk Salgótarjánt, amely igen nagyarányú visszaesést produkált az elmúlt időszakban, a vizsgált terület szállásférőhelyeinek már nem is kismértékű csökkenéséről, hanem növekedéséről adhatunk számot. A szám-

beli előrelépésen túl az is fontos, hogy a szálláshely-kínálat is megváltozott; főként az alacsony komfortfokozatú szállások szorultak vissza és a magasabb komfortfokozatú szállások kerültek túlsúlyba.

Mind a 100 főre jutó vendégek, illetve a 100 főre jutó vendégéjszakák számát illetően Hollókő messze meghaladja az országot, a megye és a vizsgált terület értékeit is. Mindkét mutatóban a megyei értékek is és a vizsgált terület értékei is az országos szint alatt maradnak arra utalva, hogy a térségbe érkező turisták főként látogatóként érkeznek a településre, de nem itt veszik igénybe a szálláshelyeket. Azonban mindkét mutató kapcsán az is elmondható, hogy a vizsgált térség, azaz a Hollókő körüli települések összességében jobb értékeket mutatnak, mint a Nógrád megyét jellemző értékek.

Maga a világörökségi cím egyértelműen a település látogatottságának növekedéséhez vezetett. Tény, hogy évről-évre számos turista érkezik a településre. A külföldiek is nagyobb arányban vesznek igénybe szálláshelyet Hollókőn, mint a környező vizsgált területen, vagy a megyében. A vizsgált terület minden mutatóban valamennyivel ma-

6. ábra

100 főre eső vendégéjszakák száma 1990 és 2009 között

Forrás: saját szerkesztés KSH (TEIR) adatok alapján

gasabb értéket produkált, mint Nógrád megye. Azonban ennek ellenére sem állítható egyértelműen, hogy a jobb értékek csak és kizárólag Hollókő közelségének köszönhetőek, és nem a vizsgálati térség egyes településeinek végbement fejlesztések részleges hatása is egyben. Minden bizonnyal a nagyon kicsi lélekszámú, Hollókőhöz legközelebb lévő települések esetén mondható csak ki egyértelműen Hollókő közelségének pozitív hatása. Annak megállapítására, hogy melyek azok a települések, amelyek kizárólag Hollókő közelségének köszönhetően tudnak a turizmusba bekapcsolódni azonban a statisztikai adatok elemzésén túl helyszíni terepmunkára is szükség van, amely során a statisztikai adatok mögé láthatunk.

Irodalom

- Apostolakis, A. 2003.** The Convergence Process in Heritage Tourism. In: *Annals of Tourism Research* 4. pp. 795-812.
- Boros L. 2010.** City Branding – márkateremtés a helymarketingben. *Falu Város Régió* 2-3, pp. 44–51.
- Boros L., Pál V. 2010.** A kulturális gazdaság globalizálódásának néhány földrajzi aspektusa. In: Mészáros R. et al. *A globális gazdaság földrajzi dimenziói.* Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 249–278.
- Csordás L. 2000.** Tourismus und Tourismupotential in Ungarn. In: Grimm (szerk.) *Tourismus und touristisches Potential in Südosteuropa.* Leipzig: Institut für Länderkunde. pp. 61-65.
- Graham B., Ashworth G. J., Tunbridge. J. E. 2000.** *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy.* Hodder Arnold, p. 292.
- IKIM 1998.** 45/1998. (VI. 24.) IKIM rendelet a kereskedelmi és a fizetővendéglátó szálláshelyek osztályba sorolásáról, valamint a falusi szálláshelyek minősítéséről
- Michalkó G. 2004.** A turizmuselmélet alapjai. Turizmus Akadémia, Székesfehérvár.
- Michalkó G. 2005.** Turizmusföldrajz és humánökológia, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
- Michalkó G., Rátz T. 2005.** A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai. In: Enyedi Gy. - Keresztély K. (szerk.) *A Magyar városok kulturális gazdasága,* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- MTRT 2003.** Világörökségeink. Magyar Turizmus Rt., Budapest.
- MTRT 2005.** Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005–2013. Magyar Turizmus Rt., Budapest.
- Nagy A. 2002.** A világörökséghez tartozó helyszínek turisztikai infra- és szuprastruktúrája. In: *Turizmus Bulletin*, 4, Magyar Turizmus Rt., Budapest.
- Nemes Nagy J. 1998.** A tér a társadalomkutatásban. Budapest.
- Poria Y., Butler R, Airey, D. 2003.** The Core of Heritage Tourism. In: *Annals of Tourism Research* 1, pp. 238–254.
- Puczkó L., Rátz T. 2000.** Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei. Geomédia szakkönyvek, Budapest.
- Puczkó L., Rátz T. 2002.** A turizmus hatásai. Aula, Budapest.
- Rátz, T., Puczkó, L. 1999.** A World Heritage Industry? Tourism at Hungarian World Heritage Sites, “Cross Gazes at the Heritage Concept Worldwide at the End of the 20th Century” symposium, 7-9 October, Laboratoire “Espace et Culture” CNRS, Paris IV- Sorbonne (www.ratztamara.com/holloko.html, letöltés ideje: 2006. 12. 20).
- Sulyok J. 2005.** Kulturális turizmus az európai városokban. In: *Turizmus Bulletin* 3, Magyar Turizmus Rt., Budapest.
- UNWTO 2012.** UNWTO World Tourism Barometer (http://dx.tq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_barom12_01_january_en_excerpt.pdf; letöltés ideje: 2012. 09. 01.)
- WTO 1997.** Tourism: 2020 Vision. WTO, Madrid, Spain.

Mindennapi kisemlékeink – az egyedi tájértékek

Tóth Szilvia – Kiss Gábor –
Novák Judit – Szijártó Ágnes

A tájvédelem egyik feladata a táj karakterét meghatározó, jellemző sajátosságok megóvása, legyen szó akár természetes, akár emberi tevékenység által létrehozott tájelemekről. Az egyedi tájértékek (természeti, kultúrtörténeti és a tájképi értékek) a társadalom számára értéket képviselnek. Ezeknek a táji értékeknek a megőrzése nem csupán tájvédelmi, hanem örökségvédelmi szempontból is kiemelkedő jelentőségű, hiszen fennmaradásuk a természeti és a kultúrtáj értékgazdagságát biztosítja. Ezért is érdekes kérdés, hogy az egyedi tájértékeknek – mint a tájkarakter meghatározó elemeinek – a megőrzése hazánkban hogyan valósul meg a gyakorlatban, és milyen jogszabályi háttérrel rendelkezik.

Az egyedi tájértékek jogi szabályozása

Az egyedi tájérték különleges védettségi kategória, amely más országok jogrendjében – eddigi tudomásunk szerint – nem található meg.

A magyar jogszabályokat tekintve a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény [a továbbiakban: Tvt.] 6.§ 3) bekezdése tartalmazza az egyedi tájérték

definícióját, illetve néhány fontosabb kapcsolódó előírást:

„Egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalakító elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van.”

A Tvt. meghatározza, hogy az egyedi tájértékek megállapítása és nyilvántartásba vétele a nemzetipark-igazgatóságok (a továbbiakban: igazgatóság) feladata. A településrendezési tervnek tartalmaznia kell az egyedi tájértékek jegyzékét.

A Tvt. 7. §-a előírja továbbá, hogy a történelmileg kialakult természetkímélő hasznosítási módok figyelembevételével biztosítani kell a területhasználat és fejlesztés során az egyedi tájértékek megővését. Az egyedi tájértékek védelme érdekében gondoskodni szükséges a különböző épületek, építmények, nyomvonalas létesítmények, berendezések külterületi elhelyezése során azoknak a természeti értékek, a mesterséges környezet funkcionális és esztétikai összehangolásával történő tájba illesztéséről. Gondoskodni kell a használaton kívül helyezett épületek,

építmények, nyomvonalas létesítmények, berendezések új funkciójának megállapításáról, illetve ennek hiányában megszüntetésükről, elbontásukról, az érintett területnek a táj jellegéhez igazodó rendezéséről, valamint a településfejlesztés, területrendezés, területfelhasználás, építés során kiemelt figyelmet kell fordítani az egyedi tájértékek megőrzésére.

Az egyedi tájértékek felvételezésének alapdokumentuma az MSZ 20381:2009 „Természetvédelem. Az egyedi tájértékek kataszterezése” című Magyar Nemzeti Szabvány, amely tartalmazza az egyedi tájérték fogalmának meghatározását, alkalmazási területét, osztályozását, vizsgálati területét, a felmérési adatok rögzítésére szolgáló adatlapot, valamint ezen értékek megállapításának, nyilvántartásba vételének előírásait. A szabvány szerint a kataszterező munkát a felvételezésben részt vevő település teljes közigazgatási területére el kell végezni.

Az egyedi tájértékek rendszere

Az egyedi tájérték fogalmát megvizsgálva több következtetés is levonható. Az egyedi tájérték – a szabvány és a Tvt. fogalom-meghatározása alapján – az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalakító elem. Ebből következően nem csupán az emberi tevékenységgel létrehozott kultúrtörténeti, hanem a természeti értékek is felvételezhetők egyedi tájértékként.

A fogalom talán második legfontosabb kulcsszava a társadalom. Az egyedi tájértékek a társadalom számára jelentőséggel bírnak. E tájelemek többségét ugyanis a közösség hozta létre, használja, vagy valamilyen szempontból kötődik hozzá. A társadalom kifejezésen érthetjük a helyi közösséget is, bár ezzel kapcsolatban a definíció nem szolgál iránymutatással.

Végül a fogalom-meghatározás megadja azokat az „értékminősítő” szempontokat, amelyek alapján valamely tájelemet egyedi tájértéknek nevezhetünk. E szerint a tájelemnek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból kell jelentősnek lennie.

Az MSZ 20381: 2009 szabvány az egyedi tájértékeket három fő típusba sorolja: kultúrtörténeti egyedi tájértékek, természeti egyedi tájértékek és tájképi egyedi tájértékek. A szabvány M4. melléklete tartalmazza ezek típusainak, altípusainak és gyakoribb fajtáinak jegyzékét. A szabványnak nem célja az összes fajta felsorolása, azonban a felmérések során gyakran előforduló, a szabványban még nem szereplő fajták felkerülhetnek a listára. Erre a szabvány módosítása útján van lehetőség.

A Tvt. által védetté nyilvánított, ún. ex lege védett természeti területeket és értékeket (barlangok, lápok, víznyelők, szikes tavak, kunhalmok és földvárak, valamint az 5 liter/perc érték feletti vízhozamú forrásokat) nem kell felvételezni. Ez azazal magyarázható, hogy ezen értékekről már rendelkezésre áll részletes adatbázis. A szabvány szerint a biológiai egyedi tájértékek közül azokat az élőhelyeket, amelyek országos jelentőségű védett természeti területen vagy Natura 2000 területen helyezkednek el, szintén nem szükséges felvenni a kataszterbe, ugyanis már ezekről is részletes adatbázisok készültek, védelmük biztosított.

A kataszterezés jelenlegi állása

Az EGT/Norvég Finanszírozási Alap támogatásával zajló TÉKA-program jelentős lépést jelentett az egyedi tájérték kataszterezés történetében. Az 5 konzorciumi partner (Budapesti Corvinus Egyetem, Vidékfejlesztési Minisztérium,

Földmérési és Távérzékelési Intézet, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Nemzeti Örökségvédelmi Központ) közreműködésével megvalósult projekt eredményeként számos felmérés készült, illetve a program módszertani szempontból is megalapozta a felmérő munkát.

A Vidékfejlesztési Minisztérium munkája keretében megtörtént az egyedi tájértékek egységes, elektronikus alapú adatbázisba rendezése is. Az adatok tárolására és kezelésére a Természetvédelmi Információs Rendszer (TIR) „Védett értékek” moduljának egyedi tájérték nyilvántartása szolgál, amely a TÉKA-program eredményeként került feltöltésre.

Hazánk 3173 településéből 820 esetben készült teljes egyedi tájérték kataszter, amely összesen 18 428 tájértéket tartalmaz. Hosszú távú cél, hogy hazánk valamennyi települési katasztere elkészüljön, ugyanakkor a már meglévő kataszterek kiegészítésére, rendszeres időközönként történő felülvizsgálatára is törekedni kell. Mindemellett figyelmet és időt kell szentelni a folyamatosan felbukkanó egyes módszertani kérdések tisztázására is. A TIR egyedi tájérték modul adatainak kiértékelése jelenleg folyamatban van. Az adatok közti összefüggések feltárása elősegítheti a felvételezéssel kapcsolatos egyes lényeges módszertani kérdések megválaszolását, valamint megalapozza a hazai tájak e fontos karakterelemeinek védelmét szolgáló intézkedéseket.

Az egyedi tájértékek az Európai Tájegyezmény tükrében

A TÉKA-program elősegítette a 2000-ban Firenzében létrejött Európai Táj Egyezményből adódó feladataink végrehajtását is. A tájegyezmény – amely hazánkban 2008-ban lépett hatályba – fő célja, hogy elősegítse a tájak védelmét, kezelését és

tervezését, valamint, hogy hozzájáruljon a tájak vonatkozásában megvalósuló európai együttműködéshez. Ez az első olyan nemzetközi egyezmény, amely kizárólag a táj védelmével, kezelésével és továbbfejlesztésével foglalkozik. A részes felek – egyebek között – vállalják, hogy számba veszik a területükön található tájakat, elemzik azok jellemző vonásait és alakító tényezőit, valamint számon tartják a tájváltozásokat. Mindezzel hozzájárulnak ahhoz, hogy bővüljenek a tájakról összegyűlt ismeretek. A felek vállalják továbbá a számba vett tájak értékelését, amely során figyelembe veszik azokat az értékeket, melyeket az érintett lakosság tulajdonít nekik. A TÉKA-program során létrehozott integrált táji adatbázis fontos lépést jelent tehát a tervezett természet- és tájvédelmi szempontú tájosztályozási rendszer szakmai megalapozásában, a hazai tájak új szempontú számbavételében.

Egyedi tájérték, nemzeti érték, hungarikum

A magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény értelmező rendelkezései között szerepel a nemzeti érték fogalma. Nemzeti értéknek minősül az az érték, amelyet legalább egy meghatározó tájegység a magyarságra jellemzőnek és közismertnek fogad el. Ezen érték kikerülhet a szellemi, anyagi, közösségi vagy a természeti értékek köréből, de ugyanakkor kiváló minőségű termék is lehet nemzeti érték. E nemzeti értékek a Hungarikum Bizottság döntése alapján a magyar nemzetre jellemző egyedi értékek, hungarikumokká válhatnak. Első közelítésben miért ne válhatnának hungarikummá például az alföldi táj jellegzetes megjelenésétől elválaszthatatlan értékek, a gémeskutak, amelyek egyedi tájértékek is egyben? Fontos meg-

jegyezni, hogy jelenleg a gémeskutak, a források és az ún. kaptárkövek vagy más néven fülkés sziklák számítanak a legteljesebb körben felmért értéktípusnak hazánk területén. A TÉKA-program keretében felvételezésük az egész országra kiterjedt.

Az egyedi tájértékek szerepe

Az egyedi tájérték nem csak fajtájukat és megjelenésüket tekintve, hanem a társadalom életében betöltött szerepük szerint is igen sokrétűek. Elmondható velük kapcsolatban, hogy keletkezésükkor betöltött funkciójuk rendszerint átalakult, vagy kibővült. A leggyakoribb esetek között említhető, amikor az eredeti rendeltetés mellett vagy helyett megjelenik a turisztikai vonzerő, mint például a hagyományos szőlőtermő vidékeinken található pincék, pincesorok esetében.

Egy-egy kirándulás célpontjának kiválasztásában meghatározó szerepe van az adott táj kedvező állapotának, vonzó tájképi megjelenésének, gazdag természeti és kulturális örökségének. Napjaink globalizálódó világában egyre inkább felértékelődnek, különlegességük miatt egyre vonzóbbak lesznek a hagyományait megőrző, s ezzel egyedi jellegüket megteremtő tájak. Az egyedi tájértékek megőrzése tehát a turisztikai vonzerő növelése szempontjából is kulcsfontosságú. Az adott táj lakóját büszkeséggel töltik el, ha szűkebb hazáját a más tájakról jött emberek csodálják, megszeretik. A természeti és kultúrtörténeti értékek vonzerején alapuló, azokat kímélő turizmus megalapozhatja, hosszú távon biztosíthatja a helyi lakosság megélhetését, helyben tarthatja az ebből szerzett jövedelmet.

Az egyedi tájértékek sok esetben nevelő hatást gyakorolnak a mai kor emberére. Amellett, hogy az elődeink által teremtett, ránk hagyott értékek jó érzéssel töltenek

el bennünket, felidéznek a régmúlt időket, tiszteletet ébresztenek bennünk, és gyakran tanítanak is minket. Például nem véletlenül tagolták egykor a szántóföldeket az eredeti növényzetből meghagyott gyep-, cserje- és erdősávokkal, mint ahogy szintén praktikus okokból hagytak kisebb vízenyős foltokat a lecsapolt, illetve folyóktól elhódított területeken. Ugyanis a szántóföldeket, illetve gyepeket tagoló természetközeli állapotú növénytársulások és -csoportok, vízfelületek kiegyensúlyozottabbá teszik a termőföld környezetének mikroklimáját, növelik a páratartalmat, egyenletesebb csapadékeloszlást eredményeznek, csökkentik a mezőgazdasági területekre érkező szennyezések és a talajpusztulás mértékét, növelve ezáltal a terméshozadékot. A mezővédő erdő- és cserjesávok mindezek mellett változatosabbá teszik a táj szerkezetét és kapcsolatot teremtenek a táj egyes elemei között, fontos szerepet töltenek be az ökológiai hálózatban is. A változatos növényzet számos olyan állatfajnak ad otthont, amely a szántóföldi kultúrákat károsító rovarokkal táplálkozik, ennek köszönhetően kevesebb növényvédő szer használatára van szükség a gazdálkodás során.

Az ember és a táj szoros kapcsolata a régmúlt korok tájhasználatában jobban tetten érhető volt. A települések külterületén működő kőfejtőkből, homokbányákból kitermelt anyagot a helyi lakosság építkezési célokra használta fel, lakóépületeihez és szakrális célú építményeihez. A táj és a benne fellelhető egyedi tájértékek között kimutatható kapcsolat állt fent. A természetből rakott kerítések néhány helyen még felfedezhetők, kiváltképp a Balaton-felvidék településein, ahol az ottani vörös homokkő és a bazalt a leggyakoribb építőanyag. A falvak határában vagy a szántóföldek mentén gyakran állítottak helyben fellelhető kőből készült feszületeket. A

lakóépületek is gyakran épültek helyi kőzetből, vályogból. A modern kor embere előtt már nincs lehetetlen az anyaghasználat terén. Egyre több helyen jelennek meg a nagy üvegfelületek, a műanyagok és a hazai tájtól idegen építészeti stílus. Az építőanyagok kínálatának kiszélesedése és elérhetősége a táji értékek anyaghasználatának sokrétűségét hozta magával. A táji adottságokhoz igazodó építészeti hagyatéka már csak elvétve bukkan elő.

Végül, de nem utolsó sorban fontos megemlíteni, hogy az egyedi tájértékek hozzájárulnak a helyi identitás és a helyi közösség összetartó erejének növekedéséhez. A tájban elszórt emlékek sokunkban személyes emlékeket ébresztenek, némelyekhez kapcsolódóan történeteket ismerünk, vagy magunk éltünk át bizonyos eseményeket. Ezek a tárgyiasult emlékek tovább éltetik vagy megteremtik az adott településhez, tájhoz való kötődést.

Veszélyben az egyedi tájértékek!

Az egyedi tájértékek adatbázisának elemzése során fontos szempont a veszélyeztető tényezők, valamint a veszélyeztettség mértékének vizsgálata, hiszen ezen adatokból, illetve a belőlük levont következtetésekből kiindulva tudjuk meghatározni azon intézkedéseket, amelyek által megállítható, visszafordítható, esetleg megelőzhető az egyedi tájértékek pusztulása.

A mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó egyedi tájértékek állapotának változását nagymértékben befolyásolja a tulajdonviszonyok, valamint a gazdálkodás módjának, szerkezetének megváltozása. Az utóbbi évtizedekben az állattartás folyamatos visszaszorulásával a magyar tájak arculatának fontos elemét jelentő kaszálókon, réteken sokfelé megindult a cserjésedés, az újraerdősülés. Akárcsak a

fás legelőkön, melyek egykor a Kárpát-medence sík- és dombvidéki területein sokfelé jellemzők voltak. Ennek következményeként csökken a táji sokféleség, amely kedvezőtlen hatást eredményez a tájak megjelenését tekintve. A fás legelőkkel együtt az állatok itatására szolgáló gémeskutak is megindultak az enyészet útján, holott egykor szerves részét képezték az élhető tájnak.

Az egyes tájak arculatát jelentősen meghatározzák a különböző művelési szerkezetek. A domboldalakra „nadrágszíjszerűen” felkúszó keskeny parcellákban folytatott földművelés mára kiveszőben van, amely ugyancsak az állatállomány nagymértékű csökkenésének tudható be.

Szintén jelentős agrártörténeti tájértéként tarthatjuk számon az Alföldre jellemző tanyákat, amelyek egykor fontos szerepet tölthettek be a vidéki térségek tájhasználatában. Ma már azonban többségükre csak mint agrártörténeti emlékre tekinthetünk. Jelentős részük elnéptelenedett, romokban áll. Napjainkban a fiataloknak csupán elenyésző százaléka választja a tanyákra jellemző, Európában egyedülálló gazdálkodási és életformát.

Minden értéktípus esetében fontos a veszélyeztető tényezők feltárása. Érdekes módszertani kérdés azonban, hogy a tájértéket aktuálisan vagy potenciálisan veszélyeztető tényezők kerüljenek-e rá az adatlapra. Vajon minek van nagyobb jelentősége, az aktuális vagy a potenciális veszélyeztető tényezők tájértékre gyakorolt hatásának? Alaphelyzetben a tájértéket aktuálisan veszélyeztető tényezőknek lehet nagyobb szerepe, azonban a későbbiek során várhatóan megjelennek az adott időszakban még csak potenciálisan jelen lévő veszélyeztető tényezők is. A TIR-be feltöltött adatok egytől-egyig ellenőrzésre kerültek, azonban az idő múlásával aktualitásukat veszíthetik. Különösen igaz ez

a megállapítás az olyan értékek esetében, amelyek veszélyeztetettek. Az imént említettekkel összhangban, a későbbiekben további ellenőrzések, felülvizsgálatok válnak szükségessé.

A megőrzés lehetőségei

Mint már említettük, az egyedi tájértékek nagyobb részének létrehozásában kiemelkedő szerepet játszott az ember, sőt a tájelemek közül csak azok minősülnek értéknek, amelyeket a társadalom tagjai annak tartanak. Ebből adódik az egyedi tájértékek egyik további specialitása: a megőrzés során általában nem a tiltás és kötelezés a legfontosabb eszköz, hanem a fenntartható módon történő hasznosítás. Ma már többféle lehetőség is kínálkozik táji emlékeink megőrzésére, amelyek egyaránt történhetnek hatósági vagy területrendezési eszközökkel, támogatások révén, illetve legtöbb esetben a megőrzés biztosítása a helyi közösségek részvételében rejlik.

Az értékmegőrzés alapját jelentő feltáró munka során az állami természetvédelmi szervezetek és a helyi közösségek együttműködésére egyre több lehetőség kínálkozik. Ha valamely település önkormányzata vagy egy ott tevékenykedő természetvédelmi, társadalmi szervezet kezdeményezi az egyedi tájértékek kataszterének összeállítását, a nemzeti park igazgatóságok szakemberei minden szakmai segítséget megadnak a kataszterek elkészítéséhez. Amennyiben nem a nemzeti park igazgatóságok munkatársai végzik a felmérést, a felmérőnek az adatokat célszerű a település közigazgatási területén működési területével érintett nemzeti park igazgatósághoz eljuttatnia.

Ma még gyakran párhuzamosan készülnek el az egyedi tájérték kataszterek, a turisztikai vonzerő-leltárak és a telepü-

lési értéktárak. Célszerű lenne a jövőben együttműködésben létrehozni ezeket a nyilvántartásokat, hiszen tartalmuk általában jelentős átfedésben van, mindezen dokumentumok valójában a tájak értékes elemeit tartalmazzák, és még a felmérési szempontok is jelentős átfedésben vannak.

Az elkészült kataszterek által az egyedi tájértékek listája a jogszabályi előírásoknak megfelelően a települések rendezési tervében is helyet kap. Ez azonban csupán tájékoztató jellegű, a lista önmagában nem biztosítja az értékek védelmét. Viszont ezen túlmenően az önkormányzatoknak lehetőségük adódik a helyi építési szabályzatokban is előírni kötelezően betartandó előírásokat, tilalmakat a megőrzésükre vonatkozóan, amelyre hivatkozva akár egy tervezett beruházás engedélyezésénél is döntő lehet a területen meglévő tájértékek megóvása. Hazánkban sajnálatos módon kevés példa hozható fel ilyen esetekre, s a településrendezési dokumentumok is ritkán mutatnak túl az értékek felsorolásánál. Azonban a megóvás szélesebb körű lehetőségeinek megismertetésével, a helyi identitás erősítésével, és a közösségek ereje által talán a védelem is tudatosabbá válhat az önkormányzatok részéről is.

Az egyedi tájértékek állapotának fenntartásában, javításában segítséget nyújthatnak különböző pályázati források is. A karbantartást, felújítást szolgáló intézkedéseket összekötve ismeretterjesztő, oktatási célú tevékenységekkel, a pályázók sokat tehetnek múltunk emlékeiért. A mezőgazdasági tevékenységhez kötődő, egyedi tájértékeket érintő pályázati lehetőségek között megemlíthető a Nemzeti Tanyafejlesztési Program, amely a magyar nemzeti örökség és egyben az európai örökség részét képező tanyás településrendszer megőrzésére, korszerű megújítására irányul. A Tanyaprogram hozzájárul ennek a

sajátos gazdálkodási- és települési formának a védelméhez, továbbá ahhoz, hogy a tanyák a fenntartható, többfunkciós mezőgazdálkodás megvalósításának jelentős színterei legyenek. Az agrártörténeti tájértékek kategóriáján belül külön típust képviselnek a tanyák, azonban az itt található hagyományos gazdasági épületek, lakóházak, termeléshez köthető kismélték, de még a természet szempontjából is jelentős, gazdálkodás révén fenntartott fás legelők, idős hagyásfák esetében is elmondható, hogy egyenként, önmagukban is értéket képviselnek, amelyek a program keretén belül fenntartásra, felújításra kerülhetnek.

Az egyedi tájértékek megőrzése terén szintén fontos lépés lehet, hogy – európai uniós tagállami kötelezettségünknek eleget téve – a tájélemek megőrzése 2010-től hazánkban is az agrártámogatások kifizetésének feltételként jelenhet meg. Az ún. Kölcsönös Megfeleltetés szabályrendszerének bővítésével azok a gazdák, akiknek a mezőgazdasági művelés alatt álló területén értékes tájélemek vannak, akkor fognak teljes összegű támogatásban részesülni, ha azok megőrzésére figyelemmel vannak. Az új támogatási rendszerben például már nem az jár anyagi előnyökkel, ha valaki elszántja a földjén lévő, elődeink települési vagy temetkezési helyét jelentő, így kiemelkedő kultúrtörténeti jelentőségű halmot, felvéve utána a terület alapú támogatást, hanem az, ha megkímélik, esetleg újragyepesítik és rendszeresen gyomtalanítják azt.

Egy tájélemnek a rendszerbe való bevezetéséhez alapfeltétel, hogy országos adatbázis álljon rendelkezésre a tájélemek elhelyezkedéséről. Tekintettel arra, hogy jelenleg egyedi tájértékek, mint megőrzendő tájélemek esetében nem áll rendelkezésre országos adatbázis, az első években az „ex lege” védett természeti

emléknek minősülő kunhalmok, valamint a rendszer bevezetését megelőzően egyedi felmérés keretében azonosított gémeskutak jelenhetnek meg megőrzendő tájélemként a rendszerben. Remélhetően a TÉKA-program is hozzájárul ahhoz, hogy a következő években bővíthessen a Kölcsönös Megfeleltetés rendszerében megjelenő tájélemek köre, elősegítve ezzel a magyar tájak jellegzetes kisméltékeinek megmaradását.

Európai szinten kapható elismerés az Európa Tanács Táj Díja, amelynek előzetes, nemzeti szintű fordulójaként szolgál a Magyar Tájdíj pályázat. A Magyar Tájdíjra önkormányzatok és társadalmi szervezetek pályázhatnak, akik a magyar táj védelme, kezelése és tervezése érdekében kiemelkedő tevékenységet folytatnak. A díjat az a szervezet nyerheti el, amely a természeti és táji örökség megőrzése, fejlesztése, valamint az ehhez kapcsolódó oktatás, szemléletformálás szakterületen kiemelkedő programot valósított meg. A fenntartható tájgazdálkodás magában foglalja a táji értékeink védelmét is, sőt külön ezen értékeket célzó programok is szerveződhetnek egy-egy közösségben.

Mindezek mellett a tájértékek megmaradása alapvetően a helyi közösségek számára kell, hogy fontos legyen, hiszen az ő múltjuk részét képezik. A település- és tájkép helyben élők és kirándulók, turisták számára egyaránt kedves elemeinek, például egy-egy régi kútnak a felújítása, a település karakterének fontos elemét képező fasornak az ápolása, az elpusztult egyedekek pótlása azonban elsősorban nem az anyagiakon múlik, ezek elvégzésére nem kell várni a pályázati kiírásokra. Például a gémeskutakat sem lehet kizárólag hatósági eszközökkel megőrizni, sőt azok csak ritkán kapnak szerepet védelmükben. Síkvidéki és dombsági tájainknak ezek a karakteres elemei csak ott maradtak fenn napjainkig,

ahol még ma is van hagyományos, külterjes állattartás. A helyi közösségek életében betöltött szerepüket mi sem jelzi jobban, hogy ma már több faluban díszkút formájában állították helyre valamelyik frekventált helyen elhelyezkedő gémeskutat. Az effajta munkálatok elvégzésére szervezett akciók közösségformáló erejűek lehetnek és hozzájárulnak a jövő generációk fogékonyságának növeléséhez az értékmegőrzésre és a fenntartható életmódra.

Összefoglalás

Az egyedi tájértékek a táj karakterének fontos meghatározói, a múlt és a hagyományok emlékeztetői, amely környezetünk értékgazdagságát is növelik. Megőrzésük mindannyiunk érdeke, amelyben – a jogszabályban foglalt előírások mellett – meghatározó szerepe van a helyi közösségek aktivitásának. Hazánkban változatos lehetőségek kínálkoznak a megőrzés tekintetében, azonban ezek ismeretének hiányában sokszor kihasználatlan forrá-

sok maradnak fenn. A tájban gazdálkodók számára leggyakrabban előforduló agrártörténeti egyedi tájértékek részletes, statisztikai elemzésének eredményei egy későbbi tanulmány keretein belül kerülnek bemutatásra. Jelen tanulmányunk a táj értékeinek szerepét és a megőrzés lehetőségeit hivatott bemutatni, amely által reményeink szerint egyre bővülő körben válnak ismertté és a közösségek számára is értékke a minket körülvevő tájjelemek.

Felhasznált és ajánlott irodalom

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról
Európai Táj Egyezmény
MSZ 20381:2009 Természetvédelem – Egyedi tájértékek kataszterezése, 11 p.
Kiss G. (szerk.) 2011: Mindennapi kisemlékeink. Útmutató az egyedi tájértékek kataszterezéséhez, Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest, 40 p.

Tájértékeink a gémeskutak

**Tóth Albert – Egyed Gábor
– Korom Szabolcs**

*„Ösztövért kútágas, hórihogas gémmel
Mélyen néz a kútba s benne vizet kémel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szíja ki.”*

Arany János: Toldi

Bevezetés

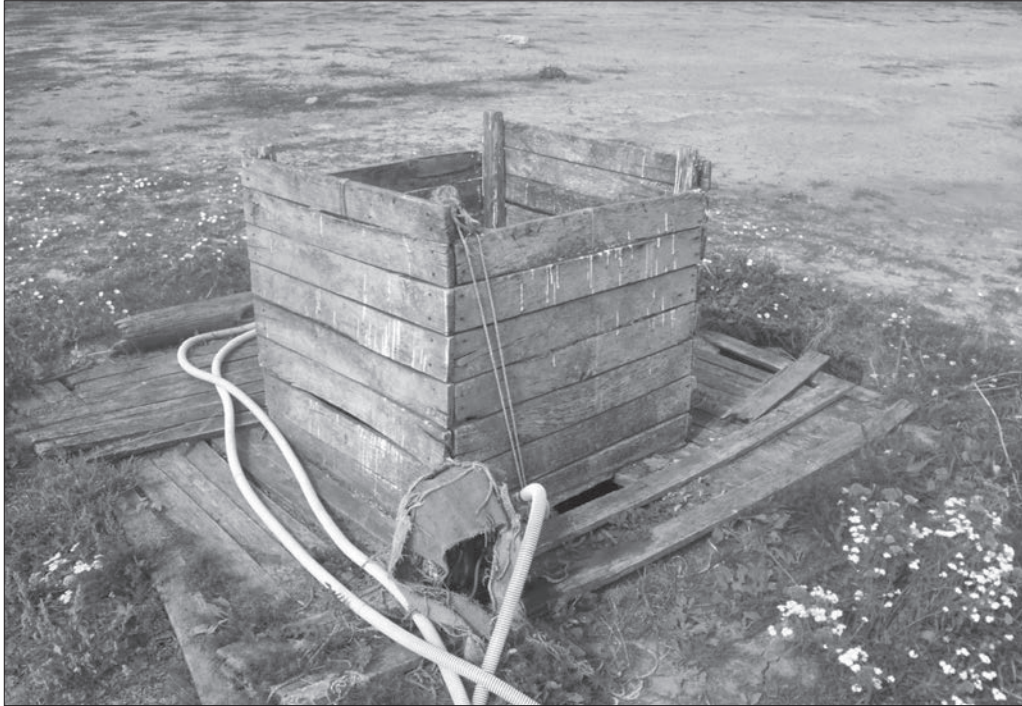
Az Európai Unió Tanácsa a közös agrárpolitikára vonatkozóan 2009. január 19-én meghozta a 73/2009/EK rendeletét. Ennek a dokumentumnak az 5. pontjában a következőket fogalmazta meg: *„meg kell erősíteni a táj egyes meghatározott jellegzetességeinek védelmét célzó közösségi rendelkezéseket. Indokolt, hogy különleges esetekben a tagállamok rendelkezhessenek élőhelyek kialakításáról és/vagy megőrzéséről.”*

Ennek szellemében született meg a 32/2010. (III. 30.) FVM rendelet, amely két sajátos hazai értékünket, a kunhalmokat és gémeskutakat kiemelt oltalom alá helyezi. A kunhalmok védelméről az 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről már konkrétan is rendelkezik. Így indulhatott el az az ún. Kunhalom-program, amely az egész ország területére terepbejárás alapján hitelesítve vette számba és mérte fel a még ténylegesen meglévő kunhalmokat.

Ezt a rendkívül időigényes és a terepmunka minden nehézségét magában hordozó munkát a nemzeti parkok bevonásával a Természetvédelmi Hivatal irányításával az Alföldkutatásért Alapítvány (Kisújszállás) koordinálta. A 2002. júniusának végéig beérkezett kunhalom-felmérő adatlapok feldolgozása befejeződött. A beérkezett adatlapok egy Delphi programnyelven íródott Kunhalmok Nyilvántartási Rendszere 1.0 nevű szoftver segítségével lettek digitális formában rögzítve. Az így kialakított adatbázisban 1649 halom adatait rögzítettük.

Előttünk áll egy újabb nagy feladat. Az előbbiekhöz hasonlóan el kell készítenünk egy országos gémeskút katasztert. A Debreceni Egyetem Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszéke, továbbá a Szegedi Tudományegyetem Környezettan szakának, Víz- és Talajvédelem szakirányának bevonásával, illetve a Hortobágyi Nemzeti Park szakembereinek közremű-

1. kép

A Finta-kút a Kóré-zugban Ecsegfalva határában jelenleg (Körös-Maros Nemzeti Park, Dévaványai-Ecsegi puszták; Fotó: Egyed G.)

ködésével az Alföldkutatásért Alapítvány (Kisújszállás) elkészített egy Gémeskút Kataszteri Adatlapot. Az említett alapítvány szervezésében a XXXVIII. Hortobágyi Természetvédelmi Kutatótábor keretében így elindulhatott a gémeskutak terepen történő állapotörögzítése. A vizsgált terület a Szűcs Sándor neves biharnagybajomi tudós szóhasználatában a Háromföldre koncentráldott. (a Háromföld a Hortobágy, a Nagykunság és a Nagy-Sárrét középtájak találkozási színtere) E munkában e cikk szerzőin kívül a fent említett tábor tagjai vettek részt (2. kép). Különösen jelentős támogatást kaptunk Hoffmann Károlytól, aki a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság Természetvédelmi Őrszolgálatának szakembere.

A terepen végzett munka előzménye és jelenbeli indoklottsága

A Magyar Állami Földtani Intézet szervezésében 1960. december 31-én befejeződött egy korszakosnak is tekinthető vízügyi program. Erre alapozva Rónai András, a nemzetközi hírű geográfus és geológus 1961-ben elkészítette az Alföld talajvíz térképét. Ebben az alapvetésnek számító munkában mintegy 800 000(!) talajvízkút mélységét, vízoszlopának magasságát, víztartó földtani jellegét, hőmérsékletét és vegyelemzését adta közre. A feladat adott volt: Rónai András munkásságára alapozva feltárni és meghatározni, hogy ebből az igen nagy számú talajvízkút együttesből fél évszázad elteltével mi maradt meg számunkra. Számba venni azt, hogy a még tetten érhető, a terepen azonosítható kutak

milyen állapotban vannak. Annyi már előzetesen is tudható volt, hogy a tanyavilág nagyfokú felszámolódásával és a pusztai állattartás jelentős csökkenésével a gémeskutak száma is vészesen megfogyatkozott. Az Alföld képe napjainkra gyökeresen megváltozott, az antropogén hatások, a kemizáció, az urbanizáció és megannyi hibás döntés következtében talajvizeink is jelentős mértékben elszennyeződtek. A lakóövezetek térségében a fürdőszobák robbanásszerű szaporodásával a kiépítetlen szennyvízhálózat, továbbá a fogadó és a szennyvizet kezelő telepek hiányában általános gyakorlattá vált az ásott kutak szennyvízderítőként való használata.

A terepmunka során a gémeskutak vizének állapotán és minőségén túlmenően törekedtünk minél több olyan információ

is beszerezni, ami hozzájuk tudomány- és kultúrtörténeti értéként kapcsolódik. E tekintetben legfőbb segítőink a pásztorok voltak. A kútásás komoly hozzáértést, kellő gyakorlatot igénylő munka volt. A vizsgált kutak esetében leggyakrabban téglabéleléssel találkoztunk. Ez az egyik legrégebbi anyag, amellyel képesek voltak a kút melletti földet megtámasztani. Előbb elkészítették a kör alakú módlát, vastag deszkából, pallóból kétsorososan. Ezután rakták köré a téglát, mindenféle kötőanyag nélkül. Jelenlegi állapotukban szükséges lenne a téglabélelés javítása, cseréje. A kutak felépítménye a megvizsgált valamennyi kútnál akácfa, ágas és akácág volt. Az ágasok között igen nagy különbségek mutatkoztak. Találtunk közöttük olyat, amelyik ott nőtt a kút mellett, és csak gémet kellett rá feltenni. A korrózió el-

2. kép

Gémeskút felmérés a XXXVIII. Hortobágyi Természetvédelmi Kutatótáborban (Hortobágyi Nemzeti Park, Ágota-pusztá; Fotó: Hoffmann K.)

len több ágast betontuskóra állítottak, úgy, ahogyan a villanykarókat szokás. A kútások munkáját a szépirodalom is megörökítette, hiszen az egyik legfontosabb dolgot adták az embereknek: az életet adó vizet. „*Lassan-lassan már alig látták, kicsi pont lett a kútásó, de azért a hang jól lehallatszott, mert tocsogott és locsogott már odafönt, és a kútásó kiáltott, ahogy szokott, örömteli hangját megpengette égi kútjának kürtője.*” (Részlet Lázár Ervin *A bolond kútásó* című művéből.)

Érdemes elgondolkozni azon is, hogy az emberiség történelme során végső soron három forrásból fedezhette a számára nélkülözhetetlen ivóvizet: a tiszta forrásból, a folyók és tavak vizéből és a talajvízkutakból. A ma már általánosan használt rétegvíz kutak csak az 1900-as évek utolsó évtizedeiben kezdtek országon, így az Alföldön is elterjedni. A vízzáró rétegek közötti, nyomás alatt álló rétegvíz hazánkban Zsigmondi Vilmos a városligeti és a margitszigeti kutak létesítésével csak 1869–1878 között hozta a felszínre, mint ártézi vizet.

A gémeskút kataszteri adatlap alapján ez idáig 50 kutat vizsgáltunk meg a Háromföld térségében, Püspökladány, Sárretudvari, Karcag, Kisújszállás, Túrkeve és Ecsegfalva határában. Az adatlapok feldolgozása, a vízminta analízise folyamatosan zajlik. Mintaként egy Hortobágy-Berettyó menti, a Körös-Maros Nemzeti Park területén fekvő Kóré-zugi kútnak a kataszteri lapját közöljük, a felmérők személyes adatainak mellőzésével.

GÉMESKÚT KATASZTERI ADATLAP

1. A felmérő személyes adatai

1.1. Név:

1.2. Telefon:

1.3. E-mail:

1.4. Felmérés ideje: 2012.08.23. 15:22

2. Gémeskút neve és földrajzi helyzete

2.1. A gémeskút neve: *Kóré-zugi kút*
(Péterállás)

2.2. Település: *Ecsegfalva*

2.3. Határrész: *Kóré-zug*

2.4. EOVS koordináták: *E: 789100, N: 199499*

2.5. Védett területen található? *Igen*
(*Körös-Maros Nemzeti Park, Dévaványai-Ecsegi puszták*)

3. A gémeskút létesítése, használata

3.1. A gémeskút létesítésének ideje (év, évszázad)

A pontos dátum ismeretlen, annyi bizonyos, hogy Herman Ottó 1893-ban már gyűjtött ennél a kútnál. A Hortobágy-Berettyó szabályozását követően 1865 után jelentős pusztai területek jöttek létre ebben a térségben is. Az igen jelentős állattartás pedig megkívánta a gémeskutak megszületését. Vélhetően ebben az időben keletkezett a nevezetes Finta-kút is (1. kép).

3.2. Jelenleg használatban van-e a kút?
Igen

A gémeskút szerkezetét (kútágas, kútgém) 2008-ban lebontották, a kútkávéat ugyanekkor felújították. Jelenleg motoros szivattyúval húzzák fel a vizet a közelben lévő, kb. 80 egyedből álló gulya itatásához.

4. A gémeskút tartozékainak felmérése

4.1. Kút: *földbe ásott, kitéglázott víznyerőhely, csordakút*

4.1.1. Átmérője: *1,5 méter*

4.1.2. Mélysége: *6,1 méter*

4.1.3. Vízoszlop magassága: *3,3 méter*

4.1.4. Kútbélés anyaga: *tégla*

4.1.5. Növénytani érték:

A kút környezetében fűves szikes pusztá (Achilleo-Festucetum pseudovinae), illetve ürmös szikes pusztá (Artemisio-Festucetum pseudovinae) a kúttól kb. 60-80 méterre két frissen keletkezett ruderális folt, tatárlabdás (Atriplicetum tataricae). A pusztában legelte-

3. kép

A Finta-kút Ecsegpusztán 1942-ben (Fotó: Bereczki I.)

tett és időnként mobil karámba zárt, 100-110 egyedből álló szürkemarha gulya néhány hetes éjszakáztatása következtében. Az állomány a Körös-Maros Nemzeti Park tulajdona. A kúthoz jelentős botanikatörténeti esemény is fűződik. Ebben a kútban találta meg 1893-ban Herman Ottó az Alföldön igen ritka, csak kutakban előforduló, szurdokerdei növényt, a gímpáfrányt (*Phyllitis scolopendrium* L.) (mai nevén *Asplenium scolopendrium*) és az aranyos fodorka (*Asplenium trichomanes*) életképes állományát. A növény megjelenése periodusonként változott, egy időben el is tűnt. Jablonowszki József 1923-ban találta meg újra a Kiritói-kútban (ezt a kutat később Gyilkos-kútnak, a területet pedig Gyilkos-zugnak nevezték, mivel ebbe a kútba ölte bele Csató Sándor számadó juhász a feleségét 1900 táján.) A kutat 1970-ben a Nagykunsági Állami gazdaság betemette. Azóta a térségben egyedül csak egy lebetonozott egykori gulyakútban található meg ez a növényritkaság. A betonfedlap 40x40 cm-es nyíláson beszűrődő napfényt biztosítja a növény életben maradását.

4.2 kútkáva: 0,9 m

4.2.1. Anyaga: akácfából készült deszka.

A felújítás 2008-ban történt

4.2.2. Kútkávéhoz tartozó objektumok: itatóvályú: beton 1 db

4.3 Vízkiemelő szerkezet: hiányzik

A teljesen elkorhadt kútágast és kútgémet 2008-ban lebontották, néhány töredékes maradványa a kútkáva mellett fekszik.

4.3.1. Vízkiemelő szerkezet száma: nincs

4.3.2. Vízkiemelő szerkezet részei: nincs

5. A gémeskút környezete

5.1. A gémeskút közvetlen környezetében található objektumok (max. 200 m-es távolságban): út

csatorna, a gyep öntözésére használják. jószágállás, mobil karám, de már el lett telepítve. Maradványai még helyenként felismerhetők.

5.2. A gémeskút közvetlen környezetében zajló gazdálkodási mód, tevékenység rét- és legelőgazdálkodás.

Évtizedekre visszanyúlóan ez a terület Túrkeve város külső legelője volt, amit 1990-ig a túrkevei Vörös Csillag TSZ. jószágálló

mánya hasznosított. A gyepet jelenleg is rendszeresen kaszálják, legeltetik. A Körös-Maros Nemzeti Park szürkemarha állományát (kb. 100-100 egyed) évenként váltakozva itt legeltetik.

6. A gémeskúthoz kapcsolódó egyéb kultúrtörténeti értékek (legenda, monda, történelmi esemény, irodalmi mű, ünnepség, stb.):

Herman Ottó először 1893. augusztus 27-én járt ennél gémeskútnál. Itt találkozott egyik legkedvesebb, legeredetibb adatközlőjével, Finta Miklóssal, az egykori haramiából lett csikós számadóval, akiről így vall naplójában a polihisztor tudós: „egy pompás magyarembert vettünk a kocsiba, s elhajtatunk a kunyhóához. Az öregnek, aki húsz évet töltött Váczon, csak úgy ragyogott az

arcza, igazán gavallérosan viselkedve pénzt nem fogadott el a világerért sem.” Herman Ottó az ezredéves kiállításra is felhozta ezt a kiváló pásztorembert és vele készítette el az egyik legeredetibb pásztorépitményt, az un. kontyoskunyhót. Unokaöccse a tizenéves Finta Sándor volt, a kisbojtár. Herman Ottónak feltűnt a gyermek éleseszűsége és kiváló természetismerete. Jelentős támogatásával a „kisbojtár” sikeresen befejezte nagyváradi iskoláit, majd több kitérő után a tengerentúrra került. Brazíliában, majd Amerikában telepedett le, Los Angelesben halt meg 1958. augusztus 2-án. Ekkorra már a művészvilág az egyik legismertebb szobrászként ismerte el sokoldalú tehetségét. A Kóré-zugban, a Finta-kútnál szerzett gyermekkori élményeit a Herdboy of Hungary című ifjúsági regényében 1932-ben jelentette meg, amely könyv

4. kép

Lefedett csordakút a Szőlős-zugban (Körös-Maros Nemzeti Park, Ecsefalva határában;
Fotó: Egyed G.)

több kiadást is megélve 1947-ben az év ifjúsági regénye lett Amerikában. Daróczy Sándor fordításában *A Kisbojtár* címmel magyarul is megjelent. Nevét és műalkotásainak egy jelentős részét a nevét viselő túrkevei Finta Múzeum őrzi.

7. A gémeskút dokumentálása: 2 db. fotó

Az aktuálisan készített fotó mellett előkerült Bereczki Imre néprajztudós fekete-fehér, 1942-ben készült fényképe is. Ezt a Fintakútról készült eredeti fotót (3. kép) a deványai Bereczki Imre Múzeumban őrzik.

8. Kémiai tulajdonságok:

pH: 7,2

Vezetőképesség: 3560 $\mu\text{S}/\text{cm}$

Hőmérséklet (külső): 32,9°C

Hőmérséklet (víz): 22,2 °C

NO₂⁻: 0,035 mg/l

NO₃⁻: 1 mg/l

NH₄⁺: 0,68 mg/l

PO₄²⁻: 0 mg/l

Összegzés

A terepen megvizsgált 50 kút adataiból messzemenő, korrekt következtetést levonni még nem lehet. A közölt gémeskút kataszteri adatlap elsősorban mintaként szolgál. Az idő sürget bennünket. Míg 1956-ban az alföldi talajvízkutakból elfogyasztott vízmennyiséget 75 millió m³-re becsülték, ez mára már jelentősen lecsökkent, részben az ártézi víz és a palackozott vizek elterjedése következtében. Elgondolkodtató viszont az a tény, hogy ma már a gémeskútak vizét még állatok itatására is alig hasznosítják. A vizsgált kutak esetében is kiderült, hogy sokszor igen jelentős távolságból, lajtos kocsival biztosítják az állatok itatására szükséges vízmennyiséget. Ez még akkor is előfordult, ha a közelben lévő gémeskút vize itatásra kiválóan alkal-

mas lenne. Ebben az esetben a tudatlanság, a vízminőség ismeretének hiánya, sokszor pedig a kúttal kapcsolatos téves információk játsszák a főszerepet.

Az is elgondolkodtató, hogy a nemzeti parkok területén lévő kutak is rendkívül rossz állapotban vannak (4. kép). A javítás teljes hiánya mutatkozik meg számos esetben, pedig minimális anyagi ráfordítással az eredetihez közel hasonló állapotban megtörténhetne a kút teljes rekonstrukciója. Az hasonlóképpen töprengésre készíthet bennünket, hogy a Hortobágyi Nemzeti Park területén (Kecskeri-pusztá) fekvő majorban a tájképileg szépen helyreállított gémeskút vize oly mértékben mérgezett, hogy egy időben tömeges jószágelhullást eredményezett. Ennek oka kiderült: a közelben lévő egykori rizstelepeken alkalmazott vegyszerek elásott zsákjai egy 60x40 m-es digógödörben voltak elföldelve.

A gémeskútak terepi felmérése egy gémeskút kataszteri adatlap alapján elindult. A munka a jövőben is folytatódik. Az Alföldkutatásért Alapítvány a Hortobágyi Nemzeti Parkkal kötött megállapodás alapján a 2013-ban immár a 39. természetvédelmi kutatótáborában folytatja a megkezdett munkát. Célszerű lenne a Kunhalom-programhoz hasonlóan a mintaként szolgáló gémeskút kataszteri adatlap alapján az EU és az FVM rendeleteknek eleget téve egy országos felmérést elindítani.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Andó M. 2002. A Tisza Vízrendszer hidrogeográfiája. Szegedi Tudományegyetem pp. 90–120

Balassa I. 1971. Herman Ottó Túrkevényben, In.: Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 20. évfordulójára, Túrkeve, pp. 179–193.

- Benedekfalvy Luby M. 1943.** Fogyó legekön. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. - Budapest, pp. 5–20
- Bereczki I.** Adatok Ecseg társadalomrajzához, *Ethnographia* pp. 58–260.
- Béres A. 1981.** Hortobágy történeti néprajza. Kossuth Lajos Tudományegyetem Kandidátusi értekezés tézisei, Debrecen
- Ecsedi I. 2011.** A Hortobágy, puszták és élete. Históriaantik Könyvesház Kiadó
- Györfly L. 1970.** Kútásás Jászkunság 16. évf. 4. sz. pp. 187–189
- Lázár E 2002.** Hét szeretőm "Bolond Kútásó" Osiris, 2002
- Rónai A. 1961.** Az Alföld talajvíztérképe A Magyar Állami Földtani Intézet alkalmi kiadványa
- Rónai András. 1958.** Magyarország talajvizeinek vegyi jellege. Hidrológiai közlöny 1958 1. sz. pp. 42–54.
- Rónai A. 1965.** A felszínalatti vizek minősége. Hidrológiai közlöny 1965 9. sz. pp. 420–422
- Tóth A. 1984.** Túrák a Hortobágy-Berettyó mellékén, In.: Körös-Sérréti útikalauz, Kondoros, pp. 187–200.

Rendeletek

A TANÁCS 73/2009/EK RENDELETE (2009. január 19.)

A közös agrárpolitika keretébe tartozó, mezőgazdasági termelők részére meghatározott közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részéremeghatározott egyes támogatási rendszerek létrehozásáról, az 1290/2005/EK, a 247/2006/EK és a 378/2007/EK rende-

let módosításáról, valamint az 1782/2003/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről.

(5) „...meg kell erősíteni a tájegyes meghatározott jellegzetességeinek védelmét célzó közösségi rendelkezéseket. Indokolt, hogy különleges esetekben a tagállamok rendelkezessenek élőhelyek kialakításáról és/vagy megőrzéséről.”

Forrás Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2009.1.31.

32/2010. (III. 30.) FVM rendelet

Az egységes területalapú támogatások és egyes vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” fenntartásához szükséges feltételrendszer, valamint az állatok állategységre való átváltási arányának meghatározásáról szóló 50/2008. (IV. 24.) FVM rendelet módosításáról

E rendelet alkalmazásában:

„n) *gémeskút*: a Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszerben rögzített, a föld felszíne felett található vízkimelő szerkezet, amely a kétkarú emelő elvén működik;

o) *kunhalom*: a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 23. § (3) bekezdés f) pont szerinti definíciónak megfelelő, a Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszerben meghatározott és feltüntetett területi kiterjedéssel rendelkező objektum;

p) *tájképi elem*: e § n) és o) pont szerinti szereplő gémeskút és kunhalom;”

A badacsonyi borvidék területi változásai az Európai Unió támogatások tükrében

Kismarjai Balázs

Bevezetés

Az európai túltermelés, a világpiaci telítettség, valamint az újvilági borok tömeges piacszerzése ellen védekezve az EU a minőségre és eredetvédelemre helyezi a fő hangsúlyt. Ennek érdekében az EU tagországok többféle céltámogatást vehetnek igénybe, amelyet a magyar termelők változó intenzitással fel is használnak (Horváth 2010; Kovács 2010). Ezek közül idehaza a közvélemény számára leghangsúlyosabban a kivágási támogatás jelenik meg, ami sajnálatos módon hozzájárult a teljes magyarországi szőlőterület drámai mértékű csökkenéséhez. Noha a különböző egyéb – felújítási, szerkezetátalakítási, borászati gépek beszerzésére szolgáló, valamint marketingtevékenységi – pénzügyi támogatások jelentősége fontosabb, a sajtó általában csak a fentebb említett tárgyalja részletesen.¹ Még ennél is sokkal kellemetlenebbül érintette a hazai szőlővertikumot a piacok megnyitása. A kelet-európai piacok elvesztése okozta sokkból máig magához nem térő hazai borexport

a telített nyugati – Európai Unió, észak-amerikai – piacon képtelen volt szélesebb szeletet hasítani magának, ugyanakkor az eddig biztos várként tekintett belföldi piac bástyái is megroggyantak a korlátozás nélkül beáramló olcsó, dél-európai borok hatására (Tarján 2004; Gazda 2005; HNT 2006; Farkas, Geönczeöl 2007; Kovács 2010).

Jelen tanulmányban a Badacsonyi borvidék birtokméreteinek változásait elemzem az elmúlt tíz évre visszamenőleg. Céлом, hogy sikerüljön kimutatni az Európai Unió csatlakozással bevezetésre kerülő kivágási támogatások szerepét a borvidék területi változásaiban. Ezen vizsgálat alapjául a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa (HNT), valamint a Badacsonyi Borvidék Hegyközségi Tanácsa által részemre átadott adatok, illetve a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által végzett szőlőfelmérések adatai szolgálnak. Az eltérő metodikai módszerek alapján dolgozó HNT és KSH adatai egyáltalán nem fedik egymást, emiatt a tanulmány számításainál a HNT adatait vettem

¹ A hazai szőlő-bor ágazat 2011-ben összesen 23 millió euró támogatáshoz jutott, az összeg 2012-ben 29 millió euróra növekszik. A kivágási támogatás azonban a 2011/12-es borpiaci évvel megszűnik, a továbbiakban nincs lehetőség igénybe venni. A témáról bővebben lásd Sztanev 2011.

figyelembe. Amennyiben szükséges volt a KSH adatainak használata, azokat külön jeleztem. Kisebb mértékben használtam az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI) tanulmányaiiban fellelhető információkat, illetve a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) adatait.

A Badacsonyi borvidék

A 22 hazai borvidék egyik legjelentősebb múltra visszatekintő ékköve, a teljes területével Veszprém megyében fekvő Badacsonyi. A borvidéket délről a Balaton, nyugatról a Keszthelyi-hegység, északról a Déli-Bakony határolja a Tapolcai- és a Káli-medence peremén, keletről pedig a Balaton-felvidék lankái zárják a Kővágóörs–Révfülöp vonalon. A borvidék a földrajzi koordináta-rendszerben az északi szélesség 46,8–46,9°-a és a keleti hosszúság 17,4–17,5°-a között terül el. A borvidékhez 16 település (Ábrahámhegy, Badacsonytomaj, Badacsonytördemic, Balatonrendes, Balatonszepezd, Gyulakeszi, Hegymagas, Káptalantóti, Kisapáti, Kővágóörs, Nemesgulács, Raposka, Révfülöp, Salföld, Szigliget, Tapolca) négy hegyközsége tartozik ((Badacsonyi, Badacsonyi Borfalka, Káptalantóti-Csobánc, Szent György-hegy).

A kiváló éghajlati adottságokkal rendelkező borvidék vulkanikus talajaival (Kádár 2007), egyedi – divatos szóval hungarikum – szőlőfajtáival képes lehetne arra, hogy visszaszerezze egykori hírnevét. A rendszerváltás előtti birtokszerkezet, amelyet a termelőszoövetkezetek (a Tapolcai és a Kővágóörsi Termelőszoövetke-

zet), szakszoövetkezetek (a Szigligeti Hegyközségi Szakszoövetkezet és a Badacsonyi Szőlősgazdák Hegyközségi Szakszoövetkezte), a Nemesgulácsi Ipari Szövetkezet, valamint a Badacsonyi Állami Gazdaság uralt, mára a múlté. A szövetkezetek felbomlása, a kárptólás rendkívül elaprózott birtokstruktúrát hozott létre, amelyet a 2000. évi CXLI. törvény előírása alapján 2001. július 15. és október 15. között hosszú idő után újra elvégzett, az egész országra kiterjedő szőlőösszeírás is bizonyított.² Ez az elaprózott birtokrendszer – kiegészülve az öregedő ültetvények okozta problémákkal, valamint a rendkívül alacsony felvásárlási árakkal – a 2000-es évek elején már-már kilátástalan helyzetbe sodorta a borvidéket.³

A bázisév: 2001

2001-ben a borvidék területe 1812 hektár volt. A HNT adatai alapján az ültetvények átlagos mérete az akkori országos átlagtól (0,6783) közepesen eltérő 0,4245 ha volt.⁴ Az átlagos birtoknagyság terén a 21 további borvidék közül 16 előzte meg a Badacsonyt. Az 1. táblázatot megvizsgálva azonnal nyilvánvalóvá válik az elaprózottság mértéke.

Mivel az adatokat a HNT az általa meghatározott birtokméret kategóriákba sorolja, az átlagos méretű ültetvények a 0,3001–0,5000 ha kategóriába esnek. A könnyebb feldolgozhatóság érdekében az ide tartozó birtokokat még az átlagos, illetve annál kisebb méretű birtoktestek közé számítottam.

A táblázat alapján kijelenthető: a Ba-

² A legelső ültetvényfelmérést hazánkban 1872-ben hajtották végre, a másodikat pedig az 1961 és 1963 között.

³ Szóbeli közlés a Badacsonyi borvidék Hegyközségi Tanácsának elnökétől (Kismarjai 2004).

⁴ A KSH ez évi felmérésének adatai szerint az országos birtokméret átlag 0,32 ha, a Badacsonyi borvidék birtokméret átlaga pedig 0,3475 ha volt, ami viszont igen kismértékű eltérést jelent (KSH 2002).

1. táblázat

A Badacsonyi borvidék szőlőültetvényeinek üzem nagysága 2001-ben.

Üzem nagyság / ha	Üzemszám / db, %				Összterület / ha, %			
	db	db	%	%	ha	ha	%	%
0,0000 - 0,0500	112	3640	2,62	85,26	2,8581	763,3802	0,16	42,12
0,0501 - 0,1000	639		14,97		53,517		2,95	
0,1001 - 0,1500	789		18,48		107,7573		5,95	
0,1501 - 0,3000	1343		31,46		314,4790		17,35	
0,3001 - 0,5000	757		17,73		284,7688		15,71	
0,5001 - 1,0000	412	629	9,65	14,73	279,9947	1048,8998	5,45	57,88
1,0001 - 5,0000	188		4,40		374,3686		20,66	
5,0001 - 10,0000	12		0,28		79,3818		4,38	
10,0001 - 30,0000	14		0,33		216,1072		11,92	
30,0001 - 100,0000	3		0,07		99,0575		5,46	
100,0001 -	0		0,00		0,000		0,00	
összesen	4269		100,00*		1812,28		100,00*	

*Kerekítési hiba

Forrás: Badacsonyi Borvidék Hegyközségi Tanácsa adatszolgáltatása alapján saját számítás

Badacsonyi borvidék 4269 ültetvénye közül az átlagnál kisebb, vagy azzal megegyező méretű ültetvény 3640 darab volt, ez a birtokok 85,26%-a.⁵ Az átlagnál nagyobb ültetvényekből csupán 629 volt, azaz 14,73%-a az összes birtoknak.

Ha ezeket a számokat összevetjük a területi adatokkal, akkor látható, hogy az átlagos méretnél kisebb, vagy azzal megegyező méretű birtokok a borvidék szőlőiből 763,3802 hektárt birtokoltak, tehát annak csupán 42,12%-át. A több mint 5,5-ször kevesebb számú, átlagnál nagyobb birtok fedte a borvidék 1048,8998 hektárnyi területét, azaz majdnem 58%-át. A legtöbb, szám szerint 1343 db, birtok területe 0,1501 és 0,3001 hektár közé esett, ugyanakkor összesen 314,4790 hektárjával nem ez a kategória adta a legnagyobb birtokterületet.

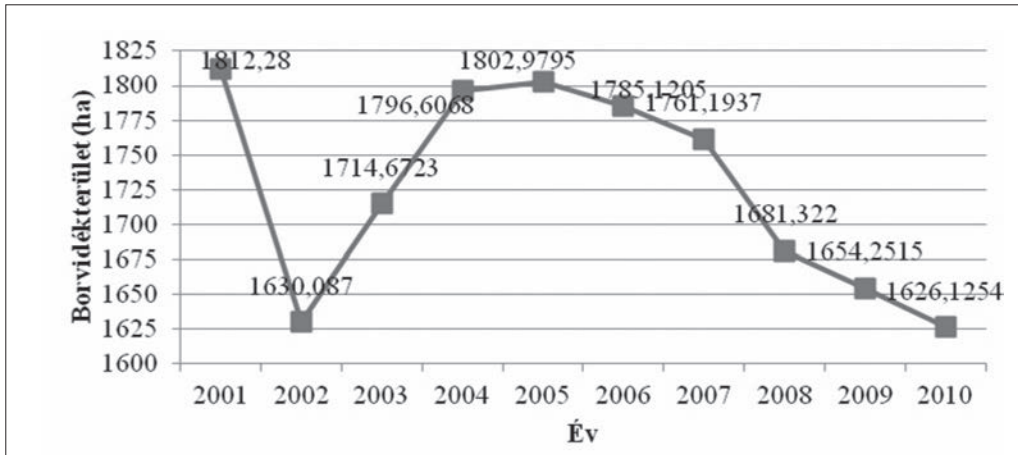
Bár az 1,0001-5 hektáros ültetvényekből csupán 188 db volt található a borvidéken, ezek területe összesen 374,3686 hektárt tett ki. Érdemes kiemelni, hogy a 112 db legkisebb ültetvény területe a borvidéknek mindössze 0,16%-a (2,8581 ha), míg a 3 legnagyobb birtoké a terület 5,46%-a (összesen 99,0575 ha).

A változás időszaka

A 2001 óta felgyűlt adatok – a hegyközségi tanácsok által évente szolgáltatott, illetve a KSH 2009. évi felmérése - lehetővé teszi, hogy a tendenciára vonatkozó kérdéseinkre választ kapjunk.⁶ Magyarország szőlőültetvényeinek területe az elmúlt tíz évben 91420,6 hektárról (KSH 2002) 69724,9 hektárra (HNT előzetes adat) csökkent, te-

⁵ A KSH felmérése alapján 5204 ültetvény volt ekkor található a borvidéken (KSH 2002).

⁶ Az Európai Tanács 357/79/EGK rendelete 1979 óta kötelező jelleggel írja elő tagországai számára tíz évenként a szőlőültetvények összeírását; KSH 2010.

1. ábra

Borvidéki terület változása a Badacsonyi borvidéken 2001–2010

Forrás: Hegyközségek Nemzeti Tanácsa adatai alapján saját szerkesztés

hát majd' 24%-al lett kevesebb!⁷ A 22 borvidék közül csupán hétnek nőtt a területe, míg a többinek különböző mértékben csökkent. A Badacsonyi borvidéké – ahogyan az 1. ábrán látható – a 2001-es 1812,28 hektárról 1626,12 hektárra fogyott, ami 11%-os csökkenés!

Az ábrán látható elképesztő méretű visszaesés, ami a 2002-es és a 2003-as éveket jellemzi, csakis hibás adatszolgáltatással magyarázható. A KSH ezen időszakra vonatkozó adatai a borvidékre 1808 ha (2001), illetve 1813,81 ha (2002), ami kiegyensúlyozott méretet jelez.⁸

A csökkenés egyértelműen negatív folyamata – lassan a hazai szőlő- és borgazdaság létét veszélyezteti (Kádár, Nyers 2009) – mellett azonban a birtokkoncentráció pozitív hatásai is megfigyelhetők. 2001-ben a borvidéken 4269 birtok volt, ez a szám azóta folyamatosan csökken. 2006-ra már csupán 3944 üzem

létezett, három évvel később 2786 darab, 2010-ben pedig már csak 2634 birtok volt a területen (2. táblázat). Az átlagos birtokméret ekkor a borvidéken 0,6173 hektár (országosan 1,0581 hektár), ami 45%-os növekedést jelent a 2001-es évhez képest! A szórás értéke ennek ellenére jelentősen nőtt: 0,3116-szoros. Azaz, hiába a birtokok átlagméretének növekedése a Badacsonyi borvidéken, ez jelentősen elmarad az országos folyamatoktól.

Az átlagos birtokméret ismeretében, valamint a 2. táblázat adatai alapján nyilvánvaló a birtokkoncentráció folyamata. Drasztikusan csökkent a két legkisebb kategóriába tartozó birtokok száma, 751-ről 109-re, ezzel együtt az általuk birtokolt terület is (56,3751 ha-ról 8,2128 ha-ra; ez már csupán 0,50%-a a borvidék területének). Ennek oka elsősorban a birtokméretben rejlik, amely kifizetődő gazdálkodásra teljesen alkalmatlan; illetve az ültetvény-

⁷ Ezen értékeknél azonban figyelembe kell venni azt is, hogy a 2008-ban lezajlott kötelező regisztráció miatt az ültetvényterületet 500 m²-ről 1000 m²-re növelték. A változtatás következtében országosan mintegy 8000 hektár szőlő került házikert kategóriába (Kádár – Nyers 2009).

⁸ 2003-as évre nem jutottam a Badacsonyi borvidékre adathoz.

2. táblázat

A Badacsonyi borvidék szőlőültetvényeinek üzem nagysága 2010-ben.

Üzem nagyság / ha	Üzemszám / db, %				Összterület / ha, %			
	db	db	%	%	ha	ha	%	%
0,0000 - 0,0500	8	2070	0,3	78,58	0,3292	473,1424	0,02	29,09
0,0501 - 0,1000	101		3,83		7,8836		0,48	
0,1001 - 0,1500	468		17,77		59,7784		3,68	
0,1501 - 0,3000	976		37,05		212,4472		13,06	
0,3001 - 0,5000	517		19,63		192,704		11,85	
0,5001 - 1,0000	339	564	12,87	21,40	226,3208	1152,9830	13,92	70,91
1,0001 - 5,0000	185		7,02		377,1208		23,19	
5,0001 - 10,0000	21		0,79		136,2626		8,37	
10,0001 - 30,0000	14		0,53		206,658		12,71	
30,0001 - 100,0000	5		0,19		206,6208		12,71	
100,0001 -	0		0		0,00		0,00	
összesen	2634		100,00*		1812,28		100,00*	

*Kerekítési hiba

Forrás: Hegyközségek Nemzeti Tanácsa adatszolgáltatása alapján saját számítás

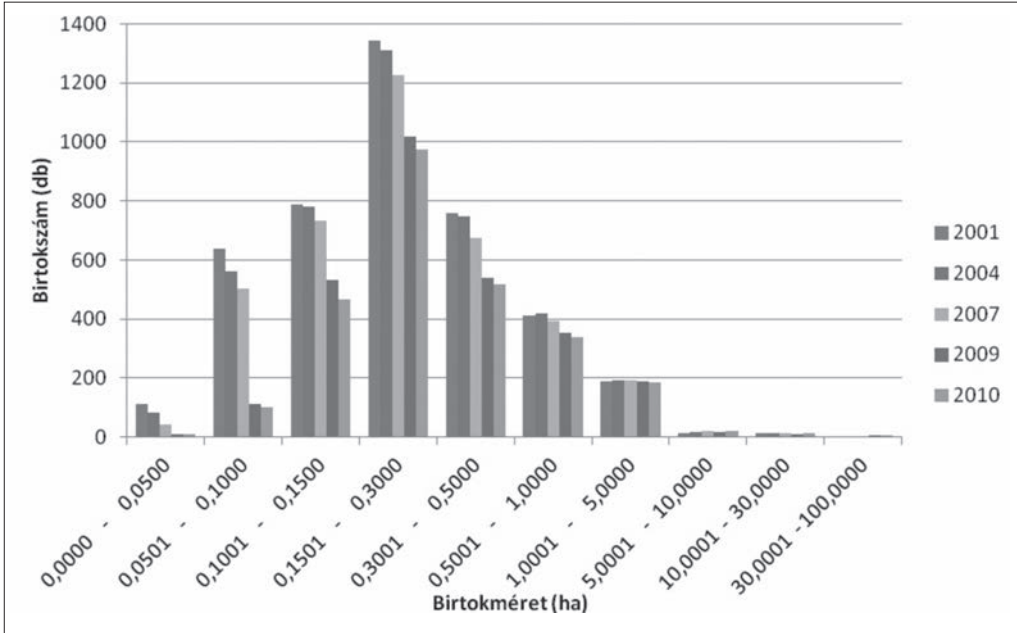
terület fentebb említett adminisztratív növelésében. Jelentős csökkenést mutat a 0,1 hektárnál nagyobb, de fél hektárnál kisebb birtokok száma. A 2001-es adatokhoz képest ezekben a kategóriákban összesen 922 birtok tűnt el. Mindez azt eredményezte, hogy a 0,5 hektárnál kisebb birtokok száma egy évtized alatt másfél ezerrel csökkent a Badacsonyi borvidéken! Az általuk birtokolt borvidékrész 473,1424 hektárra csökkent, ami a szőlőterületnek immáron kevesebb, mint 30%-a.

Jóval kisebb mértékben csökken az átlagnál nagyobb méretű birtoktestek száma. A fél és egy hektár közötti ültetvények közül 73, az 1 és 5 hektár közöttiek közül pedig csupán három tűnt el. Ennek megfelelően borvidéki részesedésük – hektárban kifejezve – némiképp visszaesett, azonban a szőlőterület teljes csökkenése miatt százalékos arányuk 11%-al növekedett (26,11%-ról 37,11%-ra). Ugyanakkor majdnem duplájára nőtt az 5 és 10 hektár közötti birtokok száma, a 2001-es 12 darabról 21-re emelkedett a számuk. Tulajdonosaik

jelentősen növelték részesedésüket, hiszen tíz év alatt majd' 57 hektárral emelkedett a birtokukban lévő szőlőterület nagysága, ami megduplázta borvidékből való részesedésüket.

A köztes időszakban ugyan ingadozott a birtokok száma, de 2010-ben is ugyanúgy 14 darab 10 és 30 hektár közti üzem volt, mint 2001-ben. Ugyan az általuk elfoglalt terület pár hektárral csökkent, de részesedésük az összterület csökkenése miatt gyakorlatilag nem változott. Hasonló ingadozást, ámde mégis növekedést mutat a legnagyobb, 30 hektárnál nagyobb birtokok száma. 2010-ben öt ilyen, a Badacsonyi borvidéken hatalmasnak tekinthető birtok található. Tulajdonosaik számottevő mértékben növelték meg a kezükön lévő szőlők területét (99,0575 ha-ról 206,6208 ha-ra), ami részesedésüket 12% fölé emelte.

Összegezve tehát az átlagnál kisebb, illetve azzal megegyező, valamint az annál nagyobb birtokok számának egymáshoz viszonyított arányát összevetve 2001 és 2010 között, azok drasztikus eltolódását

2. ábra

Birtokszám változás méret alapján

Forrás: Hegyközségek Nemzeti Tanácsa adatszolgáltatása alapján saját szerkesztés

tapasztalhatjuk. A változás az elmúlt tíz évben folyamatos: a kezdeti 42,12:57,88-as birtokarány mára 29,09:70,91-re módosult.

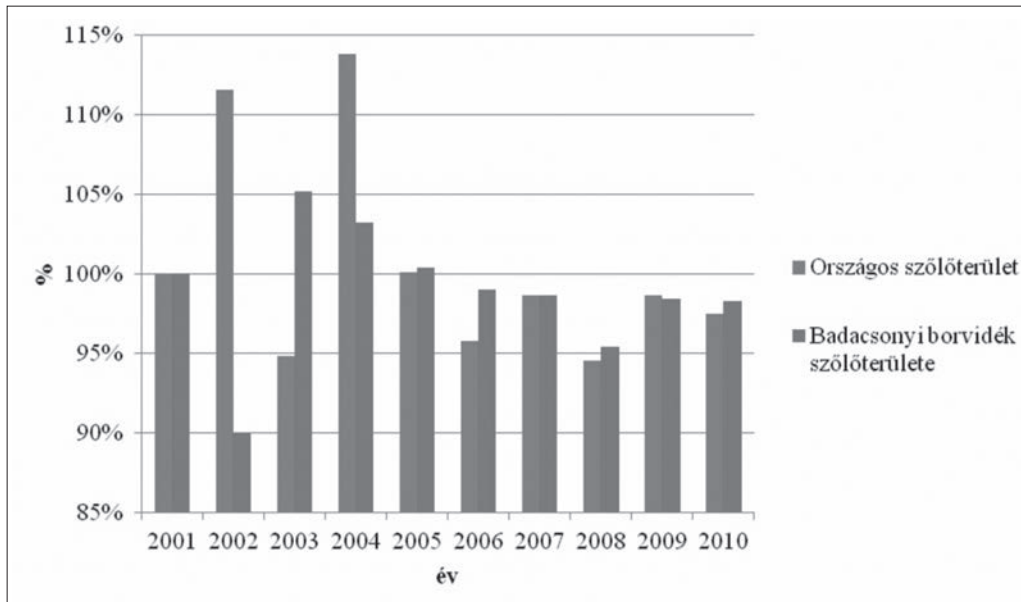
Következtetések: vajon minek köszönhetőek a változások?

Az elmúlt tíz év folyamatai alapján következtethetünk arra, hogy a birtokkoncentrációs folyamat nem fog itt megállni, az arányok a továbbiakban is a nagyobb méretű birtokok javára tolnak, segítve a gazdaságosabb működést. Problémát a művelésből kivont szőlőterületek kiesése, az elöregedő ültetvények pótlása fog okozni, azonban ennek a kérdésnek a tárgyalása nem jelen cikk feladata. A kérdés csupán az, hogy ezzel párhuzamosan az ország

szőlőterülete – és ezen belül a Badacsonyi borvidéké – az elkövetkezőkben is tovább csökken, vagy lassan beáll a még elfogadható ágazati működést biztosító 75–80 ezer hektáros szintre (Kádár, Nyers 2009). A 3. ábrán látható hazánk és a Badacsonyi borvidék szőlőterületeinek változása az előző évi adatokhoz viszonyítva, a 2001-es bázisévvel.

A bázisév és a 2004-es esztendő között eltelt időszak rendkívüli mértékű ingadozást mutat. A változások nagysága (országosan +11%, -6%, +13%; Badacsonyi borvidéken -10%, +5%, +3%), mint már fentebb említettük, felveti az adatszolgáltatás pontosságának kérdését, hiszen ilyen méretű változások egyik évről a másikra kizárt, hogy végbemenjenek!⁹ Ugyanezen

⁹ Ilyen arányú változás például 2003 és 2004 között országosan 10040 hektárnyi növekedést jelentene, ami lehetetlenség.

3. ábra

Szőlőterület-változás az előző évit 100%-nak tekintve, 2004-es bázisúval.

Forrás: Hegyközségek Nemzeti Tanácsa adatszolgáltatása alapján saját számítás és szerkesztés

időszak KSH adatai a stagnálás, illetve apró növekedés állapotát mutatják, hiszen 2001–2002-ben 92,8 ezer hektár, 2003-ban 93,3 ezer hektár ültetvény volt az országban, ami 0,5%-os növekedés. A Badacsonyi borvidéken, ahogy már említettem 2001-ben 1808 ha, 2002-ben pedig 1813,81 ha szőlő nőtt (ez 0,3%-os növekedés).¹⁰ Talán az Európai Unió csatlakozás hatására, a pontosabb adatszolgáltatási kötelezettség, vagy az olajozottabb hegyközségi működés miatt, realisabb számokat kapunk a HNT-től 2004-től kezdve. A két érték – leszámítva a 2006-os évet – nagyjából együtt mozog, folyamatos csökkenéssel. Kiemelkedően nagy területcsökkenést hozott a 2008-as esztendő, mikor a 2007-es évhez képest az országban 94,58%-ra, Badacsonyban 95,46%-ra esett vissza a szőlők területe.

A 2011-es előzetes adatokat nézve, a borvidék területe tovább csökkent, méghozzá az eddigi átlagcsökkenést (2004 óta -1,64%) meghaladó módon: a 2010-es évhez viszonyított 97,52%-ra.

Vajon a csökkenés az uniós támogatások hatására történik, avagy a kilátástalan gazdasági helyzetben lévő szőlőtulajdonosok egyszerűen felhagynak a termeléssel? A fentebb már feltett kérdés válaszához többféle adat elemzésével juthatunk közelebb. A HNT-től kapott éves lebontású, telepítések és kivágások is tartalmazó táblázat, amely a 2004 és 2011 közti adatokat mutatja be, nem ad pontos választ kérdéseinkre. A nyolcéves periódusból ugyanis a Badacsonyi borvidéken hat évben (2004, 2005, 2008, 2009, 2010, 2011) több szőlőt telepítettek, mint amennyit kivágtak. A felső-

¹⁰ 2003-as évre nem jutottam a Badacsonyi borvidékre adathoz.

rolt évek közül kiemelkedően pozitívnak tekinthetjük a 2004 és 2005-ös esztendőket (+95,4351 és +15,4454 ha), amely értékek megfelelnek a 3. ábra jelezte változásoknak, csakúgy, mint a negatív mérlegű 2006 és 2007 (-12,1043 és -5,4003 ha). Ugyanakkor az ott erőteljes csökkenést mutató 2008-as év a kivágásokat és újratelepítéseket nézve pozitív végösszegű a maga 9,1788 hektáros telepítésével. Ezen adatok szerint tehát az EU-s kivágási támogatás egyáltalában nem változtatott a Badacsonyi borvidék területén.

Az AKI tanulmányában (Radócné Kocsis, Györe 2006) közzölt táblázat – amely a borvidékenkénti tervezett kivágásokat mutatja a 2007/08-as borpiaci évig előre – a Badacsonyi borvidék tekintetében pusztán 2005/06-os borpiaci évhez jelez mindösszesen 8 hektár, EU-s forrásból végrehajtott kivágást, ami azonban kevesebb, mint a két év borvidéki területe közti különbség (17,859 ha).¹¹ Így ez alapján sem jelenthetjük ki biztosan, hogy a kivágási támogatások jelentősen befolyásolták volna a borvidék területi változásait.

Az MVH rendelkezésre álló adatai alapján kivágási támogatással három borpiaci évben élt a borvidék: 2005/2006-ban 5,5 ha (13 db beadott kérelem, 10625405 Ft megítélt támogatással), 2009/2010-ben 2,9 ha (6 db kérelem, 10999382 Ft támoga-

tás), 2010/2011-ben 3,1 ha (11 db kérelem, 8451344 Ft támogatás) szőlő került kivágásra (3. táblázat). Ez összesen 30 db kérelmet jelent, összességében 30076131 Ft támogatási összeggel.

A Hivatal által kiadott – nem támogatással igénybe vehető – kivágási engedélyek összesen 82,4 hektárról szólnak (a 2008/2009-es borpiaci évben 29,5 ha, 2009/2010-ben 28,3 ha, 2010/2011-ben 24,6 ha); ugyanakkor ezen periódusban 36,2 ha szőlő telepítésére is engedélyt adtak. Miután ezek az engedélyek három évre érvényesek, és csak lehetőséget biztosítanak, nem pedig kötelezettséget, össze kell őket vetni a HNT kivágási és telepítési adataival (4. táblázat).

Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a kivágási engedélyek tartalmazta területnagyságot megközelítőleg sem használják ki, gyakorlatilag elhanyagolható nagyságú szőlő tűnik el ezen az úton. Ezzel szemben, a telepítési engedélyek 2008/2009-ben szinte maradéktalanul teljesültek, a 2009/2010-es borpiaci évben több mint 50%-ban, a 2010/2011-es időszakban pedig közel 40%-ban. Nincs tehát adatokkal alátámasztható bizonyíték arra, hogy az Unió által finanszírozott kivágások érezhető csökkenést okoztak volna a Badacsonyi borvidéken.

3. táblázat

A Badacsonyi borvidéken „szőlőültetvények kivágásának támogatása” jogcímen kifizetett támogatások összege, a kapcsolódó kérelmek száma és a kivágási terület nagysága

Borpiaci év	Kérelmek száma (db)	Kivágott szőlőterület (ha)	Kifizetett összeg (Ft)
2005/2006	13	5,5	9 059 206
2009/2010	6	2,9	10 999 382
2010/2011	11	3,1	8 451 344

Forrás: Magyar Vidékfejlesztési Hivatal adatszolgáltatása alapján

¹¹ Radócné Kocsis - Györe 2006: 15. melléklet, 144. p.

Kivágási és telepítési engedélyek, illetve azok végrehajtása a Badacsonyi borvidéken

	MVH		HNT	
	Kivágási engedély (ha)	Telepítési engedély (ha)	Kivágás (ha)	Telepítés (ha)
Borpiaci év				
2008/2009	29,5	11,8	0,86	10,36
2009/2010	28,3	7,3	1,56	3,85
2010/2011	24,6	17,1	0,234	6,71

Forrás: Hegyközségek Nemzeti Tanácsa és Magyar Vidékfejlesztési Hivatal adatszolgáltatása alapján

Konklúzió

Összefoglalásképp megállapíthatjuk, hogy a Badacsonyi borvidéken lejátszódó általános területi változások megfelelnek az ország teljes szőlőterületét érintő folyamatoknak. A rendszerváltás után megtörtént rendkívüli birtokaprózódást a gazdasági folyamatok mára felülírták. Fokozatosan tűnnek el a gazdaságtalanul működő életképtelen birtokok, helyüket a működtethető – az aktuális gazdasági környezet függvényében, természetesen – közepes méretű gazdaságok foglalják el.

Hangsúlyozom azonban, hogy ezt a pozitív változást ellensúlyozza a szőlőterület erőteljes csökkenése. A kérdés társadalmi megközelítésű vizsgálata nem volt témája jelen tanulmánynak, de jelezni kell: a területi csökkenésben szerepet játszik az idős, nyugdíjas korú, vagy ahhoz közelítő népesség kivonulása a gazdasági tevékenységből. Sok esetben a termőképességét elvesztő idős ültetvényeket tulajdonosaik inkább felhagyták, mint hogy más támogatások igénybe vételével újra termőre fordítsák.

A rendelkezésemre álló adatok, illetve azok elemzése alapján tehát nem lehet kijelenteni azt, hogy a kivágási támogatás érzékelhetően befolyásolta volna a borvidék területét. Ugyan a 2005-től igénybe vehető támogatás országosan már a következő évtől kezdve érezhető hatását, ez a Badacsonyi borvidékre nem, vagy csak nagyon kis mértékben vonatkozik.¹² Sokkal nagyobb annak a folyamatnak a hatása, amely szerint a gazdaságilag életképtelen birtokok művelésével tulajdonosaik egyszerűen felhagynak. E folyamatnak mind gazdaságilag – gondoljunk csak a nem művelt ültetvényeken elszaporodó kártevők hatására a szomszédos birtokokon – mind pedig turisztikailag – a gondozatlan parcellák látványa nem épp felemelő hazánk egyik legszebb táján – erőteljes negatív hatásai vannak. Miután a közeljövőben kivágási támogatást már nem lehet igénybe venni, érdemes lesz megvizsgálni, hogy ezen támogatás megszűnése vajon befolyásolja-e Magyarország szőlőterületének további csökkenését.

¹² A 2005/2006-os borpiaci évben 3604 ha, a 2006/2007-es évben 1802 ha, a 2008/2009-os évben 1424 ha, a 2009/2010-es évben 1953 ha, míg a 2010/2011-es évben 2269 ha szőlő lett támogatással kivágva (Bodnár 2011).

Felhasznált irodalom

- Bodnár, P. 2011.** A nemzeti borítékból finanszírozott támogatások kifizetésének, lebonyolításának tapasztalatai. Konferencia előadás, 2011.
- Farkas Z., Geönczeöl A. 2007.** Áldás vagy átok? Import borok a magyar piacon. *Bor és Piac*, 2007, 5., pp. 4–5
- Gazda A. 2005.** Keleti kényelmetlenség. *Bor és Piac*, 2005, 5., p. 10–12
- HNT 2006.** A szőlő-bor ágazat első borpiaci évének eredményei a csatlakozást követően. *Borászati Füzetek*, 2006, 3., pp. 2–7. pp.
- Horváth Cs. 2010.** A 2009/2010 borpiaci év értékelése az EU-s események tükrében. *Borászati Füzetek*, 2010, 5., pp. 2–3
- Kabai G. 2010.** „Sajnos a szőlő egy évben csak egyszer terem”. *Comitatus*, 2010, 194., pp. 87–99
- Kádár Gy. 2007.** A Balatoni Borrégió természeti tájainak sokszínűsége. *Borászati Füzetek*, 2007, 5., pp. 2–5
- Kádár Gy., Nyers Á. 2009.** Változások a szőlőterület és a fajtaszerkezet alakulásában 2001–2008 között. *Borászati Füzetek*, 2009, 3., pp. 2–4
- Kismarjai B. 2004.** Hazánk borvidégeinek átalakulása a rendszerváltástól napjainkig, a Badacsonyi és a Kunsági borvidékek példáján. Szakdolgozat, ELTE-TTK TGF, 2004, pp. 48–49
- Kovács L. 2010.** Az EU tagság első öt évének tapasztalatai a Kunsági Borvidéken. *Borászati Füzetek*, 2010, 4., pp. 8–10
- KSH 2002.** Szőlőültetvények Magyarországon, 2001. (Összefoglaló adatok) KSH, 2002, pp. 170–171
- KSH 2010.** Szőlőültetvények összeírása, 2009 (előzetes adatok). Statisztikai tükör, 2010, 73.
- Mikulás I. 2003a.** Szőlő és bor az Európai Unióban. *Európai Füzetek*, 2003
- Mikulás I. 2003b.** A szőlő-bor ágazat Európai Unió csatlakozásának gyakorlati kérdései. *Hegyközségek Nemzeti Tanácsa*, 2003
- Radóczné Kocsis E., Györe D. 2006.** A borpiac helyzete és kilátásai. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, 2006, 6.
- Tarján B. 2004.** Magyar borpiac az EU csatlakozás után. *Borászati Füzetek*, 2004, 5., pp. 3–7
- Sztanev B. 2008.** Az Európai Unió szőlőtermelési potenciálja. *Bor és Piac*, 2008, 3., pp. 44–46
- Sztanev B. 2011.** Magyarország nemzeti borítékja 2011-ben. *Bor és Piac*, 2011, 1–2., pp. 31–33

A magyarországi élelmiszer- kiskereskedelem szerkezeti átalakulása 1990-től napjainkig

Bódi Mátyás

Élelmiszer-kiskereskedelem a hazai és nemzetközi geográfiai szakirodalomban

A kiskereskedelem, illetve azon belül az élelmiszer-kiskereskedelem, mint ágazat, területi szempontú vizsgálatokon alapuló kutatási téma szakirodalmának viszonylagos hallgatagsága nem csak magyar vagy térségi sajátosság. Napjainkra ugyan a nyugati geográfusok eljutottak addig a felismerésig, hogy a nemzetközi áruházláncok drasztikus gyorsaságú felemelkedése, mint a globális gazdasági világ egyik fontos jelensége, jóval nagyobb figyelmet érdemelne a gazdaságföldrajzon belül (Wrigley et al 2005), hazai kollégáik kutatásának középpontjába alapvetően más témák kerültek. Habár a globalizáció, mint közszájon is forgó kifejezés ürügyén számos kiváló geográfiai megközelítésű hazai munka született, azok döntő többsége inkább a termelői oldalról (pl. külföldi működő tőke beruházások, ezen belül is a feldolgozóipar területi szempontú vizsgálata) próbálta meg a gazdaságföldrajz vagy a regionális tudomány eszköztárával levonni valamely

hazánkban zajló gazdasági jelenség területi konzekvenciáit. Az ágazatban lejátszó-dott változásoknak már az 1970-es–1980-as évekre az átlagos nyugati vásárló számára is tisztán kimutatható területi eredményei voltak Nyugat-Európában (Evers 2001, Spierings 2006), az Egyesült Királyságban (Poole et al 2005, Guy 1998), és természetesen az Egyesült Államokban is, ahol a területi tervezés kisebb jelentőséggel bírt (Sikos 2000). Ezt követően elsősorban brit és amerikai szerzők jóvoltából számtalan összefoglaló jellegű tanulmánykötet jelent meg, amelyek összegezték az elmúlt évtizedekben lejátszó-dott szerkezeti átalakulásokat, bemutatták az üzleti telephelyválasztásra alkalmas modelleket, azok elméleti alapvetéseit (elsősorban az ún. klasszikus telephelyelméletekre építve), illetve kísérletet tettek olyan módszerek alkalmazására is, amelyek segítségével a későbbi releváns területi folyamatok (pl. áruházi forgalomnövekedés becslése stb.) előre jelezhetővé válhatnak. A teljesség igénye nélkül felsoroltam néhányat az említett többszáz oldalas összefoglaló munkák

közül, amelyek az alábbi címekkel jelentek meg: *Geography and Retailing*¹, *Retailing Geography*², *Retail Geography and Intelligent Network Planning*³, *Marketing Geography*⁴, *Retailing, Consumption and Capital*⁵, stb.⁶

A fenti címek sok esetben a téma nemzetközi szakirodalmában való jártasság megszerzésének hívószavai, még akkor is, ha alapvetően nehéz világos választóvonalat húzni a *retailing* és a *marketing geography* mint kutatási irányzatok közé. Ez utóbbi fogalom jóval később látott napvilágot, lényegében Davies idézett művével egykorú (Sikos 2000.), holott a könyv felépítése és módszertana számos ponton összecseng az azt időben megelőző szerzemények, például Scott munkájával is. Nem csoda, ha olykor elmosódnak a különbségek eme két megnevezés között, köszönhetően annak, hogy a könyv bevetőjében maga a szerző is úgy definiálja a *marketing geography*-t, mint olyan földrajz, amely a *tercier* ágakkal, azon belül is a kiskereskedelemmel foglalkozik kifejezetten (Sikos 2000). Mások azonban, eltérő választ adnak arra, miért gyűlhet meg a baja annak, aki pontos magyarázatot szeretne adni a *retailing* és *marketing* megközelítés közötti különbségek magyarázatára. A *marketing*, mint tudomány sokkal szerteágazóbb feladatkörrel van megbízva véleményem szerint, mintsem, hogy az a különböző áruk, javak fizikai disztribúciójának földrajzi szempontok szerint történő optimalizálását jelentse. Ugyanakkor, ahogyan arra Salamin (2001)

is felhívja a figyelmet, maga az angol *marketing* kifejezés sem kizárólag a magyarba átvett jelentéssel bír, hanem a *market* mint piac szóból eredeztethetően egyszerűen eladást, értékesítést is jelöl. Így a *marketing geography*, mint részdiszciplína jelentheti az eladás, értékesítés, tehát a kiskereskedelem földrajzát is. Ennek tudatában sokkal könnyebben válnak értelmezhetővé azok a nagy számban megszületett munkák, amelyek a kiskereskedelmet, a kvantitatív eszközök széles skáláját felvonultatva elemzik a térben, attól függetlenül, hogy szerzői a *marketing geography*, vagy *geography of retailing* címmel látták el tanulmányukat.

Tény ugyanakkor, hogy a kiskereskedelem földrajzában az 1970-es évektől felhalmozódott ismeretanyagot sokáig csak mint módszertani gyűjteményt, áruházi telephely-optimalizáló kutatások tárházát mutatták be, s ez az üzleti alkalmazáscentrikusság egészen az évezred alkonyáig rányomta a bélyegét a kutatási területre. Ugyanakkor elvitathatatlan érdemük, hogy az általuk kifejlesztett modellek, amelyek azon klasszikusnak mondható telephelyelméleteken alapultak, amelyekbe a 20. század első felében alkotóik már olyan tényezőket is beépítettek, mint a felvevő piac (Lösch 1940) vagy a piaci küzdelem, a konkurencia (Hotelling 1929)⁷, általuk komoly fejlődésen ment keresztül, amelynek állomásai a fent idézett könyvek lapjain nyomon követhetők.

A kiskereskedelem földrajzának, az

¹ Peter Scott 1970. *Geography and Retailing*, Adine Pub. Co. Chicago

² John A. Dawson 1980. *Retailing Geography* (szerk.), Halsted Press Inc. New York

³ Mark Birkin - Graham Clarke - Martin Clarke 2002; *Retail Geography and Intelligent Network Planning*, Wiley Inc. London

⁴ Ross L. Davies 1976. *Marketing Geography – with special reference to retailing*, Methuen & Co. New York

⁵ Neil Wrigley - Michelle Lowe 1996. *Retailing Consumption and Capital*, Longman Inc, London

⁶ Az elmúlt évtizedek legjelentősebb műveit rendszerszerűen mutatja be Sikos T. Tamás 2000-ben megjelent *Marketingföldrajz* című munkájában (Sikos T.; 2000.). továbbá (Sikos T. - Hoffmann; 2004.).

1990-es évek előtti évtizedek által jellemző egysíkú észjárását, sommásan úgy lehetne összefoglalni, mint három tényező vizsgálata; „location, location, location” (Crewe 2000), ezzel is érzékeltetve a terület túlságosan egyhangú módszertani és leíró jellegét. Az ezredforduló környékén már érzékelhető volt egyfajta hangsúlyeltolódás az áruházak elhelyezésének vizsgálati témájától olyan más területek felé, mint például a kiskereskedelem szerkezeti átalakulásának, azon belül is a vállalati és területi koncentráció kérdésének, mint kutatási problémának a felvetése (Hankins 2001). Hiánypótló munkák garmadája látott napvilágot a '90-es évektől kezdődően, amelyek elsősorban Nyugat-Európára fókuszálva, a kiskereskedelmet érintő területi tervezés és szabályozás témakörében íródtak. Ebben persze az is közrejátszott, hogy például az Egyesült Királyságban a '90-es évek elejétől számottevő szigorításon esett át a területi szabályozás rendszere (Poole et al 2002), míg más országokban (pl. Hollandia⁷), az európai trendektől eltérő szabályozási folyamatok létjogosultságának kérdése okozott feszültséget tudományos berkekben (Evers 2001, Spierings 2006). Habár az évezred végére „gazdag” és „élelátású” munkák születtek, Crewe szerint ezek továbbra is mind elméleti, mind tapasztalati részről elfogultak maradtak, mivel ágazati szinten szinte kizárólag az élelmiszer-kiskereskedelmet dolgozták fel (Crewe 2000). Tehát Crewe kicsit cizelláltabban fogalmazza meg azon kritikáját, mint Wrigley, amely szerint a *retailing geography* sokáig nem volt elég széles látókörű, s csupán egyfajta módszertani támaszt nyújtva alkalmazott

tudományként határozta meg önmagát a gazdaságföldrajzon belül.

A kiskereskedelem, mint ágazat számos hazai kutató vizsgálatának tárgyát képezte, egyesek pedig szinte egész kutatómunkájukat a kiskereskedelemben lejátszódott változások, illetve az annak nyomán megszületett új, modern, tipikus egységeinek tanulmányozására szentelték. Ezen munkák kapcsán – szemben a nyugati trendekkel – az ágazat élelmiszerszegmense csak érintőlegesen kerül szóba, habár mások, mint nemzetgazdasági szempontból is jelentős ágazat távlati, stratégiai kérdéseit is megfogalmazták már a tudományos élet képviselői számára (pl. Nagy 2000). Más, a kiskereskedelemmel foglalkozó munkák valamely nagyobb magyarországi várost, illetve annak kiskereskedelmi térszerkezetét a rendszerváltozást követő időszakban vizsgálva használják a témát. Az ágazatban lejátszódó modernizációs folyamatok első jelei a fővárosban, illetve az északnyugati országrészben mutatkoztak meg, majd fokozatosan terjedtek az ország megyeközpontjai, majd a település-hierarchia alsóbb fokán lévő városok felé (Boros et al 2007). A kiskereskedelem városi szerkezetéről, annak az országos folyamatokkal összehangban lejátszódott változásairól írtak Győr városával kapcsolatban (Nagy 1996), továbbá a településen belüli mozgások vizsgálatára alkalmas gravitációs modell alkalmazásáról, szintén a győri kiskereskedelem kapcsán (Nagy 1996).

A vizsgálódások egy másik csoportja az, amikor egy konkrét beruházás várható vagy már tapasztalható területi hatásait rögzítik, netán a létjogosultságát firtatják.

⁷ Hollandia kiskereskedelmet érintő szabályozási rendszere kézzel fogható bizonyítéka annak, hogy a helyi kiskereskedők összefogásának, valamint a kormány és a provinciális tanácsok határozott fellépésének köszönhetően miként sikerült a holland városok központjainak egyik legfőbb funkcióját megvédeni a globális folyamatoktól. A regnáló rendszert azóta számos támadás érte immáron a tudományos élet képviselői részéről is (Evers 2001), így várható a rendszer további enyhülése, amely ezáltal némileg ellentmond a főbb európai trendeknek (Spierings 2006).

Ezek többnyire olyan kiskereskedelmi ingatlanfejlesztések, amelyek méretük, árú-készletük sokszínűsége, árszínvonaluk vagy csak pusztán megjelenésük, a köréjük felépített „image” által képesek átfórmálni az addigi települési kiskereskedelmi hálózatot. Még mindig a kiskereskedelem tágabb témakörénél maradva, egy valamelyest az eddigiektől eltérő kutatási irányról is érdemes szót ejteni. Átfogó jellegű, a kiskereskedelem szféráját komplex módon elemző kutatások is napvilágot láttak az ezredfordulót követően (Sikos 2000, Sikos, Hoffmann 2004b), valamint az ágazatra jellemző átalakulás egyik jellemző fejlesztési formájának, nevezetesen a bevásárlóközpontoknak is külön irodalmat szenteltek (Sikos, Hoffmann 2004a, Sikos 2007). Sikos fent idézett munkái vizsgálatainak szempontjaiban és módszertanában alapjában térnek el a korábban említett tanulmányoktól. Mint az előző fejezetekben bemutatott angolszász-amerikai kiskereskedelmi geográfiai iskola (általa marketingföldrajzként⁸ bemutatott részdiszciplína) legfőbb hazai interpretátora, munkái felépítésükben is követik a tengerentúli példákat.

Nem elsősorban a földrajztudomány eszköztárát használó, de az élelmiszer-kiskereskedelmet, mint stratégiai ágazatot bemutató munkák születtek az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI) gondozásában, amelyek többnyire az ágazat koncentrációjának mértékét, időbeli alakulását vizsgálják Magyarországon, miközben a főbb globális trendeket is az olvasó elé tárják az élelmiszer-kiskereskedelem ágazata kapcsán.

Az élelmiszer-kiskereskedelmet érintő fontosabb általános megállapítások

Az élelmiszer-kiskereskedelem strukturális átalakulásának folyamata a rendszerváltozás után egymást követő, viszonylag tisztán elkülöníthető időszakokban más-más jellegzetességekkel bontakozott ki Magyarországon. Mindeközben térségenként, településtípusonként is eltérő intenzitással modernizálódott az ágazat, prioritást élvezve elsősorban a fejlettebb nyugati és főváros környéki országrészek, továbbá a nagyobb városok, megyeközpontok. A tőkeerős nyugat-európai befektetők több lépcsőben alapozták meg magyarországi piaci jelenlétüket. A '90-es évek második felétől már elsősorban nagy alapterületű, új értékesítési formát képviselő áruházak, elsősorban zöldmezős telepítésével szereztek mind nagyobb piaci részesedést. A rendszerváltozást kísérő másik ágazati jellemző a hazai magántőkeből létrehozott új élelmiszer-kiskereskedelmi üzletek gombamód történő szaporodása volt, amelyek jelentős részét habár „kényszervállalkozási formaként” aposztrofálták (Agárdi, Bauer 2000), piaci részesedésük a mai napig jelentős maradt (PWC 2011). A hazai magántőke jelenléte az ágazatban az 1990-es évek közepén érte el zenitjét, amikor az összes élelmiszerüzlet majd' kétharmada egyéni vállalkozás által üzemeltetett vállalkozáshoz volt köthető (1. táblázat). A privatizáció folyamatát részben kísérő dekoncentrációs folyamat részeként létrejött vállalkozások alapvetően tőkeszegény kis- és középvállalkozások maradtak (AKI 2009), amelyek 1995-től a kormányzati kiigazító intézkedések hatására visszaeső fogyasztás, továbbá a nemzetközi élelmiszerláncok tér-

⁸ A korábbiakban fejtegetett nevezéktani kérdést talán azzal lehetne legjobban lezárni, hogy Sikos T. Tamás is úgy véli, „Az USA-ban már jóval többen hivatkoznak a marketingföldrajzra, mint önálló diszciplínára, de inkább mint a kiskereskedelemmel foglalkozó speciális területre.” (Sikos T.; 2000. 25.o.).

beli expanziójának hatására folyamatosan csökkenő hányadát teszik ki az ágazatnak (Agárdi, Bauer 2000). Némileg e folyamat eredményeként tudható be a hazai társulások révén kialakult élelmiszerláncok (CBA, Coop, Reál) felemelkedése, hiszen azon vállalkozók, akik idejekorán felismerték a beszerzési és értékesítési társulásokban rejlő lehetőségeket, csatlakozásukkal biztosíthatták vállalkozásuk jövőjét az egyre élesedő piaci versenyben. 2010-ben már ezek a hazai láncok realizálták a teljes kiskereskedelmi forgalom felét, ami abszolút példa nélküli a kelet-közép-európai makrotérségben (PWC 2011). A klasszikus értelemben vett kisboltok azért is fontos részei a hazai élelmiszer-kiskereskedelem szerkezetének, mert a korábbi szövetkezeti bolthálózatához hasonlóan elsődleges szerepük a vidéki térségekben található kistéleplések, valamint városi lakóövezetek „sarki bolt” jellegű ellátásában érhető tetten, továbbá bizonyos társadalmi csoportok (pl. idősek) szinte kizárólagos vásárlási helyszínei (AKI 2009).

A hazai élelmiszer-kiskereskedelem szereplőit tehát legegyszerűbben három csoportba sorolhatjuk: egyéni vállalkozások, hazai élelmiszerláncok, multinacionális vállalatok.

A szerkezeti átalakulás vizsgálatát több különböző időszakra bontva kíséreltem meg, amelyek kiválasztásánál támaszkodtam azon szerzők megállapításaira is, akik szintén próbálkoztak az ágazat gyors átalakulási folyamatait leírandó jellemző periódusok elkülönítésére. Közülük Sikos (2000) elsősorban a külföldi tőkebeáramlás mértéke és módja alapján három jellemző időszakot különít el, konkrét évszámok

1. táblázat

A magánvállalkozások aránya a hazai élelmiszer-kiskereskedelemben

	egyéni vállalkozás által üzemeltetett élelmiszer-kiskereskedelmi üzlet (db)	élelmiszer-kiskereskedelmi üzlet (db) (összesen)	%
1990	n.a.	13053	-
1991	20676	n.a.	-
1992	26399	43335	60,92
1993	32325	49991	64,66
1994	35949	54894	65,49
1995	38258	58583	65,31
1996	38382	59743	64,25
1997	27108	44415	61,03
1998	29577	50955*	58,05
1999	22574	39147	57,66
2000	21697	38496	56,36
2001	21129	38369	55,07
2002	20541	38094	53,92
2003	19926	37655	52,92
2004	18698	36565	51,14
2005	17766	35564	49,96
2006	16653	34598	48,13
2007	14766	31076	47,52
2008	13257	28421	46,65
2009	8983	21975	40,88

forrás: Váti – TeIR, T-Star (teir.vati.hu) alapján saját szerkesztés

említése nélkül, amelyek időrendi sorrendben a következők;

- A már meglévő hálózatokban történő tulajdonszerzés révén, piaci jelenlét meg alapozása (pl. Csemege - Julius Meinl) a rendszerváltozást követően.

- A már meglévő egységek, ritkábban barnamezős beruházások révén saját élel-

* 1998-ra vonatkozólag, az addigi adatgyűjtési eljárástól eltérő módszertant vezetett be a KSH. Ennek értelmében az 1997-ben alkalmazott terminológiát (Élelmiszer kiskereskedelmi hálózati egységek száma) valamelyest kettébontva, bevezette az *élelmiszer jellegű vegyes üzletek*, és az *élelmiszer-szaküzletek* fogalmát. Az 1999-re vonatkozólag újra megváltozott a korábbi számbavételi eljárás.

miszer-hálózat kiépítése (pl. Spar, Profi, Plus üzletek).

- Folyamatos építkezés, nagymértékű zöldmezős beruházások időszaka (pl. Penny Market, Cora, Tesco, Auchan).

Mások (pl. Dries et al 2004) elkülönítik a „kommunista időszaknak” nevezett periódust, amelyben valójában a késő '80-as évek állapotát próbálja általánosságban bemutatni. Vizsgálatuk érdekessége, hogy az általuk leírt időszakot az egész kelet-közép-európai térségre vonatkoztatják, számos érdekes összevetési alapot nyújtva ezzel.

- „Kommunista időszak”, amikor az állam szerepe kizárólagos, habár megállapítása szerint az 1980-as évek második felére a szocialista blokk országai között már komoly eltérések voltak tapasztalhatók, például a magántőke jelenléte, illetve az ágazati koncentráció mértékében.

- „Az átmenet időszaka”, amikor a legtöbb volt szocialista országban lényegében összeomlik a korábbi erősen centralizált élelmiszerbolt-hálózat, s helyébe egy elaprózott szerkezetű, tőke- és innováció-szegény magánvállalkozók tízezreiből álló struktúra kerül.

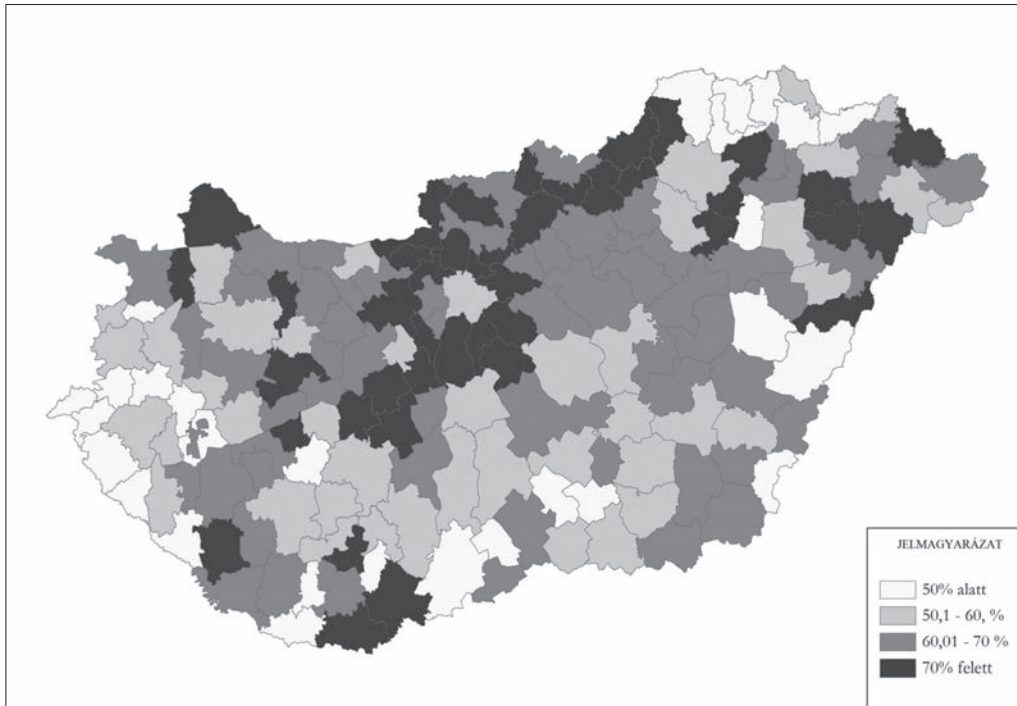
- „A globalizáció időszaka”; a legtöbb „elsőhullámos” országban (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia) már az 1990-es évek második felétől új, tőkeerős nyugati vállalatok jelennek meg, amelyek az értékesítés teljesen új formáját mutatják be az embereknek. A vállalati koncentrációs folyamat kezdetének időszaka lényegében inentől datálódik. Ez az időszak durván egy évtizeddel később köszöntött be a „második hullámos” kelet-európai országokban (Románia, Bulgária, Ukrajna).

A magánvállalkozások tízezreinek felbukkanása, egy adott térségben megszerzett súlyuk az élelmiszer-kiskereskedelmi szegmensben ugyanakkor térben diffe-

renciáltan ment végbe a '90-es évek elején (1. ábra). Kistérségi szinten vizsgálódva megállapítható, hogy pár év leforgása alatt területileg összefüggően a főváros körüli kistérségekben jutottak domináns szerephez az egyéni vállalkozások által üzemeltetett egységek.

Kistérségi szinten vizsgálódva megállapítható, hogy pár év leforgása alatt területileg összefüggően, a főváros körüli kistérségekben jutottak domináns szerephez az egyéni vállalkozások által üzemeltetett egységek. Hasonló mondható el a borsodnógrádi iparmedence kistérségeiben bekövetkezett változásokról, illetve más periférikus vagy határ menti kistérségről is. Az országos átlagérték 1992-ben 60,92% (1. táblázat) volt, s mint ahogyan az érzékelhető is, a kistérségek kevesebb hányadát (28 db) jellemezte az, hogy az egyéni vállalkozók által üzemeltetett egységek aránya az összes élelmiszerüzlet között ne haladta volna meg az 50%-ot. Ezek többsége területileg összefüggően a dél-nyugati határszél közelében fekvő kistérségek (Vasvári – 27,08%, Letenyei – 27,27%, Óriszentpéteri – 30,00%, Szentgotthárdi – 41,56%, Körmen-di – 42,70%). Ezzel szemben a vizsgált időszakban a hasonló mutató akár a 90%-ot is elérhette olyan főváros közeli kistérségekben, mint a Dabasi (92,75%), Szobi (90,20%), Gyáli (88,55%), de szintén jelentős volt a kisvállalkozások szerepe a Pilisvörösvári (81,44%), vagy Dunakeszi (75,09%) kistérségekben.

Az élelmiszer-kiskereskedelem ágazati struktúrájának vizsgálatára általam használt másik mutató, az ezer lakosra jutó üzletszám, amelynek 1992-re már szintén voltak karakteres területi jegyei. Az országos átlagérték 1992-ben 4,12 volt, tehát ezer magyar állampolgárt átlagosan valamivel több, mint négy élelmiszerüzlet látott el. Az átlagot nagymértékben túllépő területek, elsősorban a jelentős turisztikai, üdü-

1. ábra

Az egyéni vállalkozások által üzemeltetett élelmiszer-kiskereskedelmi üzletek aránya hazánk kistérségeiben, az összes élelmiszer-kiskereskedelmi üzlet százalékában 1992-ben

forrás: Váti – TeIR, T-Star /teir.vati.hu/ alapján saját szerkesztés

lési vonzerővel rendelkező kistérségek, elsősorban a Balaton térségében.

Az 1990-et követő rövid, pár éves időszak tehát egyértelműen a kisboltok hazai aranykoraként aposztrofálható, s habár szerepük napjainkra meg sem közelíti az 1990-es évek első felében tapasztalható mértéket, arányuk az ágazatban még mindig magas.

Az egyéni vállalkozások aránya az ágazaton belül 1995-ben érte el csúcspontját (1. táblázat), 1996-tól egészen napjainkig évről-évre veszítenek súlyukból a „maszekok”. Egyesek a vállalati koncentrációs

folyamatok mértékéhez igazodóan 1997-től tudják kimutatni az élelmiszer-kiskereskedelemben átalakulási stádiumának kezdetét, amely időszakban szemtanúi lehettünk a nagy alapterületű boltok megjelenésével kezdődő koncentrációs folyamatoknak (AKI 2009)⁹. Ettől az évtől kezdődően volt megfigyelhető a külföldi tulajdonú, döntően multinacionális vállalatok egy újabb csoportjának megjelenése a hazai piacon, amelyek nagyrészt modern beruházásokkal szereztek mind nagyobb piaci részesedést. Ezzel szinte egy időben emelkedtek fel a hazai kisebb alapterületű egységeket

⁹ A koncentrációs folyamat szemléltetésére használja az egy boltra jutó forgalom emelkedéséről szóló statisztikai adatot, mely szerint, annak mértéke 1997 és 1999 között 10%-os mértékű volt (AKI; 2009. 17. o.).

összefogó beszerzési társulások, amelyek még a rendszerváltozást követően alakultak meg, s még időben reagálni tudtak a globalizáció kezdeti kihívásaira.

Ebben a szakaszban tehát már megjelennek az új piaci szereplők, a nagyméretű, eddig nem látott értékesítési formák (hipermarketek), alapvetően átrendezve például több nagyváros lakóinak vásárlással összefüggő térhasználatát (Nagy 1999). Az ún. városperemi hipermarketek, bevásárlóközpontok problémáját, azok megjelenésével egy időben már évtizedekkel korábban felfedezte magának a nyugati geográfia. Számos tudományos munka látott napvilágot az ún. tradicionális („christaller-i”) kiskereskedelmi hierarchia felbomlásáról, illetve ezzel összefüggésben, a hagyományos városközpontok funkcionális szerepkörének megőrzése érdekében hozott tervezési intézkedésekről. (pl. Poole et al 2002, M. Guy 1998, Spiering 2006)¹⁰. A magánvállalkozások fénykoraként bemutatott kezdeti időszakot tehát felváltja egy olyan periódus, amelyben a nemzetközi áruházcsoportokat üzemeltető, döntően multinacionális vállalatok a piaci szegmens mind’ nagyobb szeletét hasítják ki a magyar élelmiszer-kiskereskedelemről. Miközben megtörténik a hazai láncok szelekciója is, és ennek folyamányaként hazai értékesítési láncok törnek komoly piaci szerepre. Az átmenet időszaka tehát egyfajta köztes állapot a globalizált, magasan koncentrált ágazat és az elaprózott szerkezetű struktúra között, éppen ezért talán itt lenne a legnehezebb egzakt időpontokat megadni a periódus kezdeti és végpontjait illetően. Ez annál is inkább problémás lenne, mert mint azt korábban megjegyeztem, térségenként és településtípusonként is nagyon

eltérő volt például az egyes nemzetközi szereplők megjelenésének időzítése. Ebből a szempontból előnyt élvezett a főváros, valamint hazánk északnyugati része, ahol már a ’90-es évek közepétől megjelentek azok a szereplők, akik ma is fontos szerepet töltenek be az ágazatban (Nagy 1996).

Az 1990-es évek első felében több jelentős belső piaccal rendelkező országban megszigorított szabályozási gyakorlatot vezettek be, illetve ezen országok belső piaca is meglehetősen telítetté vált (Poole et al 2002). Ezzel szemben a piacukat újonnan megnyitó kelet-közép-európai államok élelmiszer-kiskereskedelmet érintő szabályozási gyakorlata volt már ekkor is messze a „legliberálisabb” (Poole et al 2002, Dries et al 2004), – magyarán nem létezett. Az Egyesült Királyságban a három vezető élelmiszer-kiskereskedő vállalat (Tesco, Sainsbury, Argyl) a ’80-as ’90-es évek fordulójára addig sosem látott küzdelembe kezdett a minél jobb lokációk megszerzésért, újonnan megnyíló üzleteik számára. Ezt pénzügyileg a ’80-as évek angliai gazdasági boom-ja nyomán fellépő megemelkedett vásárlási kedv alapozta meg. Az 1990-es évek elejére a piacvezető vállalatok éves eladási növekményének 2/3-át az előző évben nyitott új üzletekben realizálták. 1991-ig a három nagy összesen 2 milliárd fontot költött új üzletek létrehozására, 8–9%-os éves nettó eladótér növekedést célozva meg. Ezek a folyamatok az 1990-es évek elejére masszív ingatlanválságot idéztek elő a szigetországban, köszönhetően az általuk folytatott fenntarthatatlan tőkefelhalmozási stratégiának. A válság az 1990-es évek közepén tetőzött, 1993-ban az Argyl már bejelentette, hogy lelassítja terjeszkedését. A gondokat súlyosbította, hogy John

¹⁰ A nyugati szerzők a szervezeti koncentráció egyik sajátos területi vonzataként dekoncentrációról írnak, amely alatt a városon kívüli fejlesztések („out-of-town developments”) térformáló hatását jelölik

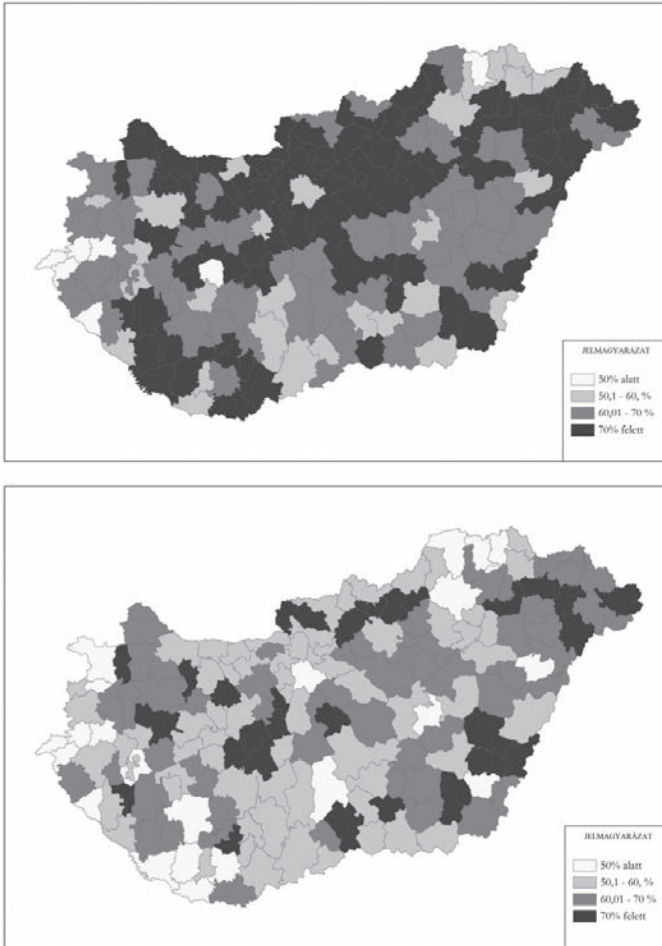

Major kormánya, szakítva a korábbi elvekkel, az 1993-ban elfogadott egy új előzőeknél jóval szigorúbb szabályozási rendszert a funkcionális városközpontok védelmére, amely tovább szűkítette a kiskereskedelmi ingatlanfejlesztések szigetországi lehetőségeit. Még ha ez nem lett volna elég, az angol cégek bajait még az időközben megjelenő, elsősorban német „hard-discounter” vállalatok váratlan angliai megjelenése is tovább mélyítette. A vezető angol cégek persze próbáltak pragmatikus válaszokat adni a válság jelentette kihívásokra. Ami Magyarország és más kelet-közép-európai ország számára azonban sokkal fontosabb, a Tesco vezetői ekkor döntöttek itteni piaci szerepvállalásukról, mint az angliai ingatlan- és élelmiszer-kiskereskedelmi válságra adható egyik lehetséges válaszok egyike. Poole et al (2002) szerint a Tesco 1994 és 1998 között 372 millió angol fontot investált magyar, cseh, lengyel és szlovák érdekeltségek megszerzésére, igaz azt is hozzáteszi, hogy ez az összeg némileg elmaradt a német és francia cégek hasonló akciójától ugyanebben az időszakban. Dries et al (2004) nyomán általánosságban az is elmondható, hogy a külföldi cégek eleinte elsősorban a nagyobb régióközpontokat, fővárosokat célozták meg üzleteikkel, napjainkra azonban a település-hierarchia alacsonyabb szintjén lévő városok, továbbá szegényebb néprétegek által lakott városrészek is vonzóvá váltak számukra.

Az 1990-es évek második felétől több nagy nyugat-európai élelmiszer-kiskereskedelmi cég erőteljes piaci és területi expanziót foganatosított Magyarországon, miközben mások az évtized első felétől a már meglévő egységekből próbálták felépíteni hálózataikat. Az új, többségében multinacionális vállalat '90-es évek közepe környékén bekövetkezett piacra lépése, főleg az akkori magyar gazdasági légkör fényében válik érdekessé. A rendszervál-

tozást követően erős infláció, magas munkanélküliség és a nemzetgazdaság egyre csökkenő teljesítménye sújtotta Magyarországot. Ennek eredőjeként az élelmiszerfogyasztás a '90-es évek elejétől kezdve egészen 1997-ig csökkent, gyakorlatilag a reáljövedelemmel megegyező tendenciát írt le (Agárdi, Bauer 2000).

A magánvállalkozások aránya az ágazaton belül 1995-től fokozatosan csökkent, az ezredfordulón még 56,36% volt (1. táblázat), 2005-re azonban már 50% alá süllyedt. Kistérségi szinten vizsgálva, a magánvállalkozások szerepe 1995-re megerősödött a központi országrészben (Budapestet leszámítva!), egyes kistérségekben (Szobi, Gyáli) 90 % feletti volt az arányuk (2. ábra). Szintén magas volt az egyéni vállalkozások által üzemeltetett élelmiszerboltok aránya, néhány periférikus helyzetű térségben (pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) 1995-ben. 2000-re jelentős területi átrendeződés történt e téren, általánosságban elmondható, hogy a magánvállalkozások országos szinten kevesebb, mint 10% ponttal szorultak ugyan vissza 1995-höz képest a vizsgált szegmensben, azonban a 174 kistérség közül 142-ben csökkent a magánvállalkozások aránya. A főváros környéki térségben volt az egyik legjelentősebb a magánvállalkozások visszaszorulása, a korábban „vezető” helyen lévő Pilisvörösvári, Érdi, Dabasi, Gyáli, Szobi kistérségekben 20% pontot meghaladó volt a visszaesés mértéke. A kistérségek döntő részében (153 db) még 2000-ben is a magánvállalkozások voltak többségben, azonban Budapesten, illetve a legnépesebb megyeközpontokat tömörítő kistérségekben (Pécsi, Miskolci, Debreceni) ekkora már megfordultak az arányok. Országosan szinte csak „foltszerűen” maradtak olyan területek, ahol a magánszféra aránya meghaladta volna a 70%-ot. Összefüggően már csak Fejér megye déli felében, Szabolcsban, továbbá Heves

Az egyéni vállalkozások által üzemeltetett élelmiszer-kiskereskedelmi üzletek aránya hazánk kistérségeiben, az összes élelmiszer-kiskereskedelmi üzlet százalékában, 1995-ben (balra) és 2000-ben (jobbra)

forrás: Váti – TeIR, T-Star (teir.vati.hu) alapján saját szerkesztés

és Nógrád megyében találunk ilyen kistérség csoportokat.

Az ezer főre jutó élelmiszerüzlet-szám alakulása (2. táblázat) szintén jól mutatja azt a szerkezeti változást, amely az élelmiszer-kiskereskedelemben ment végbe a '90-es évek közepétől az ezredfordulóig. Az országos átlagérték 5,60 volt 1995-ben, ez 2000-ben 3,75-re mérséklődött, ezzel

is jelezvén a nemzetközi szereplők nyomán fellépő szervezeti koncentrációt. Az első öt legmagasabb értékkel jellemezhető kistérség vonatkozásában nem történt változás 1992-höz képest, ekkor még továbbra is a Balaton és Velencei-tó parti települések alkotta kistérségek voltak a sor elején, illetve továbbra is megtalálhatók az első tízben a Hajdúszoboszlói és Esztergomi kistérségek.

Az „átalakulás” időszakaként általam megnevezett rövid periódusban tehát szemtanúi lehettünk az egyéni vállalkozások által üzemeltetett élelmiszerüzletek kezdeti hanyatlásának, a települési és térségi boltsűrűség csökkenésének. Ezek a folyamatok térben differenciáltan mentek végbe, egyes térségekben és településtípusokban gyorsabban feltűntek az ágazat modernizációs jegyei, míg másokat csak megkésve érintett.

A legtöbb szerző (Juhász et al 2010, AKI; 2009, Dries et al 2004), Magyarországra vonatkoztatva, a '90-es évek végére datálja a globalizáció időszakának kezdetét, s legfőbb ismérvének a nagy alapterületű hipermarketek, valamint bevásárlóközpontok megjelenését tartja. Ezen új kereskedelmi formák vizsgálatával, valamint térszerkezet-formáló hatásukkal többen is behatóan foglalkoztak az azóta eltelt időszakban (Nagy 1999, Sikos, Hoffmann 2004). Az élelmi-

2. táblázat

Ezer főre jutó élelmiszerüzletek száma Magyarországon, településtípusonként

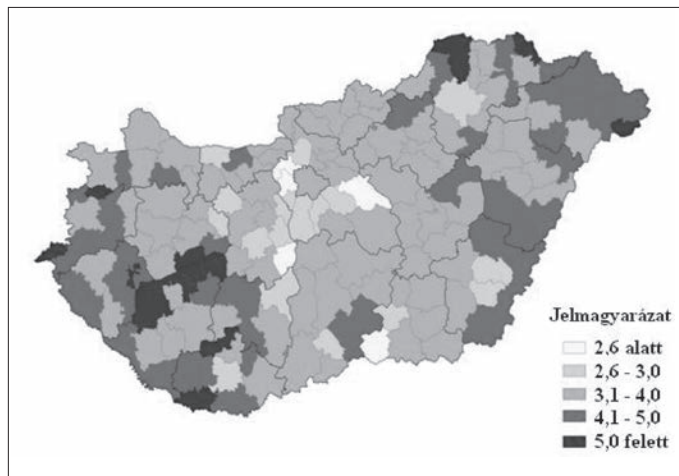
		1992	1995	2000	2005	2009
Jogállás	Budapest	3,81	5,80	3,10	3,06	2,43
	Megyei jogú városok	4,41	6,43	3,54	3,32	2,60
	városok	4,42	5,88	3,86	3,56	2,27
	Község	3,74	4,18	4,09	3,76	1,64
Lakosságszám	100 ezer fő felett	4,01	6,08	3,24	3,17	2,51
	10.000 - 99.999 fő	4,50	6,20	3,71	3,39	2,35
	3.000 - 9.999 fő	3,90	4,89	3,79	3,51	1,90
	1.000 - 2.999 fő	3,56	4,38	4,02	3,71	1,70
	500 - 999 fő	3,83	4,60	4,52	4,17	1,68
	500 fő alatt	4,94	5,70	5,78	5,37	1,87
	Magyarország	4,12	5,60	3,75	3,49	2,17

forrás: Váti – TeLR, T-Star (teir.vati.hu) alapján saját szerkesztés

szer-kiskereskedelem globalizáltságának másik fontos jellemzőjeként tartják számon a szférában tapasztalható koncentráció erősödését, mely számos nagy volumenű tanulmány szerzőjét meghihlette hazánkban (pl. Juhász 2009, AKI 2009) és külföldön (pl. FAO 2005, Wrigley et al 2005) egyaránt. Az élelmiszer-kiskereskedelemben kialakult szervezeti koncentráció egyik sajátos jellemzője, hogy hatással van az élelmiszer-gazdaság egészére, mint tágabb gazdasági szférára azáltal, hogy viszonylag kevés, a kiskereskedelmet uraló szereplő áll szemben a közepes mértékben koncentrált hazai élelmiszeriparral, akik a szervezetenként túlságosan elaprózott mezőgazdasági termelőkkel állnak kapcsolatban (AKI 2009). A jelenségre mások is felfigyeltek az ezredforduló tájékán, akik

az élelmiszer-kiskereskedők és a termelők viszonya szempontjából számoltak be, általuk monopoziumként leírt torz piaci struktúráról (Bora, Ashworth 1999).

A globalizáció hatásai lényegében már az 1980-as évek végén elérték az országot (AKI 2009), habár legmarkánsabb jelei csak

3. ábra
Élelmiszer-kiskereskedelmi egységek átlagos száma 1000 főre, kistérségenként, 2005-ben

forrás: Váti – TeLR, T-Star (teir.vati.hu) alapján saját szerkesztés

az ezredforduló környékén ütötték fel fejüket, a már korábban leírt új kereskedelmi létesítmények formájában. A '90-es évek végétől megkezdődött, illetve az ezredfordulótól felgyorsuló kiskereskedelmi globalizáció másik markáns jele a multinacionális vállalatok elterjedése és a vállalati koncentráció fokozódása mellett a kiskereskedelmi ellátás kétpólusúvá válása (AKI 2009), amelynek jelei már a 2000-es adatokból világosan kiolvashatók voltak.

2005-ben immáron országos szinten is felcserélődtek az erőviszonyok az ágazat különböző szereplői között, mivel az egyéni vállalkozások által fenntartott üzletek aránya 50% alá csökkent (3. ábra) Kistérségenként a magánvállalkozások aránya legalacsonyabb a Közép-magyarországi régióban, valamint a nyugati határszél térségeiben, továbbá a nagyobb népességszámú, megyeszékhelyeket tömörítő kistérségekben. Továbbra is magas maradt a magánvállalkozások aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg (62,62 %) és Békés (61,72 %) megyékben, illetve Fejér megye déli részén.

Az ezer főre jutó élelmiszer-kiskereskedelmi üzletszám 2005-re tovább esik (3,49), majd 2009-ben már alig 2,5 üzlet jut ezer magyar vásárlóra átlagosan.

Irodalom

- Agárdi I., Bauer A. 2000.** Az élelmiszer-kiskereskedelem változásai és kialakult vállalatcsoportok Magyarországon. *TÁRKI*, p. 13.
- Agrárgazdasági Kutató Intézet 2009.** A hazai élelmiszer-kiskereskedelem struktúrája. különös tekintettel a kistermelők értékesítési lehetőségeire. (szerk.: Kartali J.), AKI. Budapest. 2009. p. 132.
- Ashworth, G., Bora Gy. 1999.** Térbeli Elrendezés és a Vállalat (szerk.) Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. Gazdaságföldrajzi Tanszék. Budapest 1999. 483 p.
- Bartke I., Illés I. 1997.** Telephelyelméletek. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 138 p.
- Boros L., Hegedűs G., Pál V. 2007.** A globalizáció néhány hatása Szeged kereskedelmére. In: Sikos T. T. (szerk.); A bevásárló központok jelene és jövője, Selye János Egyetem Kutatóintézete, 2007, Komárom, pp. 79–103
- Coles, T. 1998.** Transformation of the Retail Sector in Eastern Germany After Unification. *European Urban and Regional Studies*. Vol. 5. pp. 77–83
- Crewe, L. 2000.** Geographies of retailing and consumption. *Progress in Human Geography*. Vol. 24. pp. 275–290
- Dries, L., Reardon, T., Swinnen, J. F. M. 2004.** The Rapid Rise of Supermarket in Central Eastern Europe: Implication for the Agrifood Sector and Rural Development. *Development Policy Review*
- Evers, D. 2001.** The Rise (and Fall?) of National Retail Planning. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* Vol. 93. pp. 107–113
- FAO 2005.** The Economic and Transitional Impact of Food Retail Investments. In: Central and Eastern Europe: Impact of Food Retail Investment on Food Chain
- Guy, C. M. 1998.** Controlling New Retail Spaces: The Impress of Planning Policies in Western Europe. *Urban Studies*. Vol. 35. pp. 953–980
- Hankins, K. 2001.** The Restructuring of Retail Capital and the Street. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* Vol. 93. pp. 34–46
- Juhász A., Seres A., Stauder M. 2009.** A kereskedelem koncentrációja. AKI, Budapest, 2009. 135 p.
- Juhász A., Wagner, H. 2010.** A kemény diszkontláncok terjedésének külkereskedelmi hatásai. AKI Budapest 128 p.
- Lösch, A. 1940.** Die räumliche Ordnung der Wirtschaft. Berlin.

- Nagy G. 1996** A gravitációs modell alkalmazási lehetőségei a településen belüli mozgások tanulmányozására. *Tér és Társadalom*. 10. 2–3., pp. 149–156
- Nagy E. 1999.** A kiskereskedelmi ingatlanfejlesztések néhány sajátossága és térszerkezet formáló szerepe a kelet-közép-európai városokban. *Alföldi Tanulmányok*. 17., pp. 13–29
- Price Waterhouse Coopers (2011);** A Listák Könyve – 2010. Budapest. 342 p.
- Salamin G. 2001.** Regionális tudomány és üzleti marketing. *Földrajzi Konferencia Szeged* – 2001.
- Sikos T. T. 2000.** Marketingföldrajz. VÁTI. Budapest 240 p.
- Sikos T. T. (szerk.) 2007.** A bevásárló központok jelene és jövője, Selye János Egyetem Kutatóintézete, Komárom, 245 p.
- Sikos T. T., Hoffmann I. 2004a.** A fogyasztás új katedrálisai. MTA Társadalomkutató Központ. Budapest. 380 p.
- Sikos T. T., Hoffmann I. 2004b.** A magyar belkereskedelem történeti fejlődése In: Glatz F. (főszerk.) *Magyar Tudománytár*. 5. Gazdaság – MTA Társadalomkutató Központ. Budapest. Pp. 331–378
- Spierings, B. 2006-** The Return of Regulation in the Shopping Landscape? Reflecting on the Persistent Power of City Centre Preservation within Shifting Retail Planning Ideologies. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* Vol. 97., pp. 602–609
- Wrigley, N., Coe, N. M., Currah, A. 2005.** Globalizing retail: conceptualizing the distribution-based transnational corporation (TNC). *Progress in Human Geography*, Vol. 29. pp. 437–457

Sikeres vidékfejlesztési kezdeményezések és vállalkozások Görögország kistalvaiban

Horváth Eszter

Bevezetés

Kutatásaimban a magyar településhálózat törpefalvait vizsgálom, ami az összes hazai település egyharmadát jelenti. Ezen települések kevesebb mint 500 lakosúak, számuk a hosszú időszakon át folyamatosan tartó elvándorlás, a természetes fogyás megjelenése és állandósulása következtében évről-évre nő. A kistalvak több évtizedes gyors népességvesztése messzemenően befolyásolta a községek demográfiai folyamatait, a lakosság összetételét (Beluszky, Sikos 2007). Az alacsony lélekszámú kistelepülések társadalma különösen sérülékeny, e közösségekben könnyebben válnak jellemzővé az olyan kedvezőtlen demográfiai, társadalmi folyamatok, mint az elöregedés, a munkanélküliség, az elvándorlás és a vidékies szociális és etnikai szegregációk kialakulását kísérő egyéb negatív társadalmi jelenségek (Böhm, Bódy 2000). A törpefalvakból történő állandó elvándorlás következtében az átlagosnál jelentősen öregebb korstruktúra jött létre, aminek következtében a falvak természetes népmozgalmi mutatói rosszabbak a településekre jellemző átlagnál (Kovács 2004).

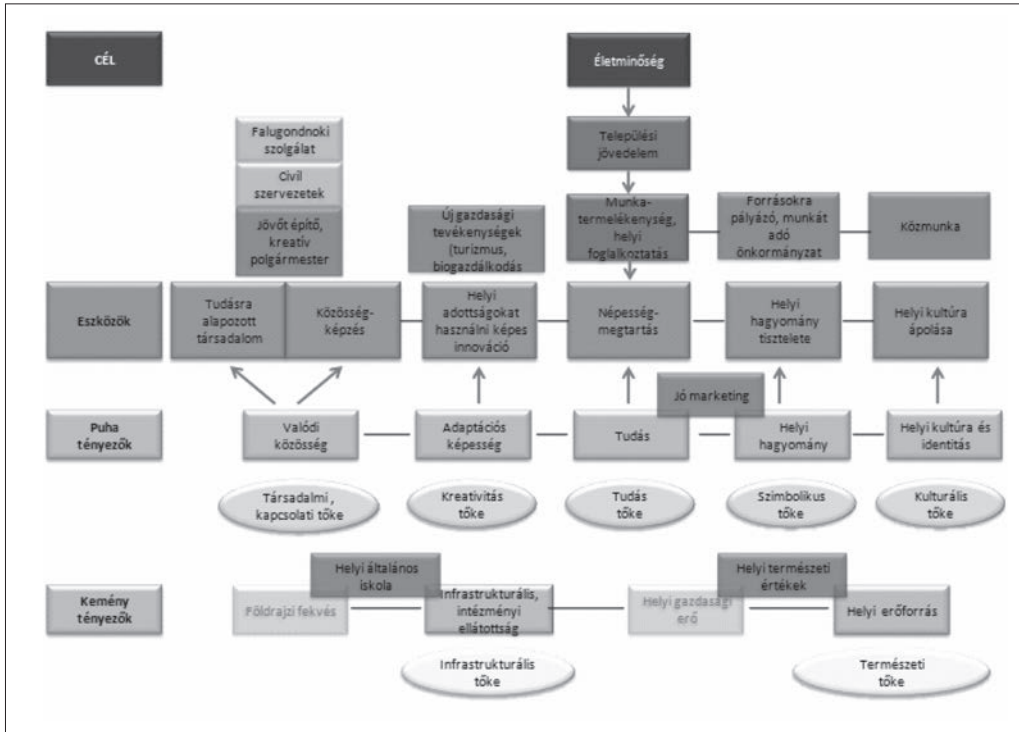
Másfelől léteznek Magyarországon akár

egy adott régióban, illetve megyehatáron belül is (tehát azonos földrajzi fekvéssel rendelkező) törpefalvak, amelyek az előző folyamatokkal szemben fejlődést mutatnak, ahol van munkalehetőség, a település népességmegtartó erővel rendelkezik, jó az életszínvonal, és ahol – nem utolsó sorban – szeretnek élni az emberek.

Kutatásaim során ennek a folyamatnak kíváncsok utána járni, és megfejtetni, hogy milyen tényezők állhatnak a sikeres kistelepülések háttérében, hiszen ennek vizsgálatával és megismerésével jövőt lehetne mutatni a többi, leszakadó és hanyatló törpefalva számára.

A városok, régiók sikerességével már számos kutató foglalkozott, a témában megjelent publikációk pedig nagyon széleskörűek. Lengyel a regionális versenyképességet, míg Enyedi a városi sikerességet vette alapul munkáiban. Jelen tanulmány kettő sikerességi irányvonalat használ, az egyik a települési, a másik pedig a vidéki sikeresség összetevőit és meghatározóit tárgyalja, amelyek alapot adhatnak az aprófalvak, törpetelepülések számára is. A fenti két sikerelmélet szerint a települési és vidéki siker végső célja a jó életminőség elérése és megtartása. A jó életminőséget

1. ábra

A magyarországi törpefalvak sikermodellje (saját szerkesztés)

azonban nemcsak a helyi jövedelem, hanem egy sor más tényező is meghatározza. Ezek egyik csoportját a kemény faktorok (mint a földrajzi fekvés, az infrastruktúra, a helyi gazdasági erő és a helyi helyi erőforrások) alkotják, amelyek statisztikai adatokkal jól kimutathatók és mérhetőek. A másik csoportot a puha faktorok (mint a társadalmi tőke, a humán tőke, a helyi kultúra, a hagyomány tisztelete, megőrzése, a tudás, az adaptációs képesség, és a valódi közösség) adják, amelyek ugyan kevésbé láthatók, viszont nagyon fontos szerepük van a vidéki sikeresség elérésében (Szórényiné 2010).

A fentiek tudomásul vételével és egyben továbbgondolásával a magyarországi törpefalvak sikerességét befolyásoló faktorokat kategorizálva az 1. ábrán látható modellt állítottam fel.

E téma kapcsán jutottam el 2012. júniusában a görögországi Kréta szigetén fekvő Chaniába, ahol az Euracademy Association, mint vezető partner szervezésében a Mediterrán Agronómiai Intézet (MAICH) adott helyet az EMRA projekt zárókonferenciájának. Az EMRA projektben hét európai egyetem vesz részt, az egyik konzorciumi tag a Széchenyi István Egyetem. Az EMRA (Európai szintű mesterszak vidék animátorok számára) projekt célja egy európai szintű interdiszciplináris mesterszak létrehozása, amely hozzájárul a fenntartható vidékfejlesztéshez. Ennek megfelelően a zárókonferencia témája „Animation of rural development – a new profession” téma volt, amelyen részt vettem. A konferencia célja a vidékfejlesztés, a fenntartható fejlődés kérdéseinek megvitatása

és a projekt során kialakított európai szintű új hivatás, a „rural animator” bemutatása volt. A konferencia kapcsán lehetőségem nyílt tanulmányi kiránduláson való részvételre is, amelynek során a sziget nyugati oldalán elhelyezkedő három kistelepülésnek Bioleának, Miliának és Vamosnak az életét, fejlődését, sikeres működését ismerhettük meg.

Mindhárom fent említett település közös pontja, hogy családi, baráti összefogás eredményeként sikeres vállalkozásba kezdtek, amely meghatározza a település mindennapi életét, fenntartható jövőjét is, lehet szó akár néhány házból álló önnfenntartó ökofaluról, vagy egy világhírű olívaolajat termelő településről, esetleg egy tradicionális alapokra épülő idegenforgalmi kisfaluról.

Az alábbiakban ezeket a görögországi kistelepüléseket mutatom be külön-külön, amelynek során megvizsgálom a történetüket, a fejlődésük háttérében működő folyamatokat, az erőforrásokat és embereket, amelyek és akik együttesen hozzájárultak a sikerességükhöz. A tanulmány végén következtetéseket vonok le arra vonatkozóan, hogy a fenti modellben szereplő sikertényezők a görögországi aprófalvak esetében igazolásra kerülnek-e.

Biolea, az innovatív vállalkozás

Földrajzi elhelyezkedés, általános bemutatás

Biolea falu gyakorlatilag egy családi tulajdonban működő vállalat, amely a védett eredet megjelöléssel rendelkező Kolymbari területén Atrikasban fekszik, székhelye a görögországi Kréta északnyugati részén, Chania közigazgatási területén van. Biolea már hat generáción keresztül a család tulajdonában van, olívaolajat termel, piacot egységesít és teremt a hitelesen is hidegen sajtolt bio extra szűz olívaolaj számára,

amelyet hagyományos extrakciós módszerrel állítanak elő. Továbbá turisztikai látogatóközpontot hoztak létre, turistacsoportokat fogadnak és oktatásokat szerveznek, és áttértek a megújuló energiaforrások használatára.

Története

Bioleát 1997-ben George Dimitriadis és Christine Lacroix alapította. Az Atrikas birtok 15 hektárján mintegy háromezer „Koroneiki” fajta olajfa áll, sok közülük többszáz éves, de évente további fák ültetésével bővítik olajfa parkjukat. Biolea speciális „kézműves” társaság, funkcióik a standard kereskedelmi és szövetkezeti intézmények határain kívül esnek. A régi kőmalmok működése és termelése nagyon régi technológián alapszik. Régen minden krétai faluban volt egy vagy két olajsajtoló üzem, az olívaolaj termelők saját maguk is részt vettek az olíva szüreten. A bogycók szüretelése csaknem hat hónapig tartott. Az olívaolaj előállítására régen kulturális és társadalmi esemény volt, ez a hagyomány mostanra szinte teljesen eltűnt. George Dimitriadis vállalkozó azon dolgozik, hogy fenntartsa, támogassa és védje az olívaolaj gyártásának hagyományait és magas minőségét. Fontos számára, hogy az olívaolaj-termelés jövőorientált, technológiailag megbízható, élelmiszerbiztonságos, környezettudatos, egészséges, közösségorientált és régióhű legyen.

Saját tudások, tanulmányaik és kutatásuk alapján, valamint a Mediterrán Agronómiai Intézet Chania (MAICH) demonstrációs programja (1992–1995) által ökológiai gazdálkodású olívaolaj-termelést hoztak létre. Ezzel az évszázadokra visszavazethető hagyományos termelési módszerrel nagyon jó minőségű olívaolajat állítanak elő, ugyanakkor differenciált és exkluzív piacokra nyertek belépőt.

Biolea stratégiája Japán felé szinte azonnal indokolt volt. Az EU 1998-ban és 2000-ben Bioleát választotta, hogy részt vegyen a „Kapu Japán Felé” elnevezésű kampányban. Első küldetesként szerződést írtak alá a Japán importőrrel, és Biolea az egyre növekvő kihívások ellenére azóta is képviselteti magát termékeivel a japán piacon, ahol mint a legjobb görög olívaolaj szerzett hírnevet. Nem nagy mennyiséggel van jelen a piacon, csak válogatott boltokban és exkluzív ételkatalógusokban kapható, például a meghatározónak számító DINER’S-ben és a JAL-ban. Olívaolajat exportálnak továbbá Ausztráliába, Új-Zélandra, az USA-ba, Kanadába, az Egyesült Királyságba, Németországba és Skandináviába.

A siker tényezői

Biolea az önellátás, az innováció és a környezeti tudatosság elvein alapul. Igyekeznek a múlt tapasztalatait a jelen feltételei és körülményei között alkalmazni. Szilárd tudományos alapokon nyugvó, hagyományos gazdálkodási módszereket használnak és fejlesztenek tovább, amelynek eredményes alkalmazása meghatározza az olívaolaj jövőbeli modern termelési módszereit. Az Astrikas birtokon kézi eszközökkel szüretelik az olívabogyókat. Biolea az egyike azon kevés vállalkozásoknak a piacon, amely mart kövön, hidegen sajtolja az olívaolajat. Ezzel a **hagyományos módszerrel** az olaj magában tartja a vitaminokat, tápanyagokat és aromákat, és mivel ehhez a módszerhez víz sem szükséges, a természetes antioxidánsokat és tápanyagokat is megtartja. Biolea új létesítményeit Astrikasban tervezték és építették azzal a céllal, hogy a lehető legmagasabb minőségű olívaolajat termelhessek, továbbá javítsák a hulladékok kezelésének hatékonyságát, valamint a hagyományos módszer alkalmazásával és a modern elektroni-

kus vezérléssel csökkentsék az energia- és bérköltségeket. A gyár helyi építőanyagok felhasználásával, hagyományos kréti építészeti stílusban épült.

A biotermékek piaca jelentősen növekszik világszinten. Görögországnak komoly lehetősége van arra, hogy a biotermékek fő szállítója legyen, és hogy támogassa az ökológiai gazdálkodás növekedését az ország egész területén. Biolea vállalkozói erőfeszítéseit mutatja például, hogy a kréti cég a világ legigényesebb piacaira gyártja termékeit. **Új terméket** is létrehozta a Japán piacra, ami az olíva teán alapul. Amikor a cég képviselői először jártak Tokióban, akkor született az ötlet ennek megvalósítására. Ezt követően felvették a kapcsolatot a Chaniában található Földközi Agronómiai Intézettel, és megvizsgálták a termék létrehozásának lehetőségeit, ezt követően az intézet jóváhagyta a projektet. Négy évig tartó vizsgálat és kémiai elemzések után sikerült megfogalmazniuk a megfelelő módszereket az olíva levél tea készítéséhez. Következő lépésként meg kell találniuk a szükséges beruházási tőkét a szükséges termelési infrastruktúrához.

Biolea sikere elsősorban a **vállalkozói szellemének** köszönhető. Ahhoz, hogy a globális piacon a végső versenyelőnyt elérjék, a cégnek még több tudástőke elsajátítására van szüksége, élvonalbeli, speciális kutatási adatok birtokában kell lennie. Biolea ezért folyamatosan szoros kapcsolatot tart fenn és **együttműködik kutatási intézményekkel** a kölcsönös előnyök kihasználása érdekében. Biolea szorosan együttműködik a mediterrán Agronómiai Intézettel, továbbá az Athéni Egyetem Agronómiai Intézetével, tanulmányokat készítenek és vizsgálják a legoptimálisabb lehetőségeket. Biolea jelenleg aktívan részt vesz egy nemzetközi kutatási projektben (Spanyolország, Olaszország, Görögország, Németország és a Cseh Köztársaság a

résztvevő országok), az EU által finanszírozott ún. POLYVER programban, amelynek célja a folyamatok fejlesztése, s ennek során a BIO-polimerek (a gyártásban használt biológiailag lebomló műanyag) és az olíva hulladék hasznosítása. A befektetők és az üzleti partnerekkel történő együttműködés lehetővé teszi, hogy ezek a projektek megvalósuljanak.

Ez az első olívaolajgyártó cég Görögországban, amely azért épült, hogy a látogatók fogadására és házon belüli előadások és olívaolaj kóstolók megtartására is alkalmas legyen. A gyártás ily módon már csatlakozik a **helyi turizmus** fellendítéséhez is. A gyár és a **látogatóközpont**, amely a krétai építészeti hagyományokat követi, egész évben nyitva tart és fogadja a helyi és nemzetközi turistákat, miközben a nemzetközi közvetlen értékesítési hálózatot is folyamatosan fejleszti.

A turistacsoportokon kívül a görög és az európai iskolák és egyetemek tanulóinak, szakácsoknak, élelmiszer- és szakújságíróknak mutatják be munkájukat továbbá **oktatásokat szerveznek**. Járt már náluk a *Planet Food* és a *Discovery Channel* is, akik a malomról illetve a hagyományos olívaolaj-termelésről forgattak filmet. A munkájuk falusi turizmus oldala messze a leghasznosabb, mert lehetővé teszi számukra, hogy átadják a tudásukat az olívaolaj előállításáról a nyilvánosságnak.

Biolea ezen kívül részt vesz a rehabilitált sérült ragadozó madarak szabadon bocsátásában, és elősegíti a **biológiai sokféleség megőrzését** Krétán.

Biolea folyamatosan keresi a módját, hogy csökkentse függését a villamos energiától és fedezni tudja saját energiaszükségletét, továbbá hulladékainak újrafelhasználását és újrahasznosítását ösztönzi. Biolea a **megújuló energiaforrások használatának** magasabb mértékű kihasználása kapcsán és a környezeti problémák kiküszöbölé-

se érdekében szorosán együttműködik több kutatóintézettel. Jelenleg Biolea a chaniai Mediterrán Agronómiai Intézettel (MAICh) dolgozik együtt.

Milia, az ökofalu

Földrajzi elhelyezkedés, általános bemutatás

Fehér-hegységben elrejtve helyezkedik el Milia, az ökológiai gazdaság és hegyi szálló, egy egyedülálló és ambiciózus projekt eredménye. 1982-ben két energikus, öko-gondolkodású helybéli úgy döntött, hogy visszahozza a települést az életbe. Magán- és uniós alapokat felhasználva felújították a település régi házait, állatállományt telepítettek beléjük, és újraültethető teraszokat alakítottak ki. A helyi patak vizéből vezetékes vizet hoztak létre, napenergia paneleket telepítettek, és utat építettek a hotelhez. Összesen 14 kőházat újítottak fel, amelynek berendezése egy egyszerű háló-és fürdőszobából, valamint egy tágas közös ebédlőből áll. Persze nem utolsó sorban az ötletgazdák, a két görög vállalkozó barátságos fogadtatása adja a hely hangulatát és sikerét.

Története

Körülbelül 30 évvel ezelőtt, amikor a két görög vállalkozó ötlete megszületett, a környezet tisztéletben tartása volt a legfontosabb, amit azóta is irányítúként tartanak a szemük előtt.

Milia 1948-ban teljesen kihalt, ettől kezdve a település folyamatos pusztulásnak indult, a környezet minősége leromlott. Ellenőrizetlen vadászatok, erdőtüzek, a helyi erőforrások kimerülése jellemezte, így mikor 1982-ben eldöntötték, hogy Miliát visszahozzák az életbe, ferasztó küzdelem vette kezdetét. Legelőször a földet kerítették le, a vadászatot és az ellenőrizetlen

pásztorokodást megtiltották, a környező földeken pedig biotermékeket kezdték el termesztani. Az erózió elkerülése érdekében újraerdősítést, valamint teraszos kertek létrehozását kezdeményezték, amellyel óriási lépést tettek előre egy komplett környezetbarát kép kialakítása felé. Néhány háziasított állatot, bárányt, csirkét, sertést és szarvasmarhát kezdtek el tenyészteni.

A korai 1980-as években, Iakovos Tsourounakis azt álmodta meg, hogy az ősi elhanyagolt földeken új élet kezdődik, mint a földművelés, a biotermékek termelése, az újraerdősítés és a tenyészfarm. Más szóval meg szeretne volna menteni a középkori település megmaradt romjait. Ekkor találkozott össze Giorgos Makrakiszal akinek a családjának ingatlanja volt ezen a területen. Együtt vitték tovább a tervet és kezdtek el dolgozni, hogy a régmúltú település egy környezetbarát szállodává alakuljon újjá. Három évig tartott helyreállítani Miliát, eközben folyamatosan ügyeltek arra hogy a település tradicionális jellegét ne változtassák meg. Öt évvel később Tasos – aki Athénban született és nevelkedett – megismerkedett a két vállalkozó szellemű emberrel és úgy döntött, hogy ő is csatlakozik a projekthez. Ma Giorgos és Tasos felelősek a mindennapi üzletmenetért.

A siker tényezői

Milia autentikus 17. századi hegyi település, egy **környezetbarát turisztikai komplexum**, ahol a „vissza a természethez!” filozófia valódi értelmet nyert.

Az organikus módszerek szigorúan alkalmazkodnak a gazdálkodásukhoz, saját természetes trágyát használnak. **A kőből épült víkendházak** a hegy oldalán helyezkednek el, minden épület felújításához kizárólag helyi természetes anyagokat használtak, így a környező területbe való be-

avatkozás minimális volt. A külső térben is bájos kerteket és keskeny járdákat terveztek. A táj érintetlen maradt, megőrizve a település épületeinek eredeti hangulatát, természetes környezetét. A nyaralók belső tere megtartotta eredeti identitását, a bútorok helyi kézműves darabok. Csak kisebb kiegészítésekre került sor, mint például a fürdőszobák kialakítása.

1993-ban, következő lépésként **Milia étterme** nyitotta meg kapuit. Ez is úttörő törekvés volt, s a helyiek kemény munkája eredményeként valósult meg. Semmit sem mozdítottak el a helyéről, nem került sor földmunkálatokra, dózerolásra sem. Kezdetől fogva megújuló energiaforrásokat használnak, különösképpen a napenergiára fókuszálva, és büszkék arra, hogy kizárólag „tisztá” energiát felhasználó technikákat alkalmaznak. A szobák és az étterem összes szennyvizét megsűrítik, és a fák öntözésére használják fel. Sok anyag kerül újrafelhasználásra, a maradékot pedig újrahasznosítják. A konyhában csak helyi alapanyagokat használnak, a főzés fatüzelésű kemencében történik, természetes gázzal. Nem használnak klórt vagy más vegyi tisztítószereket, csak azok környezetbarátabb formáit.

A szívós munkát és az elért eredményeket számos díjjal ismerték el. Közülük a legfontosabbakat érdemes megemlíteni. 2003-ban Milia kapta meg az első SKAL International Nemzetközi Díjat. 2009-ben a *National Geographic Adventure* magazin Miliát beválasztotta a világ legjobb 50 ökoturisztikai üdülőhelye közé, s ugyancsak 2009-ben Miliát a *Blue List of Islands Magazin* a környezetbarát turizmus részévé választotta.

Vamos, a tradicionális krétai falu

Földrajzi elhelyezkedés, általános bemutatás

Vamos falu Kréta nyugati részén Chania mellett helyezkedik el. Az Apokoronas terület egyik legjelentősebb faluja, helyi piacokkal, tavernákkal és üzletekkel, néhány száz lakossal. Az intézményi ellátottsága jó, található a településen pékség, élelmiszerbolt, internet kávézó, megyei bíróság, posta, bank, telefontársaság, rendőrség, egészségügyi központ, és két benzinkút is. Vamos a környék egyik legszebb falva, ahol az építészeti örökség nagyon jó állapotban maradt fenn. Sok történelmileg gazdag épület veszi körül, amelyek egykor az ott lakók házai voltak. További fennmaradt műemlékei a hagyományos kő út, a falu szomszédságában található Szűz Mária-kápolna (13. századi műemlék), és a 12 boltíves Karidi-kolostor, ami a 19. századból maradt fenn.

Története

Vamos történelme több évszázadra nyúlik vissza. A történelmi források szerint első lakói arab kalózok voltak a 8. században. A velenceiek által 1573-ban szervezett általános népszámlálás szerint Vamosnak (akkori nevén Vamu) 271 állandó lakosa volt. Abban az időben Görögországban török uralom volt, s a török hadsereg központja Vamos lett. 1863-ban egy Savas nevű pasa megválasztotta Vamost Skafia tartomány fővárosának. Vamos 1896-ban hazafias küzdelemben szabadult meg véglegesen a törököktől. Amikor Vamos Sfakia fővárosa lett, nagy fejlődésnek indult. Ezt a fejlődést mutatják a fényűző házak és a neo-klasszicista jegyeket viselő állami épületek. Ettől kezdve még inkább kettévált a társadalmi olló, és rámutatott az óriási gazdasági különbségekre. Voltak a gazdagok, akik luxusházakban, ún. *conaki*ban laktak, míg a szegények

rendkívül szerény lakásokban, helyi néven *kamarospiták*ban (a ház egy szobából állt) éltek. A helyi anyagokból, kőből, fából, földből, agyagból épített házak még mindig látatják az akkori autentikus és tradicionális sokszínűséget. Fontos megemlíteni, hogy 19. századi velencei uralom nagy hatással volt az építészetre.

A siker tényezői

1995-ben a falubeliek egy csoportja Európai Unió forrásokból elindított egy projektet, aminek célja a hagyományos életmód megőrzése, a régió kézműves termékeinek bemutatása, és a régi kőépületek hagyományos anyagokból vendégházzá való felújítása volt. Vamos tehát turizmusra szakosodott kis helyi vállalkozássá alakult, amely a terület kulturális vonatkozásaira helyezi a hangsúlyt és elősegíti az etikailag fenntartható ökoturizmust és falusi turizmust.

Sok történelmi múltú épületet, házat újíttak fel a vállalkozás kapcsán, és most üdülési célra kiadják őket. Vamos utazási irodája ezeket a különleges vendégházakat, villákat és nyaralókat kínálja a turisták számára. Vamosban nem csupán vendégházakat alakítottak ki, hanem minden, a turizmushoz kapcsolódó idegenforgalmi szolgáltatást kiépítettek. Működik a faluban idegenforgalmi iroda, helyi termékeket árusító bolt és helyi tradicionális ételspecialitásokat kínáló étterem is. Turisztikai programokat, tanfolyamokat (mint például krétai hagyományos főzőtanfolyam), művészeti kiállításokat, kirándulásokat szerveznek.

Fontos megemlíteni, hogy a vamosi turizmus sikeressége azért is figyelemre méltó, mert a falu nem tengerparti település, ahol a görögországi (és krétai) idegenforgalom kilenczede összpontosul, hanem a tengertől viszonylag távol, hegyekkel körülvártan fekszik.

A sikeresség tényezői a vizsgált településeken (saját szerkesztés)

Település	Biolea	Mília	Vamos
Helyi vállalkozás	olivaolaj-gyár, látogatóközpont, oktatóközpont, bolt	vendégház, étterem, bolt	vendégházak, étterem, bolt, idegenforgalmi hivatal, utazási iroda
Innováció	termelési módszereiben visszafordult a hagyományokhoz, új termékek, önfenntartás	ökoturizmus, ökofalu, önfenntartás	falusi turizmus, tradicionális falukép, hagyományos életmód megőrzése
Összefogás	befektetőkkel, üzleti partnerekkel, tudományos intézetekkel	családi összefogás	baráti összefogás
Tudástőke	környezeti tudatosság, folyamatos képzés, élvonalbeli, speciális kutatási adatok ismerete	öko- és környezettudatos módszerek	idegenforgalmi szolgáltatásokhoz kapcsolódó tudás bővítéséhez
Helyi erőforrás, természeti érték	olajfaültetvények	jó földrajzi fekvés (hegyen, elzártan), természeti értékek	tradicionális épületek
Helyi hagyomány és kultúra	oliva olaj előállítás, hat generáció óta	krétai hagyományok	tradicionális építészet
Vállalkozói szemlélet	erősen jelen van	erősen jelen van	erősen jelen van

Összegzés

A fenti példákból egyértelműen kiderül, hogy a települések sikerét legfőképpen a helyi adottságokat használni képes innováció megjelenése, az összefogás, a helyi hagyományok tisztelete, a helyi kultúra ápolása, a helyi erőforrások és természeti értékek védelme és az emberek tudástökéje valamint a vállalkozói szemlélet megléte együttesen adta (1. táblázat).

Megalakulása óta (1994) **Biolea** jó hírnevet szerzett magának az ingyenc és egészséges élelmiszerek piacán a világ minden táján. A legmagasabb minőségű olívaolajat termeli, annak minden táplálkozási előnyével, és nagy hangsúlyt fektet a környezeti és fenntarthatósági kérdésekre. Biolea célja az volt, hogy a lehető legmagasabb minőségű olívaolajat állítsa elő, a hatékonyság javításával, a munkaerőköltség csökkentésével, a régi tradicionális módszer alkalmazásával, modern elektronikus vezérléssel. Biolea egy nagyon modern, fiatal, és

optimista cég, amely az öngondoskodás, az innováció, és a környezeti tudatosság elvein alapul.

Miliában úgy akarják megőrizni a krétai hagyományokat és kulturális örökséget, hogy azzal egyaránt védjék az emberiséget és a környezetet. Ugyanakkor soha nem hunynak szemet a jelen és a jövő fölött, igyekeznek ápolni a civilizációt a legegyszerűbb formákban. Felelősségüknek érzik megmutatni és megtanítani a jövő generációinak a múltat és a hagyományokat, hogy hogyan éltek az őseik.

Vamos a helyiek egy csoportja összefogásának köszönheti virágzó turizmusát, hiszen a tradicionális épületek felújításával és a település a kulturális értékeinek megőrzésével és ápolásával mostanra elérték, hogy Vamos fenntartható ökofaluvá váljon.

A görögországi kistelepülések például szolgálhatnak a magyar aprófalvak előtt, hiszen hazánkban is megtalálhatók azok a falvak, amelyek gazdag termé-

szeti vagy kulturális értékkel rendelkeznek, ahol tradicionális szokások élnek, vagy ahol olyan hagyományai vannak a mezőgazdaságnak, amit megfelelő vidéki innovációval új, fejlődő alapokra lehetne helyezni. Ehhez a megfelelő pénzügyi erőforrások, mint a hazai és külföldi támogatások illetve pályázati rendszerek szintén rendelkezésre állhatnak. Már csak azokat a vállalkozó szellemű, elhivatott embereket, társaságokat, kellene megtalálni, akik mindezen projektek elindítói és az erőforrások mozgósítói lehetnének, és akik mindközben nemcsak a bevételekre, hanem a környezeti és fenntarthatósági kérdésekre is nagy hangsúlyt fektetnek. Úgy gondolom, Magyarország kistélepléseinek van mit ellesniük Vamostól, Miliától és Bioleától.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- Beluszky P. 1999:** Magyarország településföldrajza, Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 584 p. (Studia regionum; Területi és települési kutatások, 13.)
- Beluszky P., Sikos T. T. 2007:** Változó falvaink, Budapest: MTA Társadalomkutató Központ, 459 p. (Magyarország az ezredfordulón; 4.)
- Bóhm, A.–Bódi, F. 2000:** Sikeres helyi társadalmak. Budapest: Agroinform Kiadóház, 179.
- Csatári, B. 2002:** Rurality in Hungary in general, New aspects of Regional Transformation and the Urban-Rural Relationship. XIII. Polish-Hungarian Geographical Seminar Tokaj, 26-30. Ed.: Kovács A. D. (2004) Pécs, Centre for Regional Studies, 65-73. (Discussion Papers/Special)
- Enyedi Gy. 1997:** A sikeres város. – Tér és Társadalom. 4. pp. 1-7.
- G. Fekete, É. 2008:** Az aprófalvak gazdasági megújulási lehetőségei (Kézirat) MTA RKK
- Hári, B. 2008:** Magyarországi ökofalvak fenntarthatósági jellemzése és értékelése, továbbá területfejlesztési szempontú vizsgálatuk. Diplomamunka.
- Kovács T. 2004:** Aprófalvainkról – illúziók nélkül, Területi Statisztika, 44. évfolyam. 2.szám, 125-136. p
- Lengyel I. 2000b:** A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben. (Elméleti és fogalmi háttér, főbb irányzatok). Kézirat. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Regionális és Alkalmazott Gazdaságtani Tanszék, Szeged.
- Lengyel I.–Rechnitzer J. 2000:** A városok versenyképessége. – Horváth Gy.–Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai. MTA RKK, Pécs, pp. 130-152.
- Lukács G. S. 2008:** Sikeres vidék. Budapest : Szaktudás K., 223 p.
- Mezei C. 2004:** A helyi gazdaságfejlesztés szerepe a települések versenyképességének alakulásában. In: Fiatal Regionalisták III. Országos Konferenciája elektronikus kiadványa. Győr, Hungary, 11/10/2002-12/10/2002.
- Rechnitzer J. 2010:** Terület politika és vidékpolitika- együtt és külön. In. Sikeres vidéki térségek. Szerk. Glatz Ferenc. MTA Történettudományi Intézet- MTA Társadalomkutató Központ. Budapest. 17-33.o.
- Szörényiné K. I. 2010:** Változó vidék – Sikeres vidék (In: Sikeres vidéki térségek. Szerkesztette: Glatz Ferenc. Párbeszéd a vidékért sorozat. Sorozatszerkesztő: Glatz Ferenc. MTA Történettudományi Intézet) - MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, pp. 33-45.

Internet oldalak

- <http://www.vamosvillage.gr>
<http://www.biolea.gr>
<http://www.milia.gr>
<http://www.e-escape.com>
<http://adventure.nationalgeographic.com/2008/11/ecotourism/best-mountain-lodges-text>

Damoklész kardja(i)

Könyvismertetés Schweitzer Ferenc (szerk.): *Katasztrófák tanulságai – stratégiai jellegű természetföldrajzi kutatások c. könyvéről* (MTA FKI Budapest 2012.)

Csuták Máté

Számos indokot lehetne felsorolni, hogy miért éppen egy meghatározó hazai természetföldrajzos műhely – az *A faluban* megszokott tanulmányoktól talán kissé eltérő megközelítésű és más terminológiát használó – kiadványát ajánljuk a Tisztelt Olvasó figyelmébe. Kiemelhetjük a téma aktualitását: sajnos az elmúlt évtizedből két szörnyű eseményről is cikkezett a média, és egy ideig a nemzetközi sajtó is élénk érdeklődést mutatott hazánk iránt – a 2000-es tiszai ciánszennyezés és a 2010-es vörösiszap-katasztrófa kapcsán. A ciánszennyezés már régen levonult az azóta már szerencsére többé-kevésbé regenerálódott bioszférájú folyón, s Kolontáron is hírül adták, hogy a falu „fellélegezhet”, hiszen sikerült lefedni az ajkai IX. vörösiszap-tározót, s ezzel megszüntették a porszennyezést. Ennek ellenére – legalábbis a könyv szerint – továbbra is fennáll a veszély, s nem csak a vörösiszap-tározók esetleges jövőbeni haváriáját vagy egy újabb felelőtlen, környezetszennyező technológiát alkalmazó határainkon túli bányászati tevékenység okozta ökológiai rémképet illetően. Reális az esélye, hogy ezek a veszélyforrások újra valósággá váljanak, az említetteken kívül azonban legalább olyan fenyegetők fo-

lyóink, elsősorban a Tisza árvizei, a Duna menti magaspartok omlása, vagy egyéb földtani veszélyforrások, mint például a földrengések. A könyvben részletesen tárgyalt természeti és civilizációs eredetű katasztrófák elsősorban a vidéket sújtják, akár a főntebb említett vörösiszap- illetve ciánszennyezésről, akár a Tisza menti falvakat sújtó áradásokról, vagy a Tolna megyei kistelepülések löszfal-omlásairól van szó. Ezek a katasztrófák gyakorlatilag Damoklész kardjaként lebegnek fejük felett, és ha nem tesszük meg a szükséges óvintézkedést, óhatatlanul bekövetkeznek – és leggyakrabban éppen az egyébként is hátrányos helyzetű, anyagi nehézségekkel küzdő vidéki térségeket érintik. A fentiek alapján tehát úgy gondolom, indokolt a könyvet e folyóirat hasábjain is röviden bemutatni.

A kötet a hazánk területén bekövetkezett illetve várható természeti katasztrófákat 8 fejezetben tárgyalja. Az első fejezet a tiszai árvizek kérdése, amelyről talán éppen az idén keveset cikkeztek a hazai lapok, tekintve, hogy ez évben nem volt olyan extrém csapadékesemény vagy a vízgyűjtőn bekövetkező hirtelen hóolvadás, ami katasztrófális árvizet okozott volna

az Alföld területén. Ugyanakkor a témával foglalkozó valamennyi szakember egyet ért abban, amire a könyv is figyelmeztet: az idei év már-már szinte szerencsés kivétel volt e szempontból, az újabb, minden eddigénél nagyobb mértékű árhullám lezúdulása csak idő kérdése. Mindennek elsősorban – már jól ismert – antropogén okai vannak: a folyó felső, ukrajnai szakaszán az erdőirtásoknak „köszönhetően” hirtelen zúdul le a lejtőkön a víz, tetemes mennyiségű hordalékot is hozva magával. Ezen túlmenően a felelőtlen vízgazdálkodási beavatkozások (mederszűkítés, szabályozások, gátak közé szorítás) következtében megváltoztak a meder geomorfológiai adottságai, de a klimatikus változások, amelyek kapcsán a szélsőséges csapadékesemények kialakulnak, szintén nagymértékben az emberi tevékenység számlájára írhatók. A könyv több évtizedes vizsgálatokra alapozva a hullámtér bővítését és áradások alkalmával az alacsonyártéri vízszéletterítést tartja az optimális megoldásnak, kombinálva a tározók alkalmazásával, szemben a gátak folyamatos magasításával. E témával egyébként *A falu* idei tavaszi száma is foglalkozott, szintén egyértelműen az áradások lefolyási idejének növelése, a hullámtér szélesítése mellett téve le a voksát (ld. Somlyódy 2012).

A következő fejezet a 2000. évi tiszai ciánkatasztrófa eseményeit feldolgozva hívja föl a figyelmet a felelőtlen bányászati megoldások alkalmazásainak veszélyeire. Mivel Magyarország medence helyzetéből adódóan felszíni vízfolyásai több mint 90%-a külföldön ered, gyakorlatilag védtelenek vagyunk a határainkon kívüli bányabalesetek esetén, mint ahogy ezt a 2000. évi katasztrófa is példázza. A fejezet elsősorban az évek óta viták keresztjében álló verespataki nemesfém-kitermelési terveket veszi számba, következtetése pedig lesújtó: ha a 2000-es balesethez hasonló

esemény újra bekövetkezne, a Maros és a Tisza alsó szakasza a 12 évvel ezelőtti katasztrófához képest jóval súlyosabb károsodást szenvedne.

A harmadik fejezet foglalkozik a vörösiszappal. Két évvel ezelőttig a nyilvánosság még alig ismerte ezt a fogalmat, de a 2010-ben a Kolontáron és Devecserben megvalósult rémálom örök nyomot hagyott bennünk, annak ellenére, hogy a hatóságok kijelentették, hogy lefedték a tározót, és megállították a szennyeződés továbbterjedését. A szerzők egyébként nem is egy hasonló esemény megismétlődésétől, hanem sokkal inkább a felszín alatti folyamatoktól tartanak: a Torna-patak alatti karsztforrások alulról folyamatosan nedvesítik a gátak oldalfalát, így könnyen bekövetkezhet, hogy egy alulról történő gátszakadás miatt megismétlődik a 2010-es szerencsétlenség. Alternatív megoldás is létezik: a patak egy szakaszának elterelése. A döntéshozók azonban egyelőre várnak, és ünneplik a gátak felépítését. A vörösiszappal kapcsolatos másik probléma nem az ajkai, hanem az almásfüzitői tározót érinti, amely közvetlenül a Duna árterén található. A szerzők itt a jegesárak partromboló, így a tározó falát is maró hatását említik fő veszélyforrásként, és megemlítik, hogy vörösiszap-források már ma is ismertek a Duna medrében, és egy havária kockázata rendkívül komoly.

A negyedik fejezetben klasszikus geomorfológiai vizsgálatok eredményei révén mutatják be a szerzők a Duna magyarországi magasparti szakaszain bekövetkező – gyakran házakat elpusztító – tömegmozgásos folyamatokat, elsősorban a partfalomlásokat. Bírálják továbbá az M6-os autópálya szerinti felelőtlen nyomvonalmegválasztását: az Ercsi és Kulcs között elhelyezkedő adonyi öblözet nagy értékű ivóvízbázis, ahol a vizeket kiválóan tisztító kavicsos altalaj 20–22 méteres mélységet ér

el. Erre építették rá az autópályát, amelyet akár a peremre, a vasútvonal mellé is felvihettek volna. De nem ez történt: egyenesen az ivóvízbázisra hordtak nagy mennyiségű földet a töltések építésére, s ezek tele voltak hulladékokkal, bontási törmelékekkel. A vízbázis ennek következtében véglegesen tönkrement.

A könyv legnagyobb részét kitevő első négy fejezet mellett rövidebb fejezetek szólnak az egyéb veszélyforrásokról, így a talajerózióról, amelynek hatásai megdöbbentően sokrétűek lehetnek, kezdve a talajpusztulástól az instabillá váló felszíneken át a talajokban található szennyezőanyagok folyóvízi szállítással történő továbbterjedésig. Külön fejezet említi az egyre gyakrabban tapasztalható villámárvizek hatásait. Ezek a hirtelen kialakuló áradások a hegy- és dombvidéki kisvízfolyásokat, patakokat jellemzik: a rövid idő alatt lezúduló nagy mennyiségű csapadékot a vízfolyás és a csapadécsatornák nem képesek levezetni, s ezért az érintett településeken (többnyire falvakban) katasztrófális hatásúak lehetnek. Bár hazánk nem kifejezetten aktív tektonikai zónában fekszik, mindenképpen számolnunk kell a földrengésveszéllyel is. Elég az 1985-ös berhidai földmozgásra gondolnunk, illetve arra, hogy hazánk területén atomerőmű is található. Mindezek miatt teljességgel indokolt a hazai földrengés-kockázatokat leíró rövid, ugyanakkor alapos 7. fejezet. Az utolsó fejezet az egyéb földtani veszélyeket sorolja föl, a lejtős tömegmozgások különböző fajtáitól a gázkitörésekig.

Az olvasónak hiányérzete támadhat, és

úgy gondolom joggal, amikor látja, hogy a globális klímaváltozás hazai időjárásban okozott változásai nem kaptak helyet a kötetben. E munkában csak az éghajlatváltozás áradásokra, villámárvákra, valamint geomorfológiai folyamatokra gyakorolt hatásaival találkozunk, közvetlen időjárási jelenségekkel nem, pedig ezek felsorolása, gyakoriságuk és hatásuk elemzése is megért volna egy fejezetet. Gondoljunk csak a közelmúlt katasztrófális jégesőire, orkánerejű viharaira, tornádó-eseményeire, amelyek korábban soha nem látott gyakorisággal és intenzitással csapnak le hazánkra, egyértelmű bizonyítékként szolgálva a klíma szélsőségesebbé válására.

Ettől eltekintve fontos és hiánypótló könyvről van szó – amit például már a kötet megjelenése előtt igen magas szintig gerjesztett viták is mutatnak –, és amely kendőzetlenül tárja eléink az eseményeket. Hogy mi a tanulság? Csak megszívlelni lehet a könyvet szerkesztőként jegyző Schweitzer Ferenc professzor szavait: *„Jobb a tervezett együttműködés a természet erőivel, mint hadat üzenni nekik.”* A döntéshozókról a szerkesztőnek abszolút nincs rózsás véleménye: *„A politika válsághárításra sajnos mindig csak akkor akar költeni, amikor már ég a ház. Pedig ilyenkor már mindenért sokszoros árat kell fizetni.”* Remélhetőleg a kötetben részletesen és érthetően megfogalmazott potenciális veszélyforrásoknak, illetve a megoldási javaslatoknak, valamint a kendőzetlen, szókimondó stílusnak köszönhetően a szerző-szerkesztőnek ezúttal nem lesz igaza.

Világörökség és turizmus – a világörökségi helyszínek hatása a település és a környék turizmusára magyarországi esettanulmány alapján

Pap Ági

A kulturális turizmus fénykorát éli napjainkban. Különösen azok a helyszínek kerülnek a figyelem középpontjába, amelyek különlegességét valamilyen – márkajelzésként is értelmezhető – hálózathoz tartozás is tanúsítja. Így a világörökségi cím elnyerése hozzájárulhat egy-egy helyszín nemzetközi és hazai ismertségének növeléséhez, ami a szakirodalomban megfogalmazottak szerint a helyszín és a szűk környék turizmusának fellendülését is eredményezi. Jelen tanulmány ezen állítás ellenőrzésére irányul az egyik legkorábban világörökséggé választott magyarországi helyszín, Hollókő és a környező települések példáján. A vizsgálat fő kérdése, hogy a főbb turisztikai illetve egyéb társadalmi-gazdasági mutatók alapján hogyan változott Hollókő és környékének gazdasága – azaz kimutatható-e a pozitív turisztikai hatás? Statisztikai adatok elemzésével jutottunk arra a megállapításra, hogy a világörökségi listára kerülés egyértelmű pozitív hatása csak Hollókőn tapasztalható, viszont a vizsgált térség minden turisztikai indikátora kedvezőbb értéket mutatott, mint az országos vagy a Nógrád megyei eredmények.

A badacsonyi borvidék területi változásai az európai uniós támogatások tükrében

Kismarjai Balázs

Az Európai Unióhoz (EU) való csatlakozás jelentős próbatétel elé állította a hazai gazdaság egészét, ezen belül a szőlő- és borgazdaságot is. Noha a 2004. május 1-i csatlakozás közeledtével az ország és az ágazat is megpróbált felkészülni az azzal járó nehézségekre és kihívásokra, ez sok esetben nem volt elégséges, ágazatról ágazatra – és ami minket ez esetben jobban érdekel – borvidékről borvidékre változott. A rendszerváltozás óta csökkenő hazai szőlőterület ilyen irányú változása az Unióhoz való csatlakozásunk óta sem módosult. A tagállamok számára nyújtott pénzügyi formulák között megjelenő kivágási támogatás látán sokan megkongatták a vészharangot, mondván ez a hazai szőlő- és borgazdaság végét jelentheti. Jelen tanulmányban a Badacsonyi borvidék példáján vizsgálom, jogos volt-e a félelem.

World heritage and tourism – the effects of world heritage sites on the tourism of the settlements and surroundings, based on a study case from Hungary**Ági Pap**

Cultural tourism is in its golden age. Those places which are part of by an international network – which can be considered as a brand - can gain considerable attention. For example the World Heritage title may improve the site's reputation both in domestic and in international spheres, which, according to the literature of tourism, may lead to tourism intensification both at the site and at the settlements around it. The study aims to test this view in the case of Hollókő, one of the earliest nominated World Heritage Sites of Hungary. By analysing statistical data it was concluded that a clear positive effect of becoming a world heritage site is detectable only at Hollókő, but on the other hand the area studied showed more favourable values concerning the examined touristic indicators than that of Hungary and Nógrád County.

The change of the wine growing area in Badacsony wine region in the light of European Union's financial support instruments**Balázs Kismarjai**

The accession to the European Union (EU) had put the Hungarian economy, including the grape and wine industry, in front of a great challenge. Although with the approaching EU-accession the country and the sector tried to prepare for the inherent difficulties and challenges, in many cases this was not sufficient. It has changed from sector to sector – and what interests us more in the present case – from wine region to wine region. The shrinking of the wine growing area that has started already before the political transformation of the early 1990s continued after the EU-accession as well. Seeing the grubbing-up support among the financial support instruments provided for the member states, many have tolled the death knell, saying that it meant the end of the Hungarian grape and wine industry. In this paper I examine, on the example of the Badacsony wine region, whether it was a well-founded fear.

Sikeres vidékfejlesztési kezdeményezések és vállalkozások Görögország kiserőfalvaiban

Horváth Eszter

Kutatásaimban a magyar településhálózat törpefalvait vizsgálom, amelyekre általában a kedvezőtlen demográfiai, társadalmi folyamatok, mint az elöregedés, a munkanélküliség, az elvándorlás jellemző. Persze mindig vannak kivételek is. Nincs ez másképp a településrendszer legkisebb egységeinél sem, hiszen léteznek olyan kiserőfalvak is, ahol kifejezetten jó az életszínvonal és valamilyen innovációnak, esetleg egy jó gondolat megvalósításának a következtében a falu olyan fejlődésnek indul, ami példaképként szolgálhat a többi kiserőfalvúnak számára is. A sikertényezők skálája sokszínű lehet, munkáimban ezen tényezők felkutatására törekszem. Ezt tapasztalhattam a görögországi Kréta szigetén is, ahol három kiserőfalvúnak „sikerreceptjét” ismerhettem meg. Miliat, ahol egy baráti összefogás eredményeként egy ökohotel felvirágozása van kialakulóban. Bioleat, az olívaolaj termelő gyárat, ahol tradicionális alapokra építették meg innovatív technológiájukat és ezáltal világhírűvé váltak. De nem feledkezhetünk meg Vamosról sem, ahol igazi tradicionális falut építettek fel, és mára idegenforgalmi központtá vált.

A magyarországi élelmiszer-kiskereskedelem szerkezeti átalakulása 1990-től napjainkig

Bódi Mátyás

A nyugati világban az élelmiszer-kiskereskedelemben a 20. század második felében oly mértékű átalakulások történtek, amelyek alapjaiban változtatták meg az ágazat szerkezeti jegyeit. Ezek egyrészt mai napig tartó kurrens folyamatok, amelyek évtizedekkel megelőzve Kelet-Közép-Európát a tengerentúlon is lejátszódtak. Másfelől azok a strukturális változások (vállalati- és tőkekoncentráció, új üzleti formák térhódítása, kilépése a belső városi magzónából, új vásárlási szokások stb.), amelyek a kiskereskedelmet, azon belül az élelmiszer-kiskereskedelmet érintették, nyugaton majd fél évszázad alatt játszódtak le, míg a poszt-szocialista országokban a '90-es évek második felétől napjainkig kevesebb, mint húsz év alatt mentek végbe. Ennek ellenére a hazai tudományos élet, főleg a területi tervezés képviselői adósak maradtak azokkal a válaszokkal, amelyek a hazai élelmiszer-kiskereskedelemben lejátszódtak drasztikus változásokra lettek volna adhatók. A működő nemzetközi élelmiszerláncok száma, a piaci versenyben betöltött szerepük, az általuk bevezetett kereskedelmi formák jellegéből adódóan hazánkat az egyik legglobalizáltabb piacoként tartják számon, miközben egyik áruházláncával az ezredforduló óta „küldő országként” maga is jelen van az élesedő piaci versenyben.

Successful rural development initiatives and entrepreneurs in the small villages of Greece

Eszter Horváth

In my research I examine tiny villages in the Hungarian settlement network, which can be described by the usually unfavorable demographic, social processes, such as aging, unemployment, and also showing migration characteristics. Of course there are always exceptions. It's no different for the smallest units in the settlement system either, because there are existing such tiny villages, where the standard of living is particularly good and due to some innovation, or maybe due to the realization of a good idea, can lead to the boom of the village, which certainly will be a good example for other small settlements as well. The diverse range of success factors are variable, so I'm looking to find these factors in my research. This is, what I could experience on the island of Crete, where I met with the „success recipe” of three small settlements. Milia, where as a result of the collaboration of some friends an öko-hotel was developed with success. Biolea, an olive oil production plant, which was built in the traditional foundation of an innovative technology and thus became world-famous. But we can also not forget about Vamos, where a real traditional village was built up, which became a tourist attraction.

The structural change of food-retail trade in Hungary from 1990 to today

Mátyás Bódi

In the food retailing industry, such structural changes could be witnessed by the society of so-called western world that has changed the whole structure of the sector in the second part of the 20th century. Those changes are still ongoing processes, and had an effect on Western-Europe and overseas, but the transforming economies of former socialist states were shaped by them many decades later. On the other hand, those structural changes (concentration of firms and capital, new form of retailing units, out-of-town shopping units, new shopping habits, etc.) effected the retailing (food retailing in particular) negatively (?), were coming off in a half century in Western countries, while the same in the countries of former socialist world was taking place in less than two decades. Even so all this, the representatives of the domestic academic life, but the spatial planning in particular didn't make any respond to these challenges affected by the dramatic shifts in domestic food retailing sector. Hungary is considered to be one of the most “globalized” economy in Europe according to the number of firms, consolidation of capital, the new retail formats, etc. while one of the domestic firms has been presenting in numerous European countries for one decade. So Hungary has position as investor not just as market.

Bélpés
Regisztráció
Vegyen részt Ön is a Hálózat munkájában!

Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat
a vidék fejlesztése érdekében

ENGLISH

MNVH

ENRD

Nekik

Kérdezzeni!

SIKERÜNK

Főoldal

Hírek

Külföldi lapazás

Eseményeink

Aktuális témák

Sorozat elnevezés

KAP-reform

Dokumentumtár

Szakmai szervezetek

Galéria

Link

Piactér tovább>>

Magyar agrárium Párizsban

2011. február 21.
Nem vezetne jóra az állami beavatkozás a takarmányiparban, és tavasztól az új takarmány-könyvteli fog az állattartók helyzetén – mondta el Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter a pécsi Mezőgazdasági Szakképzőiskolán.
→ Tovább

Elfogadták a Duna-stratégiát

2011. február 21.
Az Európai Parlament (EP) támogatja az Európai Bizottság és a tagállamok előkészítését Duna-stratégiával kapcsolatában. Zöldebb stratégia két, amely a meglévő üres forrásokkal gazdálkodik.
→ Tovább

Koordinációs Bizottsági ülés a KAP-reform témájában

2011. február 21.
Az ENRD legutóbbi Koordinációs Bizottsági ülésén a KAP reform térszemléi világa volt a téma. Az MNVH képviselőiben Weisz Miklós volt jelen, és tudósította az mnhv.eu4 az eseményekről.
→ Tovább

Nemzetközi Együttműködés Lépésről Lépésre - Szarvas

2011. február 18.
Könyveket, tippeket, és esettanulmányokat ismerhetnek meg a nemzetközi együttműködések témájában az MNVH-tagok a Hálózat legutóbbi, szarvasi rendezvényén.
→ Tovább

Keresés

Mai névnap

2011. február 22.
Gerezen napsz van.

Eseményeink

február

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30

Cimkefelhő

állattenyésztés élelmiszer-élelmiszer- agrárhírek esemény EU EU-erősség Európa Bizottság fórum felhő FATOSFA Fazekas Sándor fejlesztés felhő Fogyasztói Programok FVM hírrel HACS helyi termék INSETEK jogszabály környezetvédelem Közélet Államok közötti KAP

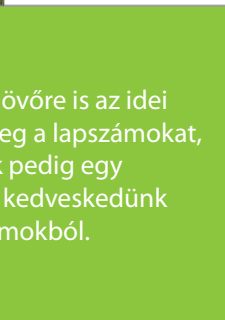
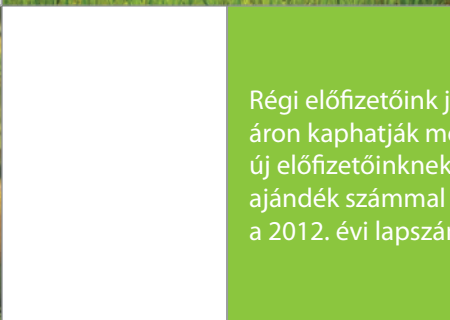
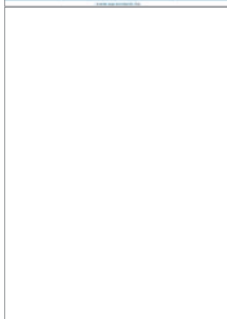
Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat

www.mnhv.eu

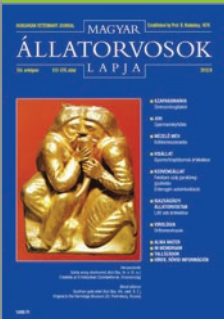
Fizessen elő most
a kiadónál
kedvezményesen
tudományos
folyóiratainkra!

Régi előfizetőink jövőre is az idei áron kaphatják meg a lapszámokat, új előfizetőinknek pedig egy ajándék számmal kedveskedünk a 2012. évi lapszámokból.

Megrendelési határidő:
2012. november 30.

Befizetési határidő:
2012. december 31.

További információ
az előfizetésről:
www.agrarlapok.hu